ISSN 0155-0128

MELBOURNE CHRONICLE

Independent Cultural-Social Periodical

IN THIS ISSUE

YVONNE FEIN — Letter from the Editor 1
SHEVA GLAS-WIENER — My Shtetl 3
LOUISE HARTLEY — Going Down 4
BRONWEN LICHTENSTEIN — Shabbat Salaam 7
ALAN COLLINS — A Thousand Nights at the Ritz 10
DAVID HUNTER — Of Old (Poem) 11
MAL MORGAN — passing thru'/to jim (Poem) 11
ILANA BRIGGS — Has the Holocaust Ended? 12
MAL MORGAN — once father and god (Poem) 12
MICHAEL BOLTMAN — Book Review — In Search of New Faces 12
SUE AUSTER — Book Review — By My Own Authority: M. M. Pretzel 13
MOSHE AJZENBUD — The Last Thread — From the novel: "In the Care of the Commissar 14
CHAVA ROSENFARB — The Tree of Life 16

REGISTERED BY AUSTRALIA POST — PUBLICATION NO. VBQ0635.

PRICE $2

Published by the Jewish National Library and Cultural Centre "Kadimah"

Melbourne, Australia No. 4 (48) AUGUST/SEPTEMBER 1985

THIS YEAR

AND EVERY YEAR

Look to

Jetset Tours

FOR THE LOWEST PRICES TO

ISRAEL

AND AUSTRALIA'S BEST VALUE

IN OVERSEAS PACKAGE HOLIDAYS

NOBODY GIVES YOU MORE...

Jetset Tours

AUSTRALIA'S No 1.

6th Floor, Jetset House,
550 Bourke Street, Melbourne. Telephone 606 0100

Printed by York Press Pty. Ltd., 1-19 Hoddle Street, Abbotsford for the Publisher
M. Aizenbud, 7 Selwyn Street, Elsternwick, Victoria, 3185 Australia

Melbourne Chronicle

Independent Cultural-Social Periodical

AUGUST-SEPTEMBER 1985 **MELBOURNE, AUSTRALIA**

Address for Correspondence: Melbourne Chronicle, 7 Selwyn Street, Elsternwick, 3185, Australia

LETTER FROM THE EDITOR

Politics and art are uneasy companions. They have much to do with each other, yet often they rest awkwardly side by side in works which may have had a greater aesthetic quality if the former had been excluded; or a far stronger impact if the latter effect had not been striven for. It is not unrealistic to ask, however, if they can be separated into two distinct categories with no overlap whatsoever. Some of the finest works in English and European literature have been a blending of these two factors with dazzling results. One need only consider Tolstoy's **War and Peace**, Camus' **The Plague**, Conrad's **Nostromo**, the earlier poetry of W. H. Auden or any work of Alexander Solzhenytsen's, to see how great minds have used art to express political notions or vice-versa: using politics — notably **The Gulag Archipelago** — to convey to a literature and literary audience concepts which are artistic in their execution yet revolutionary in their content.

Yet, a distinction can and should be made between political writing artistically done, or artistic achievement with political overtones, and propaganda. Propaganda has often used art as a thin shield to protect and justify itself in a field where rightly it has no place. Some of Berthold Brecht's early plays, written when he was twenty-one or twenty-two, the Soviet school of socialist realism, the American movement of the 1930s (which found outlet in little magazines such as **transition** and **The Partisan Review**), are all examples of propaganda masquerading as art and, on the whole, doing the job pitifully. Too often, when the author of any work feels that he or she must stand upon a soap-box and harrangue readers with his or her newly found convictions, the result is work that is laboured, sluggish and dreadfully naive — with the naivete that only young, politically obsessed firebrands (whose commitment is probably not to be questioned, and is quite sincere), are capable of. Many have seen and still do see pen and ink as viable weapons in their battle with the silent, unthinking majority. But instead of using their chosen implements with any sort of finesse, they usually bludgeon their readers into either submission or contemptuous hostility. They use obvious tactics — contrived plots, stilted dialogues and two-dimensional characters who lead lives and perform deeds they ought to lead and perform, rather than reflect the reality many of us know to exist in the actual world. Here we have crude caricature ascendant over characterisation. The results are usually dismal, and, regrettably, sometimes effective in their manipulativeness.

With the death of Judah Waten on the 29th of July this year — incidentally his sevety-fourth birthday — Australia has lost one of her foremost writers who was able skilfully to blend art and politics into an integral whole. His novels were never forums for imposing upon his readers his beliefs about the sufferings of humanity. Yet, one could not read works such as, **Season of Youth** and **Alien Son**, or short stories, such as the collection in **Love and Rebellion**, without achieving a real sense and understanding of the struggles of the working class.

Whatever his political stance was — and he was an ardent supporter and member of the Communist Party, though they expelled him in 1941, which was the fate of many an outspoken artist who questioned the Party line — Judah Waten never allowed his political beliefs to override his aesthetic considerations. Also, he rarely lost his sense of humour. To talk to him was a delight. He could laugh at himself and his reputation in a manner that is unusual among writers. And he could be incisively perceptive about the Jewish community which was proud of his literary achievement, yet often suspicious of his political commitment.

When I interviewed him last year for a research project into Jewish cultural life in Carlton before World War II, he initiated the discussion into his left-wing activities.

"Do you know anything about a left-wing organisation called the 'Gezerd?' " he asked me.

"The Communist group?"

"Yes. Well, there were Communists in it. The Communists were probably the leading people. But there were a lot of non-Communists, too, people who were very friendly towards the Soviet Union. They had a hall in Rathdown Street. There were very, very active; and active culturally — in Yiddish, mostly".

"So it wasn't just political then?" I asked.

"Ah well, what isn't political? I suppose it was. It was all very anti-Nazi: very much a mobilisation of Jews and non-Jews against the coming war, which many people wanted to deny. Because, after all, the government was,

in this country, very pro-Nazi, very pro-Hitler . . . But all the organisations were strongly against the Germans, though there were differences of opinion within the community. You know, the Kadimah had many different groupings. There were a lot of Jews who adopted (Rabbi) Danglow's position. It wasn't a very unusual position".

"But it did divide the communty, didn't it?" I commented.

"Well of course. The upper class Jews, the older, established families — they'd made their money at the turn of the century — they didn't want to stir things up. They were very conservative. But of course, Hitler really caught them in a way. He made it very difficult. They didn't want to oppose him, but the anti-Semitism made that impossible. Same thing happened in the U.S. The Jewish Congress wouldn't lift a finger."

This excerpt from an interview that was supposed to last an hour, yet took a whole morning — with Judah's wife making coffee, and their dog trying to escape the room to which he had been confined for the duration — shows the man's humour and clear-sightedness. He was a tireless chronicler of the Jewish immigrant experience in Australia, particularly in Victoria. Yet, as **The Age** stated (30-7-1985), 'his proudest claim always was that he was an Australian writer.' He combined cultures in his work, he combined the restless relationship between politics and art, always with sensibility, always with supreme skill. He was a master craftsman in a field where too often craft is ignored and grandiose yet facile experiments are perpetrated upon the unwary reader in the name of Art.

Judah Waten never forgot those for whom he wrote. His voice will be sorely missed.

Yvonne Fein

LETTERS

Dear Editor,

It is possible that I am relieving you of your duty to point out to Mr. John Greenway that he is entitled to read anything printed in English or published in any language known to him.

Dear Mr. Greenway you are not encroaching on any tribal secret initiation and can stop pretending a hesitation which does not show in your prolonged sermon to S. Lieder and probably all of us.

I too, feel offended by the statement of Mr. Collins "as if they would have died an honourable death". You see Mr. Greenway, I saw them die in battles and Holocausts (the plural is not a slip of the pen) and find Martyrdom of Man to be beyond descriptions of honour or glory. The Martyrdom of European Jews and the Kampucheans and the youth of Australia sacrificed at Gallipoli in a politically motivated plan without chance of achievement or escape moves me equally and deeply — and same seems to be the case with S. Lieder. This is the way I read it Mr. John Greenway . . . . . . and get yourself a bottle of sauce.

You have categorised your feelings in tryptych condemnations but by omitting to grasp the contents of the offensive writings of Mr. Collins and the justified anger of S. Lieder resenting the images of the "non-honourable dead" you have proven that you have nothing to contribute in this matter and your accusations of tribalism etc. seem to be misplaced or ??

Yours faithfully,
Dr. M. LIEDER-MRAZEK

With Compliments

from

YORK KNITTING

The "Melbourne Chronicle", published by the Jewish National Library and Cultural Centre "Kadimah", aims to deal with cultural, communal, social, political and religious issues of interest and relevance to the Jewish community.

In keeping with this aim, the "Melbourne Chronicle" invites contributions of articles, poetry, short stories, critiques and reviews from all interested members in the community. In particular, it seeks to serve as an outlet for local creative literary talent.

The opinions expressed by contributors to the "Melbourne Chronicle" are their own and do not necessarily represent the view of the editorial committee of the Kadimah organisation.

MY SHTETL

by Sheva Glas-Wiener

*An excerpt from the forthcoming novel, **Between Fire and Water**, based on the author's personal experiences during W.W. II*

My Yiddish shtetl, the little town where my young and naive dream-world began, doesn't exist anymore. From that small village, Radoszyce, my Polish Jewish birthplace, I carry my warmest memories.

The place that seemed so large to me, with its surrounding landscape of vast, green, beautiful Polish forests, golden cornfields and pastureland full of yellow field flowers which excited my childish eyes, was actually a small village, hardly a visible dot on the Polish map. From that shtetl which cradled Jewish culture and tradition for hundreds of years grew my spiritual roots.

I was close to the rivers and their watersongs. I grew with the trees my grandfather planted outside my window the day I was born. I felt those trees were mine, a part of my being. I watched them grow large and tall and looked upon them with envy and excitement, for I felt so small compared to those colossals and their wide, spreading branches.

As a child I felt the shtetl of my grandparents and great-grandparents was mine. The neighbours, Jewish and non-Jewish alike, were also mine, and I felt I belonged to them. We knew each others' troubles and joys. Only religious differences separated us. My parents went on Saturdays to the synagogue to pray to the eternal God; my Christian girlfriend's parents went to the church on Sundays. My grandparents lay in eternal rest in the Yiddish cemetery; hers, in the Christian cemetery, but the birth pains and death pains were the same.

Most of the Jewish population of the town (about three hundred families) were deep-rooted in that shtetl for many many generations, some as craftsmen, others as tradesmen or merchants. They never saw wealth and seldom complained about God-given destiny, for it was a world unto itself, rich in old Jewish tradition, religious culture and warmth. There were a multitude of relatives, friends and acquaintances in that one, single, little township.

Also the majority of the non-Jewish neighbours (about six-hundred families) lived in poverty. They too struggled to eke out a living, content with a piece of bread a bit of salt for taste, and a quart of kerosene to light their one-room living quarters.

I was not yet aware of social injustice, hatred, anti-Semitism, and the sufferings of life. Beside my parents, I felt safe, secure, happy to be born into this world, happy to be alive and to belong to my gentle mother and strong father, proud to be a member of our family together with my sister and our two brothers.

Every second neighbour was a part of our family — an aunt, an uncle, a cousin. Every little girl or boy, a friend of mine. When I look back to my shtetl I can see it distinctly, its length and width, all its streets and houses. I can remember its people and who lived in which little house. Every corner is bound with memories. "Good morning Shevele", "Good morning, good morning", I was greeted every day on my way to school. It seemed to me that the birds in their nests and the gentle moving of the twigs echoed the same "Good morning Shevele".

Every elderly person could tell stories of who and what I was; they knew exactly the history of my parents' lives, even before their own births. Now the poor-rich shtetl of my childhood, where I stepped daily the hard cobblestones and happily played merry-go-round in the middle of the market during the first years of my life, exists no more. It survives only in my memory. The people of my childhood all live in my mind's eye, in my compassion, in my love for them, in my dreams at night and my nostalgic longing during the day. They are a sad echo in my heart.

Those young years in the shtetl remain deeply engraved in my mind, even more that the next sixty years of my life. Radoszyce, my spiritual Yiddish home, is silenced forever. Everything was swept away by fire. The home where my mother cradled her children was reduced to rubble and ash. The threshold of our home, the only part left after the fire, is overgrown with weeds. My ancestors were invited by King Casimir the Great in the fourteenth century to help economically rebuild the rundown Polish country with their wisdom, knowledge and hard work. But now there is no sign of the place where they lived, married, bore children, and made simchas for so many generations.

All my material heritage, my letters, family photo albums, the hair from my scalp, were taken away from me at the gates of Auschwitz. Everything my parents left I carry inside me, like a treasure chest — their hearts, songs, voices, love and prayers. Their teaching is the heritage I carried with me when I went through all those Ghetto and concentration camp 'journeys', till Sweden, Poland, Germany, Austria and my very last stop, Australia.

My father's teaching, to live according to the law of Torah, the ethics of our great prophets, and the religion of love for God and all people, not differentiating between races, colours or beliefs, went with me all the way to Auschwitz. There God and people disappointed me. From then on I could no longer praise God. I could no longer say Ani Maamin, "I believe", the way my dear mother probably believed, even on seeing the flames of the crematoria consuming the last bones of her youngest child.

The faces of my dear ones growing vague in my memory. With every passing day their images fade, and it's getting difficult for me to recollect what they really looked like.

Sometimes, in the street or in a tram, when I notice a resemblance to my sister or my brothers, I gaze at their faces and look into their eyes for as long as possible, often ashamed of myself. It sometimes happens that I have a desire to approach that person and say, "I had a sister once, and she was as beautiful as you are".

GOING DOWN

by Louise Hartley

"The point is," he said, waving his bony hands at me to emphasise what he was saying. "The point is . . ."

But there was no real point. He just used that phrase, like so many other English clauses and cliches, because he felt it made him sound at home in a language — the use of which, actually, would forever brand him a foreigner. He liked to say, 'nevertheless,' a lot, and 'if you consider the various angles,' and 'subjectively (or objectively) speaking'. Always though, he returned to 'the point is' as a cat does to a place where a saucer of milk is known to be available. 'The point is', made him feel, for some reason, learned; a man of weighty opinions. Every time he said it, you could see his chest expand with the pleasure and pride of one about to propound an undying philosophy.

"Objectively speaking", this weaver of tales now proposed. He was a supplier of yarn to my parents' clothing factory, and a family friend besides. He cornered me at every opportunity to discuss with a 'university gradjet' the issues he felt mere shmutter manufacturers could never appreciate.

"Objectively speaking, if ever there was a lost generation, yours is the one. I know you say in reply to that, that it is the fault of the parents. We lost you and you remained lost. Nevertheless, we suffered in the War and we never learnt how to translate this suffering into a constructive way of life. We just passed the suffering on. To you, who are all lost. You keep the psychiatrists and the family law courts in business. Not fair to you, perhaps, but it explains a lot. The point is, you're lost and sick. You can blame us, but that won't give you direction and it won't make you healthy."

I muttered something about a pressing work schedule and escaped as my father entered the room, demanding to know with what nonsense Yossel was assailing me this time.

"Why she listens to you is a mystery," he said.

"The point is," Yossel declared, "I make sense."

"Sense? I heard the end of what you were saying. Lost and sick. What rubbish you talk! She's as healthy as a horse and always knew where she was going. Look at her — a teacher of the language and the literature. Does she look lost to you? Huh, Yossel?"

The point is, I said to myself as I shut the door to my bedroom, I was fifteen when my first depression hit.

It was not your ordinary, unremarkable, adolescent blues such as are had by most fifteen-year-olds whose first love has revealed himself to be a pizza-gobbling, sex-obsessed disappointment of shallow intellect rather than the doctor-apparent of glittering future he first represented himself to be. Nor was it the type of downer-stroke-fear phenomenon induced by failing maths yet again — in spite of all the extra coaching — with the prospect imminent of parents committing infanticide shortly after opening and reading the report.

No, this was a real depression, the other side of the manic coin; something to do with my heredity of melancholic grandmothers and alcoholic uncles, all long dead at the hands of an enemy more bitter than sickness.

But historical imperatives aside, Yossel's 'the point is', caused me now to look at those first three months of yawning, plumbless misery. Perhaps I have never understood them fully, though Lord knows, I realised then and there how lost and sick I was: staring miserably into space and unable to function. Unaware, too, of what had gripped me and made me stop.

My whole life went into unanimated suspension for those three months. I didn't go out, didn't study, nor did I participate in class, in sport nor in the involved pre-mating rituals of my peers. All I did was read book after book after book; but it was as though the volumes were sucked into a black hole. Once read, they were immediately forgotten. Also, and unsurprisingly, I failed every second-term examination. Not just your forty-nine per cent: this student could do better if she talked less and paid attention more. But you honest-to-goodness, fair dinkum zeroes: this student appears to have left every test-paper blank.

The academic debacle was the worst part of it — though it was all so bad that to say one aspect was worse than another is like having a preference for decapitation over strangulation as a way to die.

Yet it was, and still is, I suppose, a serious thing for a J.A.P. (acronym for Jewish Australian Princess, to wit: a spoiled, indulged, female person whose male counterpart is the J.A. Prince — even more spoiled and indulged) to fail **every**thing. I mean, I was going to be a lawyer — a Clarence Darrow-type barrister, actually — fighting injustice, battling ignorance and skewering prejudice on the rapier of my honed-to-a-deadly-edge intellect.

And a Nobel Prize-winning author in my spare time.

'A lawyer you're going to be?' my mother would scoff. 'Huh! You can't even keep your room tidy or finish your homework without being nagged fifty or sixty times. You only want to go to university so you can sit around in dirty jeans with the other beatniks, drinking coffee, smoking cigarettes and pretending you're sooo smart with your fancy talk. A lawyer? You never win an argument with me, even! A judge you're going to convince?'

She was right, that mother of mine, that jogger of four miles daily, that survivor. But I only adopted the lawyer idea in the first place because neither parent thought much of the money-making propensities of writers — more particularly, their daughter as one — and spent long sessions with my sister trying to talk her into talking me out of my foolishness.

'For God's sake, she listens to you. A writer! Tell her she should study the sciences: Physics, Chemistry, Pure and Applied mathematics.'

'Mum, she fails basic maths. What Pure and Applied!'

'All right. Economics, then, languages, something she can make a living from.'

'But she wants to write.'

'So let her write. Am I stopping her? Gesund-e-heit she should write. You see? Even I can make poetry. Letters she can write, shopping lists. But talk sense to her. She should study something practical.'

Why was it so important to my parents that I study for something practical and lucrative? After all, one might suppose that the majority of Jewish girls married doctors or lawyers who invested in property and/or went into their father-in-law's businesses; then lived in a consumer's paradise ever after, and let's not go too deeply into the happily.

That supposition may be broadly accurate, but over and above it there was our obsession with learning and knowledge. And taking precedence even over this, was that my mother, long may she run, had been one of the original liberationists. She worked, and still works, alongside my father in their garment business which they built from sweat, guts and brains after the War. And he worked alongside her at home, changing nappies, mashing baby food, and neither ever saw anything unusual in the way they had it organised. So it was a foreign, unpalatable concept to my mother that any daughter of hers should be dependent upon a man for her upkeep.

She was liberated, as well, in matters other than those relating to the work ethic. She believed in total honesty with her daughters on all subjects, and although she never introduced the topic of sex herself, she always, to give her due credit, answered our questions to the best of her ability. This ability, however, was occasionally limited owing to her sheltered and very religious upbringing.

In the sixth grade, I remember coming home from school one day and asking:

'What's a lesbian, Mummy?'

I'd been accused of being one because I'd linked arms with a girlfriend on the way out of class, into the playground.

'I don't know,' she replied. 'What **is** a lesbian?'

She thought it was a riddle. I suppose they didn't have such things in the Old Country.

A couple of years later — and I remember the incident with uncanny clarity — we were cleaning the kitchen after breakfast one Sunday. My mother was applying a Wettex to the laminex table-top with the same vigour with which she did everything else. I was sweeping the floor.

'Mum,' I said, with no preliminaries, 'when you and Dad make love, does he lie on top of you?'

The Wettex never missed a beat.

'Yes,' she replied. 'You've missed some crumbs there, over by your sister's chair.'

All that straightforwardness notwithstanding, something was still terribly wrong; for there I was: fifteen, in the grip of this mind-made monster and a failed student as well.

I may never have been the teachers' pet, well-behaved and demurely studious, but I had always been very vain of my ability to pass any exam, excepting maths, with a minimum of effort during the year, and a last minute, all out blitz on the essentials when the annual scholastic crunch came.

This was different. I didn't want to work. Or, more accurately, I did want to, but couldn't. There seemed to be an accumulation of anxiety and panic rolled up in a layer of sadness and self-hate from which I could not emerge. Every time I tried to put pen to paper academically — and forget creatively, because nothing creative happens in the abyss — the momentum seemed to freeze in the tips of my fingers before I could transfer it to the ink and the page, which I had always considered my friends till now: warm, living things that would one day be the instruments of my fame and fortune.

To say, as Yossel had said, that I was lost and sick as a natural birthright seems cruel and simplistic, but what other explanation is there? I had never before given any indication of depressive tendencies and had always been able to cope with whatever life decided to fling at the average Jewish teenager — which was not much. So why, now did I find myself in this predicament? The shadow of the Holocaust was, admittedly, ever-present in a corner of my psyche, but it was as much a part of my existence as eating breakfast or quarrelling with my sister. Could one really point to it as the cause of what was happening? Yossel would say yes, but what suddenly makes him an authority?

And what of my parents through all of this? Why had they spared my life at report time? Not cut off my pocket-money and my head for the good of my soul? Mainly because they were travelling — to the fashion capitals of the world in search of new machinery, styles, fabrics and prints. My sister and I were left with two of their closest friends on these occasions, whom we called Aunt and Uncle, and who acted like the grandparents we had lost long before we were born. They loved us enormously, blindly, indulgently, and fortunately, their English was appalling. My sister and I spoke an admixture of German, Hungarian and Pidgin English to them, and whenever they had to sign any documents relating to academic procedure — from derogatory report-cards to detention notices — they trustingly took our word for it that all was in order. This had the virtue of making life much easier for the three months of annual, parental absence.

Once, during this misery, I was press-ganged into a class debate by one of those vague yet ardent English teachers who was oblivious to almost everything about her students except the written assignments they submitted. I pleaded period cramps, toothache, a dying puppy in the garden at home which was keeping me awake nights in order to nurse it, but she was not interested.

'You'll be over all that next week, dear, when it's time to speak. I'm sure you'll manage not to disappoint us.'

Debates were always a family affair in our household. Apart from our combined penchant for inspired argument, my parents and sister always pitched in enthusiastically whenever I had to take the floor at school. They took on the roles of the opposition, the

backbenchers, the hecklers and of my fellow-speakers in a performance of schizophrenic brilliance which I have never seen equalled on any stage. Any hole in my argument would be discovered and plugged. Any possible question from the opposing team would be anticipated, then practised for. So that whenever a debate was scheduled, I could go to school supremely confident in my ability to cope with any queries on those burning subjects of the 'sixties of which our teachers were so enamoured: 'Should homework be abolished?' or 'Is there a place for corporal punishment in our Halls of Learning?' or 'A woman's place is in the home. Discuss.'

This last topic invariably had three girls on the negative side and three boys on the affirmative. When we were twelve and thirteen, these disputes usually ended in violence in the playground, the boys victorious and assured that we would stand obediently, if not contentedly, in our appointed places at the kitchen sinks, the stoves and the washing machines of Australia, with those B.A.'s we were going to get framed neatly and uselessly over the bedheads.

But on this occasion, as I have stated, my parents were away and my sister was completely out of her depth when confronted by this depression of mine. I doubt that I even bothered to mention the debate to her.

I will never forget facing the class. It seemed like one of those many-headed monsters of Greek mythology. My two friends, Joan and Lisa, were the only supportive bodies out there, panicking in the knowledge that the little cards I held in my hand — supposedly back-up notes — were completely blank. I hadn't been able to prepare a single word.

'Human life is sacred,' I began convincingly. I had decided to trust to God and the propensity I had always had for ad-lib in the days Before Depression.

'A man and a women have the power, with the help of the Lord, to create life. They have no right to destroy it.'

I saw Joan's face begin to relax and Lisa nodded encouragingly up at me. I was speaking for the abolition of capital punishment — another burning issue of the 'sixties — and believing in what I was saying helped a great deal.

'The seventh commandment,' I continued with a confidence I did not feel, 'states categorically: Thou shalt not kill.'

Nemesis, in the form of Michael Silberstein overtook me at this point.

'That's the sixth commandment, snailbrain,' he yelped gleefully, and all my momentum collapsed, as a souffle does, if you inadvertently slam a door while it cooks.

'Thankyou, Michael,' said Miss Ardent. 'You can make that point in question time. Continue please, dear.'

I tried, but the Almighty had forsaken me. I suppose He felt that if I did not know the correct order of His commandments, I was not worthy of His assistance.

'The . . . the sixth commandment, then,' I stuttered, 'states catastrophically . . . that is to say, categorically: Thou shalt not kill.'

That was as much as I managed before the tears overtook whatever words were forming in my throat. I ran from the class to the sanctuary of the girls' toilets, where the panic, the suppressed hysteria and the sheer horror of the past months almost overwhelmed me in a storm of weeping.

There were other incidents, I am sure, more or less as painful as the debating debacle, but none returns to mind with the violent clarity of that public humiliation.

Still, not to over-dramatise, I must say that it did not permanently blight my life, this depression, only intermittently. Eventually, my parents returned from their global wanderings and it lifted. Third term was academically successful and Joan and Lisa were greatly relieved that I had become, once again, that difficult, volatile identity who reinforced the verity of the maxim, 'three's a crowd.'

Being out from under the cloud made life very much sweeter than it had been before. Absence of depression was so exhilarating that all my senses seemed sharper, more alert and I actually became intrigued by what had happened. I analysed the phenomenon down to its last characteristic, or so I thought. Then I put it away, out of mind, down to experience. I did not even consider the possibility of its recurrence. I could bear one episode, even learn from it about the latent sadness and self-condemnation that I had never suspected lay below my aggressive surface. But another was to terrible to contemplate; and at fifteen, when things are too terrible to contemplate, one doesn't. At least, I didn't.

Besides which, Yossel was not there to tell me that it must return, and that these things do not just visit once and memorably — like an aunt from Israel — and the go away, never to be seen again.

With Compliments

from

TEXWEAR

SHABBAT SALAAM*

by Bronwen Lichtenstein

. . . and G-d blessed the seventh day,
hallowed it and rested from all work . . .

From its exalted position above the stove, the clock menaced, mechanically flipping digits in manic motion, or so it seemed to Chana, just twenty minutes before the eve of Shabbat. Six o'clock, where was he? Late — late again. Pots on the stove gurgled and blew, steam and odours mingling, lingering in air still turbid from the afternoon's humidity. A shock of faces darkened the doorway, streaked from fun in mud and sun. Something had to be done about that dirt, a bath, no less. Where was Chaim, to give a helping hand at least. Chaim, dreamy Chaim, fantasising on the freeway no doubt, humming a tune, tapping a finger to airwaves dancing from the dashboard. Perhaps he was immobile amidst dozens of dashboards pile all along the freeway, trapped by green, amber, red and the 5.30 p.m. homeward crawl. Wailing reached her ears. Someone had been kicked. Ah, who had time to worry about it? Let them sort it out. A small, wounded warrior presented himself for a kiss and a bandage. Minutes flew, so did Chana.

"Home, home and I'm free,
From bumper bar monopoly,
Where the smell of the fumes,
Is, one presumes,
Fueling Bob's gas economy . . . Ha, ha!"

The prodigal husband, ditty on his lips and an ahuh in his eyes at the sight of his wife's blackening brow, teetered onto the threshold of his castle, bedecked with parcels; cake, grape juice, a Shabbat gift for the children, who leaped and shrieked, "Mine! No, mine!" as they jostled for the toy. He'd forgotten to buy two.

"Share, share," he complained, pushing the scrambling, squabbling bodies away from his tortured eardrums, but they would not be placated. "All right, into the shower if you can't take turns," he cried, prising his gift from the victor. "I see your mother wants us out of the way anyway." He swept them into his arms and into the bathroom, sooled a naked, squealing escapee with threats of extinction, slammed the door and drowned the protests with a hiss of steamy water.

Chana, earnest upholder of the law, faithful follower of Ruth, Miriam and Deborah, peered anxiously from behind thick glasses on unadorned face at the load left squatting on the floor. No, the Shabbat candles would not be lit on time. Just her good fortune that the neighbour, she of the beady eye and vengeful tongue would present her credentials on the eve of Shabbat and view the disarray. How the head would bob and dard, hungrily savouring transgressions exhibited so explicitly. Better lie low and hope for the best.

Chana tidied the kitchen, threw unwashed dishes into the cupboard and rummaged hastily for matches amongst packages in the overcrowded pantry. The oven; she'd forgotten to switch it off in her dash for the lounge and the candles standing in virginal expectancy. Ten minutes late, par for the course these days. Bubbles of sweat prickled beneath her scarf. She scratched the spot absentmindedly, struck a match and applied a flame to wick before uttering a blessing for the incoming Sabbath. The candles flickered, uncertain, gathering creamy incandescent strength to transform serviceable surroundings to softer, more supple hues. Shutters of the night turned dusk to dark and the candles glowed radiant until finally, flames faltered, sputtered, died, leaving the night to battle the winds of dawn.

Shabbat day and Chaim's snores played a rhythmic dance with the bedclothes, early morning sun specks fluttering at the curtains. Oh, for the Saturday paper and a cup of coffee while peace reigned supreme. Chana surreptitiously pulled on an ancient gown and with practised step, moved silently down the creaky hall to the back door. Raw dawn air met her, fierce and forcing to capacity the slumbering sacs of her lungs. As she walked, flowers she had planted and coaxed, unfolded petals to greet her shyly, limp and damp until dried by the heat of day. Dew stroked bare ankles, grabbed at the edge of her nightgown.

A creak of the paper boy's bike sounded his approach, the morning so still that the rustle of his clothes too, was audible to her ears. He failed to see her crouched behind the shrubs, modest and unprepared to meet a fellow traveller of the morning. The newspaper was gratifyingly bulky, plump with the printed word. She hugged it to her and scurried back into the house.

The children slept on — time clock to her solitude, lest the relish entirely minutes borrowed for herself. Edging into bed, mindful of a pact with silence, she opened and flattened the wad of newsprint, blackening the bedcover where it lay. Chaim grunted, scratched, as a page tickled and crackled in his somnolent ear; he burrowed further to escape its intrusion.

News of the day, politics, people; lifeline to the world outside.

Pictures of faces, eyes unsmiling, knowing, alien. The world without, hers within, cushioned, cocooned, comforted by the ghetto that was Caulfield, tucking her cosily into bed each night, ensuring the same for her children. That other world, free of the minutia of her life. The fences of her religion had not yet dulled the keening of her ancestors, she felt no compulsion to explore untrammelled boundaries, the nation's birthright. Nevertheless, Chana, devoted daughter of Zion, devoured the words before her, seconds, minutes of stolen time pushing her eyes ever forward.

"Hellooo!" Pink cheeks, tousled hair, bounded with a flurry of limbs onto the bed. "Story, Mummy."

"Wait a minute darlings. Wait until I've finished with the paper, or ask Daddy when he's awake."

She glanced at Chaim's inert figure, hump of bedcover blue, oblivious. The darlings jumped, the mound yelled, mother was rewarded.

"Get out of here!"

"Jump, jump, jump!"

"Come on Chaim, time to wake up anyway."

"Give me the paper then."

"No, read the kids a story . . . ," but his arm had reached out and grabbed the pages. Squirming bodies settled beside her, eyes expectantly on the book in her hand.

"Once upon a time . . . "

They walked to the Synagogue while the day hummed and sang to the sunshine. The children ran ahead picking up sticks to fight imaginary foes. They were dressed in blue and white best; blue skullcaps and suits, white shirts, and socks pulled tightly up to scraped knees. Chana decided as they became dusty and dishevelled, but they chortled and ran, swinging the sticks gleefully, threatening the occasional dog, fence or passerby. A downslope run saw them in Hotham Street, where traffic thundered, drowning all else in soulless fury. Chaim called to his youngsters to watch the road, but they ran on, heedless, soon reaching the gates of the Synagogue. Worshippers hovered around the entrance, women bewigged and bejewelled, fashion contrast to their menfolk's sombre garb. Customary greetings of the day were exchanged as Chaim and Chana approached.

"Shabbat shalom."

"Shabbat shalom."

It was a busy, social scene. Children climbed the gate and rough-housed on a patch of lawn. Toddlers cried to be picked up, clusters of elders babbled in animated Yiddish. An easy, peaceful scene, before a screeching of rubber on bitumen shocked complacent compatriots to sudden, abrupt silence. Deep within vinyl upholstery, voices crowded; "Yah, bloody Jews, good for nothing wogs!"

Three carloads of shaggy, streetwise youth howled invective at the passive crowd, then accelerated into the anonymity of the Hotham Street snarl.

"Once a week, at least once a week," commented someone's grandpa, shaking his head miserably.

"Oh, it's just sport to them," Chaim soothed, eager to appease the melancholia of an old man's wounds. "They get a few under the belt and it's down to Hotham Street for a bit of a lark."

"That's how it all started," murmured the old man mournfully, rubbing the spot where the number had been tattooed on his arm.

Chaim shifted ground impatiently, the burden of the past sitting uncomfortably on his shoulders, on this innocent day in this innocent country. The air was warm, balmy, enervating and he cared not to regurgitate fears instilled in childhood by grieving parents. "It's a good country," he stated with a shrug. "It's good to us." Still, he glanced around to check on the children running up and down the steps of the Synagogue, mischief on their faces and mercury in their limbs. Chana silently nudged her husband to move on. They entered the cool hallway, sombre walls lined with Hebrew inscriptions of the dearly departed. Inside, prayers, plaintive and lyrical soothed the soul and lulled the spirit. Chaim threw a prayer shawl around his head and shoulders to unite with the throng of black and white milling about him. While the precentor's song swelled and sobbed in the manner of ancient times, Chaim swayed and echoed tunes as familiar as the faces surrounding him. Upstairs, in the women's gallery Chana pressed against the curtain to glimpse the men ululating eastwards, past the gleaming candelabra, sentinels to the silver blue grandeur of Torah scrolls perched haughtily in the Ark.

It was over. The crowd squeezed towards the exits; animated, gesticulating, chattering women who slowed the downward procession. Chana spotted Chaim signalling to her at the base of the staircase and struggled to pass.

"Are the children with you?" he mouthed over bobbing heads.

"No, I thought you had them downstairs," she shouted.

"They were for a while, but they went up to see you."

Chana elbowed past reluctant bulges and stubborn backs, offended frowns followed her descent. Chaim had disappeared outside; she attempted to follow suit but he returned to meet her at the back door.

"They're not here either — let's look around the back."

The crowds were thinning now, hunger providing incentive to sample an ample lunch. The children however, were conspicuous only by their absence.

"Where on earth could they be?"

The howl of Hotham Street bespoke their fears but offered no clues. Friends joined the anxious pair. Larrikins of the morning were recalled; tension squeezed the lemon of fear. The alarm was sounded.

"Go to Balaclava Road, Inkerman, Carlisle Street . . . "

Chana hurried to keep apace with the black robed figures striding along Hotham Street in the white of day, beards fiercely pointing the way ahead. She cursed the fancy high heeled shoes pinching her toes, throwing her off balance, keeping her behind. She had dressed too warmly for the unseasonal heat, a salty film soon bathed her face but anxiety for her offspring minimised the discomfort. Shops and arcades buzzed with life, but not theirs; small, blue and white, those eager, happy, Sabbath faces. A corner store caught her eye, then she remembered.

"The milk bar — I'll try it, we buy icecream here," she panted, peering into the dark interior, sun fogged.

"Mummeee!" a small voice wailed — her baby, delicious blue eyed baby. Unmindful of sticky and sugary

smears, she crushed the small body to her own. Four men hesitated behind her, unwilling to commit the sin of entering a shop on Shabbat — and what a shop. The swarthy proprietor, his wife and tousled urchins looked up at the incomers standing in the doorway. East met East.

"You have lovely children," smiled the Arab, sleepy eyes and white teeth mirrored by his family. "They love to eat."

"They gave us all the lollies — jellybeans, smarties — kosher lollies," squeaked Chana's own.

"Oh, yes, only kosher," nodded the owner. "They wanted the others but I wouldn't give them. We look after them for you."

"Thank you, thank you," Chaim replied, touched, humbled. "We'll pay you for what they ate, after the Sabbath." Anxious to reward a kindness.

"No please, my pleasure," grinned the shopkeeper.

"I insist."

White teeth vanished. "No, I say, my pleasure, my wife's, my children. We show you we are friends. New country, new friends, see. Leave old troubles behind."

Abruptly, hand of the Orient, warm, plump, thrust towards Chaim, an invitation to share goodwill. Chaim unhesitatingly clasped the olive branch in both hands. The group smiled self-consciously.

"You're right," Chaim agreed. "A new country — a good place for all of us. We can be kind to each other. Thank you again."

Besmeared infants were collected and hustled into the street.

"Shalom Aleichem," Chana called back over her shoulder into the dim interior.

"Salaam Alaykum," voices echoed.

The walk home was weary, cranky children reluctant to travel the distance despite a coaxing and wheedling to keep tired legs on the move. Shadows lengthened as the family slumbered through late afternoon hours and soon the first star peeped through the deepening sky. Cicadas, aloft in a camouflage of greenery chanted a staccato signal to the night as it blanketed hot earth.

Chaim arose, soon aware he had missed evening prayers at the Synagogue. He stepped outside to check the night sky, now black and lustrious. Yes, Queen Sabbath had ended and more than the quota of three stars hovered to farewell her in heavens brilliant and cloudless. Mosquitoes whined, hungry for naked skin, but he slapped them away and retreated to the comfort of closed doors. Chana, in the kitchen, arranged leftovers on the plate for the children tugging at her skirt. With accustomed ease, Chaim prayed in the lounge, words tumbling from his mouth, mind on the soccer game he would relish later that night. Prayers complete, he replaced the prayer book in the bookshelf and fumbled in the dresser for the twisted candle whose flame symbolised the end of the Sabbath. The children clambered to hold the candle as he lit the tapers and when burning wax dripped onto small hands, Chaim raised his voice to accommodate the squeals. Chana shushed and hissed, inducing respect in unformed minds, but it was the end of the day and ears were closed.

"Shavua Tov," chanted Chaim, sing song.

"Shavua Tov and time for a wash."

Bathwater gushed as the dishwasher surged and clanked in hydrous symphony. Chaim twiddled the knobs of the radio, music for musing as he tackled the pots. A flash of freshly scrubbed flesh scampered into the family room and soon the television boomed and flickered to compete with the record player placed temptingly below. The cacophony of sound reverberated untethered, wall to wall, a gleeful release from Sabbath restraints.

"Time Magazine was interesting reading this week," Chaim bellowed from the side of his mouth as Chana dashed from bathroom to laundry.

"It had an article on longevity and religious Jews."

"What?" She halted, impatient of the hiatus to her journey. He repeated his statement.

"What did it say?" Reluctantly, casting eyes to where work awaited.

"That generally, we live longer than others."

"Humph, must be the men."

He hadn't heard. "It says it's because the lifestyle is ritualised, ordered, continuous; takes the worry out of living."

"What do you think you are doooing?" Chana's attention rivetted onto the antics of her younger, busily employed in pulling the wires out of the television set. A slap and a yell.

"Did you hear what I said?" he asked.

"What did you say?"

A full throttled roar accompanied the pandemonium, drowning his words, again.

"I missed every word."

"Ah, forget it," he huffed into the dishwasher, suds flying armwards at the force of his breath. He had another opinion, anyway; the Almighty was having a joke, on his behalf, watching him stretch a minute to its maximum, giving him laws that bound him to time every taut, deafening him with numinous noises of his nation. Yes, ensuring a life ever hectic, a head too befuddled to realise the passage of time, too busy living to think about dying, until there he was, old, ready to meet his maker. He would consider that matter further . . . . . but first there were the dishes.

A THOUSAND NIGHTS AT THE RITZ

by Alan Collins

I am sure my father was the most parochial, bigoted and loyal film goer in the history of the flicks. Widowed early, it took the death of his wife to crystallize what surely lay deep within him — he became a film mysoginist. He had nothing but contempt for the women of the screen. The wet-eyed innocence of a Deanna Durbin and the bobbed-haired brassiness of a Jean Harlow were equally suspect. When Lombard died and the world mourned with Gable, my father spat and declared that she got her just desserts. But do not fall into the error of assuming that he was also misanthropic. The male perpetrators of film evil, the betrayors of women and country always had, in my father's estimation, a sound and justifiable reason for their behaviour.

With one exception. The foreigners. This was, to me, the strangest aberration of many. Please try and understand my childhood confusion. Look what I had to contend with: a middle-aged workingman, a Jew by accident of birth who is left with a six-year-old son. Soon after my mother's death, his attendance at the Ritz is as ritualistic as a Catholic going to Mass. Twice a week, with his hand locked over mine, he uses the flicks to educate me in the way of the world. And in a perverse logic, to instil in me my religion. The Ritz is my schoolroom. In its flickering half light, he instructs me to beware of women, to emulate the men and above all, stay away from foreigners.

Outside the Ritz, my father would not be seen dead talking to a foreigner; his xenophobia know no bounds. Difficult for him but impossible for me, for in 1945, the foreigners come thick and fast.

We have permanent seats at the Ritz. R14 and R15. His is on the aisle so he can stick his bunioned foot out and be buggered to the epauletted usherette waving her weak torch at him. Red velvet curtains part, the chandelier dims.

"Expert tailoring by Solly Goldstein. Dignity with economy by Labor Funerals. Tea and cakes at the Gumnut Cafe. Visit Manly, a thousand miles from care."

Two films a night, two nights a week, Wednesday and Saturday, for ten years. A thousand films with only a break for measles and chickenpox. My father is loyal to the advertisers, except Labor Funerals. Solly Goldstein clothes him, the Gumnut cakes him and once a month we take the ferry to Manly.

The velvet curtain closes with a sigh. Years and years later, at a crematorium, I saw the whole scene again in miniature; I actually waited for the slides to come on!

"Watch me bunion," says father to nobody in particular as the latecomers saunter down the aisle. Sunk in R15, six years old, then seven, then eight — oh god, how long, how long — seeing a teeny bit more of the films as I grow taller.

The velvet curtain opens once more to show a plan of the exits in case of fire or, for me, to escape the fruity flatulence of my father. In ten years there has never been a flicker of flame, only protesting feet in the backs of our seats to admonish father for farting.

Now a kangaroo hops lethargically over the Cinesound News logo, grins and dissolves into a ship nudging its way into Circular Quay. A gangplank rattles out; frightened men, women and kids sway down it with suitcases roped around their necks. The stern of the ship has a sign which says 'Pas de Schroeven' which for years I thought was its name. I was 35 before I found out it meant 'beware of the propellers'. I used to ask the reffo kids at school did they arrive on the Pas de Schroeven? "Orange", they replied, exasperated. I would give them my orange in a burst of conciliation. How was I to know it was the Dutch ship 'Oranje'?

"Jewish refugees from war-torn Europe seek shelter and a new life in Australia's sunshine" and so on.

Now here's the part where I get utterly confused. I tell you, it takes a bit of working out when you're a child.

"Stone the crows," grunts father, "how many bloody more of 'em are they gunna send here?"

"The man on the newsreel said they are Jews. . ."

"I know that but gawd, look at 'em gibberin' away in . . ."

"German," I say knowledgeably. "One of the kids was sat next to me at school."

"Well you don't bloody well mix with 'em, that's my instructions to you, son."

He farts malevolently and we get the feet in the backs of the seats.

The kangaroo, bored with the whole subject of Jewish refugees, hops back into its Cinesound enclosure. Its place is taken by the wholesome, pure and, for me, mother image of the Columbia lady. Her flaming torch lights my path to the tin shed lavatory at the end of the yard. When the shriek of tom cats makes me think of deserted babies, I tell them not to be frightened, the Columbia lady will take care of them. She fades all too soon but I know she will be back next Saturday. From the depth of seat R15 I long for her to be Jewish but my father, the master of mysogyny says "she ain't and that's bloody well that."

"How do you know she isn't — you know — Jewish?" **That** word in a whisper so the mugs around us cannot hear. Where the Columbia lady was, there is now martial music, gunfire and world war two planes zooming around the sky.

"I reckon she's Jewish," I shout above the dive bombers. And just as I say THAT word, bugger me, there

is silence as the screen goes to black and the credits zip in from a tiny spot high up on the screen and get bigger and bigger, flattening out to roll off the bottom of the screen. An angry voice behind us tells father to "keep the nipper quiet can't you, you old fart."

The old fart takes not a blind bit of notice because now he's reading the credits out loud as they zoom in AND EVERY SINGLE ONE THAT'S GOT A FOREIGN NAME, HE SAYS IS A YIDDISHER. Now notice (as I did for all those years of childhood) that he doesn't say he or she is a Jew or Jewess; oh no, that's how the anti-Semites talk. His recital goes something like this:

Story by Samuel Scheinwald — Father: He's a Yiddisher.
From a book by Ernest Hemingway — Father: Used ter be Hornstein.
Music by Ernest Baumgarten — Father: Only the Yiddishers can write good songs — look at George M Cohan.
Cameraman Charles Brown — Father: Changed from something else I'll bet.
Starring Basil Rathbone — Father (excited) a Yiddisher, just look at that nose!

And so they roll on, right down to the Best Boy, forever fixed in my mind as a queer who's a friend of the producer. Is it any wonder I'm confused? Today, at 35, I have what the know-alls call an identity crisis. "You should see a psychiatrist," they tell me. Can you imagine it?

"Well doctor, I've come to you because in my childhood I spent a thousand nights at the Ritz picture show. I had, what do you call it, a mother fixation on the Columbia lady. My father taught me that all film actresses were harlots and all the technicians (except the best boy) and most of the male actors were Jewish except . . .except. ."

"Those that played bad or anti-social roles?"

"Oh no, he reckoned they were Jewish too only they were very clever in being able to act bad when they were really geniuses."

"Your father appeared to be a man of appalling ignorance."

"I dunno, doctor. At the time it must have made sense to him. I mean, those reffos were flooding the country and what with them being Jews and us being Jews too, well he didn't want to be lumped together with them. It sort of stands to reason, doesn't it?"

"My father, who arrived here in 1945, might not have thought so."
"Sorry doctor, I'm only telling you how he behaved."
"Yes, of course you are. Do go on."

But I shall not go to a psychiatrist. I shall go ahead and marry Angelina who is a first generation Australian-Italian-Catholic. She kneels every Sunday in front of a statue that looks just like the Columbia lady. That much we've got in common. Yet there is still something I will not tell her. When I die, I want to be cremated. I want those velvet curtains to open and then close behind me and someone to project THE END in crinkly letters on the velvet. Just like at the Ritz.

OF OLD

by David Hunter

The Turk and the crescent Moon,
Had it been full,
Were it that no lunacy had entered here,
That no bag of blood
Had, in eyes slaughtered the goat
Of my passing trade;
On Mount Arrarat, had it come to rest,
Frozen fossil
On the borders of belief,
Rim of Van,
Islam,
Seed of bridge
And sweating link.
Oh, Byzantium,
Eternal earthquake
In your belly.

---

passing thru'/to jim

by Mal Morgan

o attach
    sentiment
to certain things

you're a stirrer
(something from your past)

you annoy me

we both see things
in black and white
when it suits us

i'm a jew
you're nothing

it's nothing to be a jew

sometimes it's everything
to be nothing

i don't know
if we are friends

passing thru'. . .

Has The Holocaust Ended?

A poem by Ilana Briggs, aged 15, given an Award of Merit by the Holocaust Commemoration Youth Committee in May '85 in the Creative Writing Section.

Tell me, please, I want to know
Will that memory ever go?
How will I sleep peacefully at night
A night, free of horror and terror and fright

It's hard to push it out of mind
Pain and torture of every kind
Slashing, whipping, beating and shooting
And outside the ghettos, burning and looting

You to the left, and you to the right
Now we realize our hopeless plight
Marching in line, row by row,
The fear in us begins to grow

You are going to the showers to wash, they say
But when gas is released we can only pray,
That our dear g-d in heaven may happen to hear
And take away our dreaded fear

Children cling to their mothers for soothing
Wanting to know that they are not losing
Hoping their future betters the past
Thinking that maybe they will not last

Oh tell me please, I want to know
Will that memory ever go,
Will my heart ever be mended
For, has the Holocaust really ended?

once father and god

by Mal Morgan

once
father and god
were almost the same

father stood
on god's shoulders
and directed things

my father the director
could make the rain fall
on Wednesdays

the sun come out
for long weekends

and bears sleep
during winter

now only father remains

grey and lined
the way god always was

i murdered God
one night when I was high

higher than father

my head out of the sky

it was a bloodless
painless death

as I stabbed and bludgeoned
it was i who bled

and ached in freedom

Book Review
In Search of New Faces

Ian Lustig's **In Search of New Faces** is a bright and energetic contribution to my bookshelf. This collection of 30 short stories is, to use Phillip Adams' description 'crisp, simple, unpretentious writing', yet displays an almost adolescent taciturnity. New writers, like adolescents, present themselves to an often unreceptive audience — lots of pimples and self-consciousness. Ian Lustig has been published in magazines throughout Australia and internationally and been commended in a number of competitions. Some of his stories explain the high regard in which he is held. They possess a rhythmic flow where the language is unprotracted, and the endings neat and clean. Success, guilt and responsibility, the themes of "Mumma's Boy" are sensitively handled, an implicitness and sense of modesty coming through. The pace is moderate to brisk. Few of Ian Lustig's stories drag.

Certain may lack finesse but each is a piece with movement, signifying change in its many forms.

The issues Ian Lustig confronts, be they historical, religious, moral, age, ethical, sexual, etc, are tempered by the author's experience, seen with hindsight and glimpses of real insight. His European origins have permitted another perspective, and a cultural wealth. Ian Lustig's work, while possessing "blemishes of puberty" does have a vitality that makes its readable. What he lacks in his prose style he makes up for with spirit.

(by) Michael Boltman.

With the Compliments of

M. RECHT

ACCESSORIES

PTY. LTD.

21 DERBY STREET
COLLINGWOOD

Trimming for the Clothing Trade

By MY OWN AUTHORITY: M. M. PRETZEL

(Kangaroo Press) Sue Auster

Four decades offer World War II has ended, Marian Pretzel has written an account of how he survived the savage upheaval wrought in Europe by Hitler and his troops. This autobiography is a fascinating tale of adventure, bravado and cunning tinged at every moment with sadness and horror at what people can do to one another in times of war. Whilst the book is no literary masterpiece, its value lies in the direct manner in which the author recounts his experiences. The wonder that a young man of twenty could survive two and a half years of constant danger, his life imperilled at every moment, bears close examination. The intimate detail with which Pretzel describes his wartime existence actually builds into a handbook of survival, and herein lies the book's greatest worth.

Apart from this survival guide, the book reveals how one man's beliefs were shaped and how his morality developed even in times when civilisation's most fundamental codes of co-existence were very nearly destroyed. Pretzel reveals time and again the paradoxes which beset a young man when governments throw their citizens into war. On many occasions he was aided in his survival by decent folk who showed him kindness and revealed that some people still maintained their ethics in a time of social, economic, political and moral turmoil. Yet he frequently met kind, sensitive, even intelligent men who were pressed into service in the destruction of certain members of the human race. With this paradox a constant counterpoint to his story, the author reveals the dangerous nature of discrimination. As Pretzel admits, part of the reason he survived was because he didn't look Jewish. How tenuous a directive then were Hitler's orders to deny life to humans whose main difference with other countrymen was religious. This first-hand examination of a man persecuted and hunted because of his background is all the more poignant for the light it sheds on contempory areas of discrimination in our supposedly enlightened society. The refrain of holocaust survivors 'Never again!' is muffled in a world where not only religous and political differences breed violence, but where colour or sex can be instruments of a much more pervasive and inescapable discrimination.

So what makes a man write about his past experiences as much as forty years later? The tale which is told reveals the need for time to heal painful loss and to develop a mature perspective in considering the most shocking crimes ever perpetrated in human history. Yet despite its depressing topic the book is never mandlin, nor does it stick in the mire of human despair where the action wallows. The author has written a book about his war memories. He claims it is not so much about the story of a Jew caught up in horrifically dangerous times, but rather the efforts of a young man determined to survive the destruction of his home & family, spurred on by this devastation not to succumb to the methodical destruction of his people. This will to survive is the author's main gift to his readers. He stresses time and again the pervasiveness of apathy among a people torn by arbitrary ruling from civilization's protection. Yet rather than become despondent himself, Pretzel uses each numbering, dehumanising episode in his existence to reiterate his faith in life and his determination to live. With other healthy and positive attributes, it is Pretzel's determination not to be manipulated by the horrors occurring throughout Europe, but rather to find a way to manipulate them, which ensures his emergence from Europe's wasteland a talented man bent on making a valuable contribution to mankind.

Marian Pretzel grew up in Lvov in the south-east of Poland, a city of about three hundred & fifty thousand people, one third of whom were Jewish. He had no memory of personal religious difficulties with Gentiles until he was a student at the mechanical engineering high school where there was a quota for Jews, although he was aware of anti-Semitism on a general level. His family lived in a non-Jewish section of Lvov and his father had a non-Jewish business partner. Marian's family was a warm, comfortable one, carefree until called back from a holiday because of worries about impending war with Germany. The book opens on the 25th August, 1942, with Marian returning from an unusually long stay at the German forced labour farm for Jewish men. Rumours of Crematoria built for the destruction of Jews and other enemies of the Reich were ripe. Fearing for his family's safety, Marian returned to his apartment to discover it housed new occupants. He never saw his parents again. Thus the reader is immediately plunged into the harsh conditions imposed on Polish Jews during German occupation. This incident hangs in the reader's mind as we are introduced to Pretzel's background before the war. We are then told of a relatively idyllic existence for people in Lvov under Russian occupation when the city became a haven for refugees. It was during this time that Pretzel studied Art and the skills he developed then were to be his and many friends salvation. Pretzel also claims that as a member of the Jewish Sporting Club, 'Dror', he developed attitudes to life that were to shape his future. There he formed a positive attitude to any challenge and made friends who figured in his survival. One such person introduced Marian to the notion of forging papers and identity documents, and the idea of living as a German national. The document forging soon led to black market dealings and access to passes which kept Marian well-fed, housed and clothed throughout the war. We move

from Lvov, around Poland to Russia, through Rumania and Hungary during the war years, Pretzel recounts his daily activities, even discussing the boredom of those people who lived comfortably though carefully, hiding their true identities. These details of daily activities are important in our understanding of how that time passed, in unlocking the mystery of how people actually spent their days during such life-threatening times. The normality of many of the events, the need for food and shelter and diversion, underscores the tenuous division between order and chaos in a person's life. As we move through the years 1942-44, we learn how Pretzel escapes from a labour camp with the assistance of Simon Wiesenthal, the renowned post-war Nazi hunter who prophetically promised: 'They'll pay for it all. By God, we'll make them pay.' (p. 69)

Pretzel's wartime challenges culminate in the rescue of a young Jewish girl from Hungary and her safe reunion with her parents in Bucharest which was relatively unscathed by the war. The journey was fraught with danger, but Marian and his friend not only felt the need to respond to the girl's plight with compassion; they needed the thrill of beating the Germans at their own deadly games. This is perhaps one of the book's persistent images: a twenty year old boy with no family responsibilities was willing and able to take risks that family men could not undertake.

With war's end, Marian Pretzel migrated to Australia via Palestine. He settled happily and raised a family, his painting and sport bringing continued joy. In 1984 he undertook a return odyssey to the places where he had escaped death and enjoyed life to a heightened degree, precisley because of its precariousness. The reader will finish this book with a sense of having known Marian Pretzel in his youth and understanding his love of life. The publishing of this autobiography is a just honouring of a man who came through a holocaust determined to inspire people with the glory of living, honed as it was on the razor-edge of criminals slaughter.

THE LAST THREAD

By Moshe Ajzenbud

From the novel: "IN THE CARE OF THE COMMISSAR"

Translated by Leah

The dreary, wet autumn weather filled the soul with gloom and turned the unpaved streets into a morass of clay, a clinging trap for the feet of pedestrians. Globules of watery mud dribbled down the glass of Michael's small window and smeared the wall, like the smudged streaks of tears on a child's dirty face.

Michael was sitting on a wooden box, the only piece of furniture in his tiny room, serving many purposes. It was table, wardrobe and pillow for his tired head at night. His legs, too long for his slight, young frame, were wrapped in damp, dark rags and were planted on the earth as if they were growing from it. His thin, bony hands propped up his head, the fingers pushed into his tousled hair. His eyes, wide and anxious as a worried child's, were fixed on the growing wet blotch on the ceiling, desperately willing it to stop spreading before the whole waterlogged roof collapsed and destroyed this private little corner where he could still feel like a human being.

Once before, incessant rain had deprived him of his home. His sodden little hut had collapsed on top of him but, anticipating this possibility, his precaution of sleeping underneath the iron bed had saved him from serious injury. At that time he had found this present little room without too much difficulty, but now there were so many refugees in Zirbulack that he knew it would be almost impossible to find some space to share, much less a room of his own. Angry at his helplessness, he cursed the Uzbeck builders. Why couldn't they build houses with bricks and mortar, like at home, instead of this useless mixture of earth, straw and horse manure? Back home . . . He thought of the not-so-distant past, his secure home, his father, his mother. A derisive wind whistled down the sheet metal chimney, mocking his thoughts.

His empty, rumbling stomach, a constant companion, reminded him that he hadn't tasted bread for three days. His purse had been empty for even longer. Occasionally the thought of surrendering the struggle to live sneaked into his mind. Why not quit? He had reached the ripe old age of twenty, perhaps he had had enough of these terrible times. This inner dialogue kept recurring. His strong, youthful voice told him, "You must not die! You have to survive and make something of your life. Listen to me, Michael. You mustn't give up the fight!"

Then the hopelessness and deprivation of his circumstances took over. "How?" he thought sadly. "It's easy to say survive, but I can't live on dreams. What about that most important factor that life depends on — food? That requirement is a plain physical law which can't be disputed." Working was the only way he knew to provide for himself but now it was not enough.

The wind suddenly hurled open the door with great force, spraying him with water and bringing him instantly back to his immediate surroundings — four walls, a leaking roof and a half-empty box. "But I am still on this

side of the box!" he muttered grimly, confronting the despair which was his enemy.

He opened the box and ransacked it, even though he knew perfectly well what was in it. Discouraged, he realised there was nothing left to sell. An Armenian in Tashkent was wearing his watch, the factory accountant had his suit. He thought of his underwear, the clean, sparkling-white, crisply-ironed underwear. Had he ever possessed such things? He remembered them but they belonged to the past which was over irrevocably. He looked at his long, thin, hard-working fingers which could not earn enough to allay his constant hunger. He worked at a full-time job but the pitiful wages he received only covered the cost of his tiny bread ration and the occasional luxury of a piece of watermelon.

While he, his father and brother had been together, their combined earnings had made it easier to manage. Now his father was in hospital with typhus and his brother had been sent to learn welding in Samarkand, where he too went hungry. Michael was quite alone with his hunger, distress and now the possible loss of his tiny room.

His hunger cramps became fiercer and he felt dizzy, as if he was falling into a deep abyss. Making a great effort, he forced himself to continue searching through the box. At the very bottom he found a pair of trousers, the only item left of the clothing he had brought from home, the well-worn, navy pants which had been part of his school uniform. This was the last physical link with home, a caring family and friends, with a time when he had been an idealistic student, reading illegally-printed books, wanting to better the world and end all injustice. At that time, he had had endless discussions and heated disputes with his friends as to how best to achieve a happy world. Revolution or evolution? This worn pair of school trousers was the only thing left which confirmed that his memories were not just a figment of his imagination. He regarded them as a symbol, a bridge to the vanished past. If he sold them he would lose the final bond with his youth and his identity. He would be nameless, lost like a piece of colourless dust in the Asian desert.

He shuddered with horror at this grim image. For months he hadn't worn the trousers but still he fought off the temptation to sell them. He clung to the hope that, when the present nightmare came to an end, he would be able to go home in something of his own. Once sold, they were irreplaceable and he could not go home in rags! His morale and hope for the future required that he keep the trousers, but his hollow, impatient stomach demanded relief from the bitter hunger.

Pieces of clay began to drop from the ceiling and water dripped through onto the earth floor. He began to be swayed by the other side of his inner argument. What was the sense of keeping an old pair of pants when he could sell them for a piece of bread and quell his nagging hunger for a few hours? His eyes filled with tears and he looked round, weak and confused, as if searching for that other Michael, the one who wanted to break his last thread to the past.

His mouth watered as he imagined the pleasure of a piece of bread between his teeth. He had to go on living. Enough of his middle-class attachment to home, friends and a pair of trousers! He had no home. He was a tramp,, a child of the times. This slow starvation was intolerable and he must do the only sensible thing, sell anything he could to fill his stomach.

He snatched up the pants and hid them under his jacket like a thief. Not daring to check the state of the ceiling again, he stumbled out into the brown mud and plodded towards the market. He was obsessed by the need to keep walking, to escape the temptation of changing his mind. The angry wind lashed his face and thin, ill-clad body with cold rain.

DALKEITH PRODUCTIONS

PTY. LTD.

5 STEWART STREET, RICHMOND, VIC. 3121

MORRIS GUTHRY ·

THE TREE OF LIFE

A novel about life in the Lodz Ghetto by Chava Rosenfarb

Scribe Publishing Co., 1080 pages

The *Tree of Life* is an epic story spanning a time period of nearly six years, from the New Year's Eve of 1939 until the liquidation of the Lodz Ghetto in 1944.

Although The *Tree of Life* follows the events of the ghetto in chronological order, it is not meant to be an historical document. It is a novel about human relationships within a hermetically-sealed community, whose inhabitants suffer constant starvation, disease, lawlessness and terror. Somehow, in that 'Kingdom of the Night', along with baseness, hatred and indifference, there exists love and friendship, devotion and idealism. The will to live and the hope for better times become the only weapons of resistance against the Nazi oppressors.

A single cherry tree, a rarity in the bare and grey surroundings of the ghetto, grows in one of the courtyards. It blossoms every spring and bears fruit in the summer — lifting the spirits of the people in the neighbourhood and sustaining their hope that, as the tree does, they too will survive. It is their tree of life.

One of the main characters of the novel is Mordecai Chaim Rumkowski, the Eldest of the Jews in the Lodz Ghetto. Among the others are Samuel Zukerman, the rich, assimilated industrialist, whose strength of character and love for his people manifest themselves in times of great adversity; the typical working-class family, Itche Meir the carpenter, his wife Sheyne Pessele and their four sons, Israel, Mottle, Yosl and Sholem; young Rachel, sensitive and talented and her sweetheart David, serious and philosophising; the beautiful redhead Esther who fulfills herself in love and motherhood but cannot escape the fate of the Ghetto people; Doctor Levine who tends to the sick beyond the limits of his own health; Bunim Berkovitch, the day-dreaming, sorrowful poet; Winter and Guttman the gifted painters, Miss Diamand, the compassionate old teacher, devoted to her pupils; and Rosenberg, the cowardly informant and Nazi collaborator, who thinks that he can save his own skin.

The *Tree of Life* was published in three volumes in its original Yiddish (Hameorah, Tel-Aviv, Israel, 1972) and in Hebrew (Sifriat Poalim, Tel-Aviv, 1980, 81, 82). For this work the author was awarded three literary prizes, including the prestigious Manger Prize of Israel.

The present edition of The *Tree of Life*, now being presented to the English-reading public for the first time, contains all three volumes of the original work.

Chava Rosenfarb was born in Lodz, Poland, where she spent her childhood and early youth. After Nazi Germany had occupied Poland and the Lodz Ghetto was established, she, along with her parents and younger sister, found herself behind the ghetto's barbed wires. There she spent four years, during which she first graduated from *gymnasium* and received her *matura*

diploma. She then worked as a teacher in the illegal schools set up for children who had escaped deportation. Along with her sister, Henia, she also established a lending library in their home, and was active in the illegal youth organisation *Di Zukunft*.

In the ghetto, in an atmosphere of starvation and constant fear of deportation, she began to write poetry and was invited to join the writers' circle which clandestinely met on a regular basis in order to read and discuss new works. When the Lodz Ghetto was liquidated, in August 1944, she and her family were deported to Auschwitz. There, during the 'selection' she was separated from her father, never to see him again. There too, the wad of paper containing everything she had written in the ghetto was taken away from her along with her rucksack. From Auschwitz she was sent to the concentration camp Sasel, near Hamburg, and from there to Bergen-Belsen, where she was liberated on 15 April 1945.

After the war she spent five years in Belgium, then emigrated to Canada, where she now makes her home.

Chava Rosenfarb has published four volumes of poetry, and five volumes of fiction. Her play *The Bird of the Ghetto* was performed by the Israeli National Theatre, The Habimah, in Tel-Aviv, 1965. She is a regular contributor to the Yiddish literary quarterly *Di Goldene Keit* in Tel-Aviv, and travels extensively, lecturing on Yiddish literature. She is the recipient of many literary prizes.

פאַרבייגייענדיק...

פון צייט צו צייט איז נויטיק צו דערמאָנען, אז ס'איז נאָך דאָ אַזאַ מין זאַך, ווי אַ יידישע ליטעראַטור. כאָטש זי האָט אַ סך חסרונות, איז זי פאָרט די ליטעראַטור, ווייל קיין אַנדערע פאַרמאָגן מיר נישט.

שעפערישע ליטעראטור־קריטיק איז אן אינטעגראלער טייל פון יעדער ליטעראטור און במילא אויך פון דער יידישער. אָבער דער קאָמפּאָנענט פעלט בכלל ביי אונדז, איז במילא נישט מעגלעך ארויסצוטראָגן א מיינונג וועגן צושטאנד פון דער ליטעראטור (מיט אלע אירע חסרונות).

כדי אָבער נישט צו פארלירן דעם חוש פאר ליטעראטור בכלל, מוז מען פון צייט צו צייט אריינקוקן **וואָס** און **ווי** מען שרייבט ביי לייטן.

אין ״אויסטראליען״ פון 3/4 אויגוסט ה״י האָבן מיר געפונען אן אָפּשאצונג וועגן א בוך, געשריבן פון קריטיקער עדווארד קינאסטאָן. די דאָזיקע אָפּשאצונג וואָלט זיך זייער גוט געפּאסט פאר ביכער פון געוויסע יידישע שרייבער, ווען... עס וואָלט ביי אונדז עקזיסטירט אזא מין זאך, ווי ליטעראטור־קריטיק.

״איך שאַץ אָפּ אַן אַנטשפּרעכנדיקע ציטאַט״, שרייבט קינאסטאָן, ״ווי יעדע אַנדערע פערזאָן. איך בין זיך אָבער מודה צו אַ געוויסן געפיל פון פאַראורטייל, ווען אויף אַן אַריינפירנדיקער זייט געפין איך זעקס ציטאַטן פון: אַנאַטאָל פראַנס, עזרא פּאָנד, אַלבערט קאמי, וויליאַם בלעק, אַריסטאָפאַנעס און וויקטאָר דיק (ווער דער דאָזיקער זאָל נישט זיין).

״איך געפין איין, אז דער דאָזיקער אופן פון אינטעלעקטועלער באַרימעריי, דאָס געשמאקלאָזע רעקלאמירן דעם אינטעלעקטועלן וויסן, ווי שלעכטע מאַניערן וואָס זאָגן אונטער דעם אויטאָרס געפיל פון מינדערווערטיקייט.

״די ציטאטן אַן און פאר זיך, זענען אָן שום חסרון. נאָר פשוט: אלע צוזאמען זענען זיי אָן א טעם און אָן קיין שום באדייטונג״.

״ליטעראַרישע מקורים אויפן פּוד, ווי אויך עטלעכע ציטאטן אין אָנהויב פון יעדן קאפּיטל, וואָס יעדעס טראָגט דעם נאָמען פון אן אמעריקאנער ליטעראַרישער פיגור: פּאַ, האָטהארן, טווען, קראנע, פיצדזשעראלד, קאַנראד, לאָוועקראפט — דער רעזולטאַט איז, אַז די ווייטערדיקע זייטן דערשיינען ווי אַ געוויסער סאָרט פון אַ נישט אָנגעזאָגטן פּרימיטיוון ליטעראַרישן 'קוויז': וועלכער נאָמען געהערט נישט אין די פאָלגנדיקע זייטן?״

— מעם

פון אונדזער סביבה

דעם 9־טן יוני 1985 איז אין לעאָ פינק־זאַל פון ״קדימה״ פאָרגעקומען אַ קאָלעקטיווער רעפעראַט מיטן אָנטייל פון ד״ר מ. פערשטענדיק (יידיש), א.ד.ט.: ״250 יאָר נאָך דער אַנטפּלעקונג פון בעל־שם־טוב״ און יהודה סבורה (ענגליש) ״די פאָרשטעלונג וועגן און די האָפענונג פון ישראל אין דער מיטאַרבעט פון אויסטראלישן יידנטום״. פאָרזיצער: ה. באַכראַך.

◆ ◆ ◆

דעם 19־טן יוני 1985 האָט געהאַלטן אַ לעקציע פּראָפעסאָר שיקל פישמאַן פון ניו־יאָרק, אויף דער טעמע: ״סאָציאָלאָגיע פון די יידישע שפּראַכן אין די תפוצות״. דער פאָרזיצער פון אָוונט איז געווען אלעקס דאַפנער, און באַגריסונגען האָבן געהאלטן ה. באַכראַך (״קדימה״) און א. זשעלעזניקאָוו (״באָאַרד״).

דעם 23־טן יוני האָט פּראָפעסאָר ש. פישמאַן גערעדט אויף דער טעמע: ״דער קיום פון מינאָריטעטן־שפּראַכן אין ליכט פון דער עטנישער אויפוואַכונג אין אַמעריקע״. פאָרזיצער: מ. אייזענבוד.

דעם 7־טן יולי ה״י האָט פּראָפעסאָר שיקל פישמאן געהאלטן זיין דריטן רעפעראַט א.ד.ט.: ״דער אָנהויב פון אהבת יידיש און שנאת יידיש אין מזרח־אייראָפּע״. פאָרזיצער: א. אַפּעלאָוויטש.

דעם לעצטן רעפעראַט האָט פּראָפ. ש. פישמאַן געהאַלטן דעם 14־טן אויגוסט ה״י, און זיין טעמע איז געווען ״יידישע נסיעות און יידישע מחשבות״. פאָרזיצער: יאַשאַ שער; געזעגענונגס־וואָרט: מ. אייזענבוד.

◆ ◆ ◆

דעם 8־טן סעפּטעמבער איז אין לעאָ פינק־זאַל פון דער ״קדימה״ פאָרגעקומען אַ פייערלעכער שאַגאַל־אָוונט, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ הויכער גייסטיקער מדרגה. פאָרזיצער: א. אַפּעלאָוויטש; רעדנער: מרס. מעמאָרי האָלאָוועי, קוראטאָר פן פיינער קונסט, מאָנאש אוניווערסיטעט (ענגליש), הערשל באַכראַך (יידיש) און צילא מירקין־האַרטמאַן (רעציטאַציעס). דער רעפעראט פון מרס. האָלאָוועי איז באגלייט געווען פון ליכט־בילדער. עס איז אויך געוויזן געוואָרן אַ פילם פון שאגאלס שאַפונגען.

◆ ◆ ◆

דער חורבן־מוזעאום (עלסטערנוויק) גיט אַרויס אַן אינפאָרמאַציע־ביולעטין ״ידיעות פון יידישן חורבן־צענטער״ אין יידיש און ענגליש.

לעצטנס איז דערשינען דער דריטער נומער. אין דער ענגלישער אָפּטיילונג געפינען מיר אינטערעסאַנטע בריוו פון שילער, וועלכע האָבן באַזוכט דעם מוזעאום, צוזאַמען מיט זייערע שולן.

צווישן די וויכטיקסטע געשעענישן דארף מען פאַרצייכענען דעם באַזוך פון בעאַטי קלאַרספעלד אין מוזעאום און פון פּראָפ. יהודה באַוער פון ירושלימער אוניווערסיטעט, וועלכער איז אַ באַוווּסטער און אויטאָריטאַטיווער פאָרשער פון דער חורבן־תקופה.

פּראָפעסאָר באַוער האָט געהאַלטן דריי לעקציעס אין מוזעאום.

פאַרן אינהאַלט פון די אַרטיקלען זענען פאַראַנטוואָרטלעך די מחברים גופא.

שאפן, נישט קיין **יידישן קאָנצערט**, נאָר **אַ יידיש־קאָנצערט**. ער האָט אויך צוגעצויגן צו דעם ענין זיין באליבטן שוישפּילער שמואל סעגאל.

זובין מעהטא איז בייגעווען א פאָרשטעלונג פון דעם קאמער־אנסאמבל "קליינע מענטשעלעך", ווו דער הבימה־שוישפּילער שמואל סעגאַל האָט זיין אָנטייל אין די שלום עליכם־פּראָגראמען צוזאמען מיט זיינע קאָלעגן שמואל רודענסקי און שמואל עצמון. (אין דער וועלט קאָן מען זיי ווי די דריי שמוליקס...) זובין מעהטא האָט זיך געהאט אזוי איבערגענומען פון שלום־עליכמס אוניווערסאלן הומאָר, אז ער האָט שוין מיט די אויגן פון זיין דמיון געזען זיין פאוואָריט שמואל סעגאל ווי דעם נאַרראַטאָר אין אַ קאָנצערט, ווו דאָס יידיש־לשון זאָל באגלייט ווערן מיט פּאסיקער מוזיק.

האָט ער גלייך פאָרגעלייגט זיך צו ווענדן צו דעם קאָמפּאָזיטאָר דב זעלצער, וועלכער האָט זיך אזוי אויסגעצייכנט מיט זיין מוזיק צו איציק מאנגערס פאָרשטעלונג "די מגילה" (אגב איז דב זעלצער און דער רעזשיסער פון אָט דער פאָרשטעלונג שמואל בונים, אויסגעצייכנט געוואָרן היי־יאָר מיט דער איציק מאנגער־פּרעמיע פאר די לייסטונגען צום כבוד און אָנזען פון דעם יידישן וואָרט און קלאנג).

פון דעם אלעם איז צו פארשטיין אז זובין מעהטא פאָלגט נאָך יידיש־מוזיקאַלישע שעפערישקייט, ווייל ער האָט געוווּסט פון דב זעלצערס דערגרייכונגען ביים געפינען א וועג צו דעם מקורותדיקן יידישן מאָטיוו. זעלצער האָט גלייך פאָרגעלייגט צו שאפן מוזיק פאר שלום־עליכמס יידישן ראָמאן "סטעמפּעניו" צוליב צוויי טעמעס: ערשטנס, איז די געשטאלט אין "סטעמפּעניו" אזוי ווי געבוירן צו דער קאָנצערט־עסטראדע. איז ער דאָך דער וויכטיקסטער מוזיק־פאָרשטייער אין אונדזער ליטעראטור.

מען קאָן זאָגן, אז דער ישראלדיקער פילהארמאָנישער אָרקעסטער איז דער געזעצלעכער יורש פון אָט דעם חתונה־קלעזמער, וואָס א דאנק אים האָבן שטעטלשע יידן זיך געקאָנט קוויקן מיט די טענער פון זיין פידל, אָט דער "סטעמפּעניו" איז דאָך אויסגעוואקסן אונדער דער פעדער פון דעם געניאלסטן יידיש־שאפער אין א מין יידישן פאגאניני. צווייטנס, איז די טעמע געווען זייער נאָענט צום הארצן פון קאָמפּאָזיטאָר. דב זעלצער האָט שוין מיט יאָרן צוריק געשאפן באגלייט־מוזיק צו דער סטעמפּעניו־פאָרשטעלונג אין הבימה־טעאטער.

און דאָ קומען מיר צום אלטן שפּראכן־קאמף. דער ישראל־אָרקעסטער האָט טאקע אויף זובין מעהטאס אויפטראָג באַשטעלט ביי דב זעלצער די מוזיק, אָבער מיט דעם באַדינג, אַז די נאַרראַציע, דאָס הייסט די דערציילונג וועגן "סטעמפּעניו", וואָס עס האָט געדארפט ברענגען שמואל סעגאל פון דער עסטראדע, זאָל זיין אין עברית. מיין אידיי וועגן א יידישן קאָנצערט איז טאקע געוואָרן אָנגענומען, אָבער דעם חלום מיינעם האָט מען פארטריבן.

נישט וועגן דעם האָב איך גערעדט מיטן מוזיקאלישן דירעקטאָר. כ׳האָב אים דערציילט וועגן מיין קלעמעניש און — ווונדער איבער ווונדער! אָט דער זון פון א ווייט פאָלק, הן געאָגראפיש, הן מיט דער מענטאליטעט, האָט פארשטאנען אמבעסטן, אז געבן א שלום עליכם־קאָנצערט, און נאָך דערצו בשייכות מיט אָפּמערקן זיין 125־טן געבוירן־טאָג, אין אן אנדער לשון ווי יידיש, וועט זיין א פארמינערונג פון אָט דער דאַטע. מעהטא האָט פאראָרדנט דעם קאָנצערט צו ברענגען פאר דער עפנטלעכקייט אין דעם לשון, אין וועלכן שלום־ליכם האָט געשאפן און געלעבט.

אזוי איז געבוירן געוואָרן א יידישער קאָנצערט, נישט בלויז מיט אַ יידישן מוזיקאַלישן נוסח, נאָר אויך מיט אַ מקורותדיקן שלום־עליכמדיקן שמייכל, און דער עיקר, מיט זיין לשון יידיש. אויסצוגן פון ראָמאן "סטעמפּעניו" זענען צוגעפּאסט געוואָרן צו דער מוזיק.

פארשטענדלעך, אז איך האָב געמוזט אָנקומען צו ענדערונגען, הן צוליב דעם באַזונדערן אויסדרוק, הן צוליב דער ארכאַישקייט פון טעקסט, אָבער כ׳האָב אלץ געטאָן מיט דער פולסטער פּיעטעט און דרך־ארץ צו שלום־עליכמס מינדסטן וואָרט. איך האָב דעם צוגעגרייטן טעקסט איינגע־קנעלט מיט שמואל סעגאל, און די גאנצע קאָמפּאָזיציע האָט באקומען א געהעריקן קאָנצערט־לבוש, מיט דער הילף פון פידלער יצחק מארקאָוועצקי, וועלכער האָט אזוי גוט צוגעטראָפן אין פּינטל פון דער קלעזמער־נגינה, ווי שלום־עליכם האָט עס געשילדערט.

דעם 26־טן יוני איז פאָרגעקומען די ערשט־אויפפירונג פון "סטעמפּעניו". אין פול־געפּאקטן קולטור־פּאלאץ אין תל־אביב, זענען די צוהערער מיטגעריסן געוואָרן מיט דער אָריגינעלער מוזיק און מיט דעם זיסן קלאנג פון אונדזער מאמע־לשון, וואָס האָט ארויסגערופן אזוי פיל באוווּנדע־רונג און בענקשאפט צו דער היים, וועלכע איז אוועק און נישטאָ. אפילו די יינגערע קאָנצערט־באזוכער, די הי־געבוירענע, האָבן נשמהדיק אָנטייל גענומען אין אָט דער איבערלעבונג.

נאָך דעם מיוזיקל "דער פידלער אויפן דאַך" וועט דער "סטעמפּעניו"־קאָנצערט ווידער אנטפּלעקן דער וועלט די גאונות פון שלום־עליכם און די עשירות פון אונדזער ליטעראטור. זובין מעהטאַ האָט בדעה אויסצונוצן אָט דעם מוזיקאלישן ווערק אין דעם ניו־יאָרקער פילהארמאָנישן אָרקעסטער, ווו ער איז סטאבילער דיריגענט, און בעת די טורנייען פון ישראלדיקן פילהארמאָנישן אָרקעסטער אין גאָר דער וועלט. ווידער וועט יידיש לשון אויפשיינען. אין זיין אייביקן שימער.

אויפן פאָן פון דעם אומגעלומפּערטן אָפּמערק אין דער ישראל־טעלעוויזיע שלום־עליכמס 125־טן געבוירן־טאָג, און דאָס נישט אויפפירן א שלום־עליכם פאָרשטעלונג אין די ישראל־טעאַטערן דאָס יאָר, איז דאָס שפּילן פון דעם קאָנצערט "סטעמפּעניו" דער שענסטער ביישטייער פאר דעם שרייבער, וועלכער האָט אזוי ליב געהאט זיין פאָלק און זיין לשון.

עס קומט א באזונדערן יישר כוח דעם ישראלדיקן פילהארמאָנישן אָרקעסטער און זיין מוזיקאלישן דירעקטאָר זובין מעהטאַ פאַר פאַרווירקלען די אידיי פון א קאָנצערט מלא יידיש און יידישקייט.

***באַמערקונג:** דעם יידישן טעקסט האָט מען בלויז געלייענט איין מאָל — ביי דער פּרעמיערע.*

אברהם קאַרפּינאָוויטש

אַ יידישער קאָנצערט איז געבוירן

אין משך פון דרייסיק יאָר וואָס איך בין געווען אין דער לייטונג פון ישראלדיקן פילהארמאָנישן אָרקעסטער, האָב איך געהאט איין חלום — דער אָרקעסטער זאָל כאָטש איין מאָל שפּילן א קאָנצערט, ווו דאָס יידיש־לשון זאָל האָבן א קיום. ווייל יידישע קאָנצערטן, דאָס הייסט מוזיק אויף יידישע טעמעס, זענען פאראן גענוג; דער אָרקעסטער האָט זיי אין משך פון יאָרן אריינגעגלידערט אין זיין רעפּערטואר. ס'איז גענוג צו דערמאָנען די קאָמפּאָזיציעס פון בלאָך, באָסקאָוויטש, מארק לברי א.א.; אָבער א קאָנצערט, ווו עס זאָל שטיין אַ נאראַטאָר אויף דעם אופן ווי דאָס האָט געטאָן לעאָנארד בערנשטיין אין זיין קאָמפּאָזיציע „קדיש“, און זיך באנוצט מיט מיט יידיש אָנשטאָט ענגליש, איז אין דעם מוזיקאלישן רעפּערטואר פון אָרקעסטער נישט געווען בנמצא.

די מחשבה פון רעאליזירן אזא קאָנצערט איז געקומען גאָר צופעליק. דער וועלט־בארימטער פידלער יצחק פּערלמאן, וואָס אויף אים האָט געזאָגט יאַשע חפץ, אז ער איז זיין יורש ווי דער ווירדיקסטער וויאָליניסט פון די לעצטע יאָרן, האָט זיך געווענדעט צו מיר איך זאָל אים איבערזעצן אויף יידיש די רעפּליקעס פון פּראָקאָפּיעווס קאָנצערט „פּעטער און דער וואָלף“, א מוזיקאלישע מעשהלע פאר קינדער.

פּערלמאן אליין רעדט א זאפטיקן יידיש און ער האָט געפּלאנט ארויסצוגעבן א פּלאטע, דווקא אויף יידיש, ווי אן אויסדרוק פון פארערונג פאר דעם לשון פון טאטע־מאמע. ער אליין איז א חנעוודיקער נאַראטאָר מיט בולטע שוישפּילערישע נייגונגען. איך האָב אים די איבערזעצונג געמאכט, אָבער דערביי האָב איך מיר געטראכט — וואָס זעץ איך איבער אַ קינדער־מעשהלע מיט א פּסיידאָ־נאַאיוון אינהאלט, אין דער צייט ווען אונדזער ליטעראַטור פאַרמאָגט אוצרות, וועלכע קאָנען פארבליפן קינדער און דערוואקסענע גלייכצייטיק.

איך האָב זיך געטיילט מיט מיינע מחשבות מיט דעם מוזיקאלישן דירעקטאָר פון אָרקעסטער זובין מעהטא, און אים אָנגעוואָרפן עטלעכע פּראָיעקטן און טעמעס. מעהטאַ אליין איז א הייסער חסיד פון יידיש־לשון. ווי קומט א זון פון גרויסן אינדישן פאָלק זיך צו פארליבן אין מאַמע־לשון, איז טאקע א חידוש. ער האָט מיר אַ מאָל יאָ דערציילט, אז ער האָט געהאַט, בעת זיין שטודירן מוזיק אין ווין, עטלעכע חברים פון ביאַליסטאָק, וועלכע האָבן נישט גערעדט צווישן זיך קיין איין לשון אויסער יידיש, און ער האָט זיך געדארפט צופּאסן צו זיי. אויסער דעם האָט דער קלאנג פון יידיש געגלעט זיין מוזיקאלישן אויער. דערפאר טאקע האָט ער זיך אזוי איבערגענומען פון דעם פּלאן צו

ביטער אנטוישט. עס קומט דערפאר אַן אייביקע רום די, וואָס האָבן גורם געווען צו דעם.

* * *

לאָמיר זיך פאָרשטעלן־ וואָס וואָלט געקאָנט פּאסירן, אויב מ'וואָלט טאקע אייכמאנען באגנעדיקט און זיין טויט־שטראָף וואָלט פארביטן געוואָרן אויף אייביקער תפיסה.

אין בעסטן פאל — וואָלט מען אים געדארפט היטן אין א באזונדערער תפיסה, א מין „ישראלדיקע שפּאנדאו“, ארומגערינגלט מיט שומרים 24 שעה אין מעת־לעת. דאָקטוירים וואָלטן געדארפט האלטן א שטענדיקן אויפזיכט אויף זיין געזונט־צושטאנד; עס וואָלטן פאָרגעקומען משפּחה־באזוכן, ווענדונגען און אפשר אויך דעמאָנסטראציעס, כדי צו פאָדערן אייכמאנס פריצייטיקע באפרייאונג.

אין אַן ערגערן פאל — אויב אייכמאן וואָלט געשטאָרבן אין תפיסה, וואָלט מען אונדז דאן באשולדיקט, אז מיר האָבן אים דערמאָרדעט.

אין נאָך אן ערגסטן פאל (און דאָס וואָלט אבסאָלוט מעגלעך געווען) — וואָלטן פארשיידענע נאציס און נעאָ־נאציס זיך באמיט אים צו באפרייען דורך אָננעמען דראסטישע שריט קעגן יידן בכלל און קעגן ישראלים בפרט. יעדער ייד אויף יעדן אָרט אין דער וועלט, וואָלט זיך פארוואנדלט אין א פּאָטענציעלן ערובניק אין די הענט פון אייכמאנס פריינד, מיטן ציל אים צו באפרייען פון דער תפיסה.

ס'איז בכלל נישט שווער זיך פאָרצושטעלן א מצב, ווען כל־מיני נעאָ־נאצישע גרופּעס, אָדער אפילו א גרופּע אונטער דער אָנפירונג פון איינעם פון אייכמאנס זין, וואָס לעבט אין ארגענטינע, וואָלטן באהערשט א יידישע שול אין בוענאָס־איירעס און זיי וואָלטן געפאָדערט באפרייען אייכמאנען, און אויב נישט — וועלן זיי אויפרייסן דעם בנין צוזאמען מיט די תלמידים וואָס געפינען זיך אינעווייניק.

וואָס וואָלטן מיר דאן געטאָן? ווי אזוי וואָלט די ישראל־רעגירונג דאן געהאנדלט? מיר וואָלטן מפקיר געווען די קינדער? מיר וואָלטן דאן זיך געווענדט צו דער ארגענטינער רעגירונג און געפאָדערט אָנצוגרייפן די שול? ווער? מיר? מיט אונדזער איבערגעטריבענעם גלויבן פון „קדושה פון לעבן“ אן פּדיון שבויים, „פאר יעדן פּרייז“?...

אדאָלף אייכמאן איז פארמשפּט געוואָרן צום טויט דורך א יידישן געריכט און ער איז געטויט געוואָרן אין דער יידישער מדינה פאר די פארברעכנס, וואָס ער איז באגאנגען קעגן יידישן פאָלק. דאָס איז געווען דער ערשטער טויט־שטראָף פון אַזאַ קאַטעגאָריע, וואָס איז אויסגעפירט געוואָרן — און צו אונדזער גרויסן באַדויערן — אויך דער לעצטער, ביזן היינטיקן טאָג.

ווען מיר וואָלטן פאָרגעזעצט אויסצופירן טויט־אורטיילן קעגן יעדן רוצח פון א ייד, ווייל ער איז א ייד, וואָלטן מיר איינגעשפּאָרט פון אונדז די חרפּה אין די היינטיקע טעג, ווען מ'האָט באפרייט הונדערטער נידער־טרעכטיקע מערדערס פון אזא קאטעגאָריע ווי קאָזאָ אָקאַמאָטאָ און זיינע חברים.

מיכאל גאָלדמאַן

וואָס וואָלט געווען, ווען...

(23 יאָר נאָכן טויט־אורטייל אויף אדאָלף אייכמאַן)

אין דער נאַכט פון 31/5/1962, צוויי מינוט פאַר חצות, איז אויסגעפירט געוואָרן דער טויט־אורטייל דורך תליה אין דער רמלהער תפיסה אויף דעם נאַצי־פאַרברעכער אדאָלף אייכמאַן. דאָס איז געווען פונקט צוויי יאָר און 20 טעג נאָך יענעם אָוונט, ווען ער איז פאַרכאַפּט געוואָרן דורך די מענטשן פון ישראלדיקן אויסשפּיר־דינסט אין איינער פון די פאָרשטעט פון בוענאָס־איירעס, און איז געבראַכט געוואָרן קיין ישראל, כדי צו געבן אַ דין פאַר זיינע שרעקלעכע פאַרברעכנס, וואָס ער איז באַגאַנגען קעגן יידישן פאָלק.

דער משפּט איבער אייכמאַנען האָט זיך אָנגעהויבן דעם 11־טן אַפּריל 1961 און די געריכט־פּראָצעדורן נאָכן זיך געצויגן אָן איבעררייס אין פאַרלויף פון אַכט חדשים און איין טאָג. דעם 12־טן דעצעמבער יענעם יאָר איז ער אַנערקענט געוואָרן אַלס שולדיקער אין אַלע פּאַראַגראַפן, וואָס די באַשולדיקונג האָט אים פאָרגעוואָרפן און ער איז פאַראורטיילט געוואָרן צו טויט־שטראָף. זיינע פאַרטיידיקער האָבן אָנגעגעבן אַן אַפּעלאַציע אין העכסטן געריכט און די אַפּעלאַציע־פּראָצעדור האָט זיך פאַרענדיקט סוף מערץ 1962. די אַפּעלאַציע איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן און דעם 29־טן מאַי 1962 איז באַשטעטיקט געוואָרן דער טויט־אורטייל.

צומאָרגנס, דעם 30־טן מאַי, האָט אייכמאַן אָנגעגעבן אַ בקשה אויף באַגנעדיקונג צום מדינה־פּרעזידענט אין יענער צייט יצחק בן־צבי ז"ל, וועלכער האָט די בקשה אָפּגעוואָרפן. אייניקע שעהן נאָך דעם איז אייכמאַן אויפגעהאָנגען געוואָרן אין דער רמלהער תפיסה. זיין קערפּער איז פאַרברענט געוואָרן און זיין אַש איז צעזייט געוואָרן אין מיטן ים.

בלויז אַ קליינע גרופּע מענטשן זענען געווען עדות ביים אויספירן דעם טויט־אורטייל: צוויי פאָרשטייער פון דער ישראלדיקער פּרעסע, צווישן זיי שמואל שניצער, דער היינטיקער שעף־רעדאַקטאָר פון "מעריב"; דער פאַרשטאָר־בענער זשורנאַליסט אריה וואַלנשטיין, אַלס פאָרשטייער פון דער אינטערנאַציאָנאַלער פּרעסע; אַ פאָרשטייער פון דער דייטשער פּרעסע ד"ר רודאָלף קיסטערמאַיער; אַ גלח; מענטשן פון דער תפיסה־דינסט; דער קאָמענדאַנט פון תל־אביבער קרייז און צוויי פּאָליציי־אָפיצירן וועלכע האָבן פערזענלעך געקענט אייכמאַנען: דוד פראַנקאָ, דער קאָמענדאַנט פון דער וואַך און דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות, אַלס אָפיציר פון דער פּאָליציי־אָפּטיילונג 06.

* * *

אדאָלף אייכמאַן איז נישט געווען דער איינציקער, וואָס האָט געבעטן אַ באַגנעדיקונג ביים מדינה־פּרעזידענט ער זאָל אים שענקען דאָס לעבן. ס'האָבן זיך געפונען אויך אַנדערע, און צווישן זיי אַפילו יידן. נישט ווייניק יידן אין דער וועלט און אין ישראל האָבן שוין פריער אויסגעדריקט זייער מיינונג, אַז מען דאַרף נישט אויספירן דעם טויט־אורטייל, און ער זאָל אַנולירט ווערן. עס פּאַסט נישט פאַרן יידישן פאָלק, אַז אייכמאַכנס טויט־אורטייל זאָל אויסגעטייטש ווערן אַלס נקמה־אַקט — האָבן זיי געטענהט.

דער פּראָפעסאָר גרשום שלום, צום ביישפּיל, האָט געהאַט אַ חשש, אַז מיטן אויפהענגען אייכמאַנען וועט "געשלאָסן ווערן דער חשבון" צווישן אונדז און דעם דייטשן פאָלק. פּראָפ. מאַרטין בובער איז אויך געווען איינער פון די, וואָס האָבן זיך געווענדט צום מדינה־פּרעזידענט און אים געבעטן צו באַגנעדיקן אייכמאַנען. נישט נאָר יידן זענען געווען צווישן בעטערס פון באַגנעדיקן אייכמאַנען, ס'האָט זיך אַפילו געפונען אַ יידישער יוריסט, אַ תושב פון ישראל, וואָס האָט זיך אַליין פאָרגעלייגט צו פאַרטיידיקן אייכמאַנען אויפן משפּט...

מיר, יידן, זענען אַ נאָבל פאָלק, רחמנים בני רחמנים. מיר גייען ממש אַרויס פון אונדזער הויט, פון אונדזער וועזן, כדי איבערצייגן די וועלט אויף וויפיל מיר זענען פיין און אַנשטענדיק..

אייכמאַן האָט געהאָפט ביזן לעצטן טאָג, אַז ער וועט בלייבן לעבן. אין מערץ 1962, בעת ער האָט געוואַרט אויף דער דעציזיע פון העכסטן געריכט אויף זיין אַפּעלאַציע, האָב איך זיך געטראָפן מיט אים אין רמלה־תפיסה, כדי צו באַקומען פון אים געוויסע פּרטים וועגן אַ נאַצי־פאַרברעכער, וועלכער איז געזוכט געוואָרן אין יענער צייט דורך דער אַלגעמיינער פּראָקוראַטור פון דער עססען־רעפּובליק אין מערב־דייטשלאַנד. בעת דער דאָזיקער באַגעגעניש האָט אייכמאַן אויסגעדריקט פאַר מיר זיין גלויבן, אַז זיין טויט־אורטייל וועט פאַרביטן ווערן אויף אייביקער תפיסה.

אייכמאַן האָט זייער גוט געקענט אונדזערע שוואַכקייטן. ער האָט געוווּסט אויף וויפיל מיר יידן, באַציען זיך מיט עקל צו טויטן אַ מענטשן. ער און זיינע חברים האָבן זייער גוט געקענט די ווערט פון "קדושה פון לעבן" אין דער יידישער אויפפאַסונג.

אָבער דאָס מאָל — און דאָס איז אפשר אויך געווען דאָס איינציקע מאָל — האָבן מיר אים און זיין גלייכן פאַרנאָטירט אין טאָג־בוך "די באָבע, רעגינע (מיין מוטער) און דאָס קינד זענען אַוועק אויף שמעלץ", איז דאָס געווען טויט.

איך האָב וועגן די געשפּרעכן אינפאָרמירט צענדליקער חברים פון "בונד" און "צוקונפט", ווי אויך צענדליקער פון מיינע פריינד און אָפט מיטגלידער פון אַנדערע אָרגאַניזאַציעס. אַריינגעקומען זענען אין געטאָ פון טורעק 190 יידן און אַ סך פון זיי האָבן מיר און אַנדערע יידן דערציילט די גרוילִיקע געשיכטעס.

געוווּסט האָבן דירעקט הונדערטער יידן אין געטאָ און אומדירעקט — טויזנטער. וויפיל האָבן געגלויבט איז אַן אַנדערער ענין. דאָ גייט מען שוין אַריין אין געביט פון מענטשלעכן מוח, און מיט דעם וויל איך מיך נישט פאַרנעמען. עס איז נישט מיין געביט.

ב. ווינער

צי האָט מען אין די געטאָס געוווּסט וועגן אומקום?

די טעמע ווערט דיסקוטירט זייט דעם טאָג פון דער באפרייאונג פון די לאגערן. מענטשן וועלכע האָבן איבערגעלעבט די געטאָס, לאגערן, קאָנצענטראציע־לאגערן און פארניכטונגס־לאגערן — אלע האָבן וואָס צו זאָגן, וואָס צו דערציילן אָדער וואָס צוצוגעבן.

געשיכטע שרייבער הערן זיך צו און שרייבן זייער אַ סך אויף דער טעמע; טייל מאָל זייער גוט, מיט אַן אויער וואָס שאצט אָפּ די ווירקלעכקייט אין די אויבנדערמאָנטע ערטער, אָפט, אפשר צו אָפט הייבן היסטאָריקער אָן אויסצוטייטשן, וואָס עס איז געשען און גייען ווייט, זייער ווייט אוועק פון דעם אמת. נישט קיין ווונדער — אויפקלערונגען, אויסטייטשן זענען דאָ הונדערטער, און אמת (אויב ער איז דאָ!?), איז דאָ נאָר איינער!

ווייל איך צום 40־טן יאָרטאָג נאָך דער באפרייאונג נישט דיסקוטירן, נישט פארטיידיקן אָדער אטאקירן די יידן פון די געטאָס, און ספּעציעל פון לאָדזשער געטאָ, ווו איך בין געווען פון פעברואר 1940 (אָפיציעל געשלאָסן האָט מען די געטאָ דעם 1־טן מאי 1940) ביז דעם 24־טן אויגוסט 1944.

פארן דערציילן און ברענגען אויסצוגן פון מיין טאָג־בוך פון געטאָ, וואָס האָבן נאָר איין אויפגאבע: איבערגעבן וואָס מיר (אָדער איך) האָבן געוווּסט אין געטאָ — ווייל איך דערציילן א געשיכטע וועגן אוישוויץ.

זייענדיק אין בירקענאו (א טייל פון אוישוויץ קאָמפּלעקס), האָב איך געטראָפן מיין גוטן חבר פון געטאָ און פון דער בונדישער באוועגונג פארן יאָר 1939 — שמאַיע זדונסקי.

שמאיע זדונסקי איז פאר דער מלחמה געווען א פירנדער חבר אין דער "צוקונפט" און שפּעטער אין "בונד". צוריקגעקומען פון ביאליסטאָק אין געטאָ כדי צו זיין מיט זיין פאוי אסתר און טעכטערל מינדל. ער — א שיינער הויכער בלאָנדער מאן, מיט בלויע אויגן, מיט א פולן ארישן אויסזען. אסתר — נאָך שענער, בלאָנד און ארישער ווי שמאיע. מינדעלע האָט ארייננגעראָטן אין די עלטערן אין יעדן זין. דערצו איז שמאיע געווען איינער פון די קלוגסטע מענטשן, וועלכע איך האָב געטראָפן אין מיין לעבן.

שפּאצירנדיק אין אוישוויץ/בירקענאו א קילאָמעטער, צוויי פון די גאַז־קאַמערן און שמועסנדיק וועגן גורל פון דעם גרעסטן טייל לאָדזשער, וועלכע זענען געקומען קיין אוישוויץ אין חודש אויגוסט 1944 און געענדיקט זייער לעבן אין די גאז־קאמערן, זאָגט מיר דער קלוגער שמאיע:

"דו זעסט, באָנאָ, די דייטשן האָבן דאָ א לאגער פאר קינדער. איך בין זיכער אז מינדעלע איז דאָרטן דאָ! אַזאַ שיין קינד, די דייטשן האלטן זי דאָרטן זיכער מיט דער מאמע."

אַ מינוט פריער און צוויי מינוט שפּעטער האָבן מיר גערעדט וועגן דעם, אז מן־הסתם זענען 90 פּראָצענט פון די לאָדזשער יידן פארגאזט און פארברענט געוואָרן, און שמאיע האָט עס גוט געוווּסט. אָבער — אויב עס לעבן קינדער אין לאגער — מוז דאָך זיין טאָכטער דאָרטן זיין!

אזוי איז דער מענטש און דער חכם שמאיע זדונסקי נישט געווען קיין אויסנאַם.

אין זומער 1942 איז ארייננגעקומען א בריוו פון גראבאָווער רב, וועלכער האָט דערציילט וועגן גורל פון די דעפּאָרטירטע יידן פון לאָדזשער געטאָ. די אקטיוון פון די פּארטייען זענען אינפאָרמירט געוואָרן וועגן אינהאלט פון בריוו. עטלעכע וואָכן שפּעטער האָט די אומלעגאַלע פּוילישע ראדיאָ־סטאציע "שוויט" איבערגעגעבן דעם אינהאלט פון בריוו, וועלכער איז איבערגעשיקט געוואָרן פון לאָדזש קיין וואַרשע דורך צוויי יונגע חלוצות גוטע שאבינסקא און רחל גאָלדמאַן, וועלכע האָבן פארלאָזט דאָס לאָדזשער געטאָ און אריבער אין ווארשעווער געטאָ (געווען אזעלכע צוויי טראנספּאָרטן אין 1942).

פון מאי ביז אויגוסט 1942 זענען ארייננגעקומען אין געטאָ יידישע טראנספּאָרטן מיט די רעשטלעך יידן פון די געטאָס אין ווארטעגאו (דעם טייל פון פּוילן, וואָס איז איינגעגלידערט געוואָרן אין דייטשלאנד), צווישן זיי יידן פון טורעק, דער נאָענטסטער פּונקט פון פארניכטונגס־לאגער כעלמנאָ, ווו אַ צאָל אנטלאָפענע פון כעלמנאָ זענען צוריקגעקומען און דערציילט וועגן דעם אומקום פון די יידן אין זדונסקא־וואָלא, ווו עטלעכע (דוכט זיך, דריי) יידן זענען אָנגעקומען פון כעלמנאָ און אינפאָרמירט ד"ר לעמבערג (פּאָרזיצער פון יידן־ראט, זייער אַן אָנשטענדיקער מענטש) וועגן גורל פון די יידן. צווישן זיי איז געווען אונדזערס א קרוב יהונתן (זיין פאמיליע נאָמען האָב איך פארגעסן), וועלכער האָט געוווינט עטלעכע טעג ביי אונדז און ער האָט דערציילט די טראגישע געשיכטע פון די ארויסגעשיקטע פון געטאָ און אנדערע שטעטלעך ארום לאָדזש.

אַ טייל פון מיין טאָג־בוך 1940־41 און א טייל פון 1942 האָבן די פּאָלאַקן אויפגעגראָבן און אַוועקגעוואָרפן אויפן מיסט, איך האָב נאָר א טייל פון יולי און אויגוסט 1942. און זאָל מיין טאָג־בוך דערציילן:

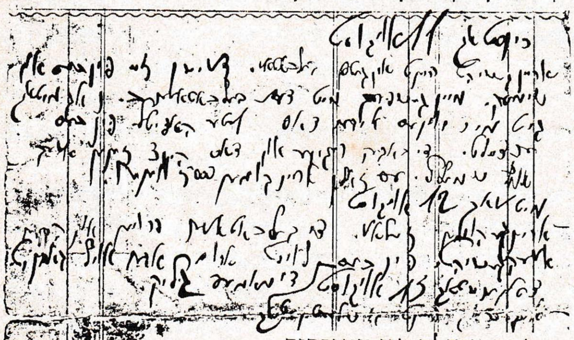

פאַקסימילע פון טאָג־בוך

ווען מיר לייענען "נאָכמיטאָג גיט מיר יווינעס איבער דאָס ערשטע קאפּיטל", איז מעגלעך, אז אַן אויפמערקזאמער לייענער וועט פרעגן: נו, וואָס באדייט דאָס? דארפט מען לייענען ווייטער "פּינכעס דערציילט: די באָבע, רעגינע און דאָס קינד זענען אוועק אויף שמעלץ." שמעלץ אין אונדזער יידיש האָט באדייט אָפּפאל, אלט אייזן איז געגאנגען אויף שמעלץ. שמעלץ האָט באדייט א סוף צו א זאך־ שמעלצן האָט באדייט ענדערן די עקזיסטירנדיקע פאָרם און אָננעמען א נייע פאָרם. גיין אויף שמעלץ האָט אויך באדייט שטארבן, אומקום. און ווען איך האָב

ווי איך האָב אָנגערופן אין גדאנק דאָס וואָרט "פיינט־שאפט" — האָט ווי אויפגעבליצט אין מיין באוווסטזיין, מאכנדיק דאָרט אלץ ליכטיק און קלאָר. "יאָ", האָב איך זיך דערפרייט, "דאָס איז עס טאקע — פיינטשאפט — מענטש־לעכע פיינטשאפט און א דראנג נאָך נקמה".

"אָבער פאר וואָס פיינטשאפט? צוליב וואָס? און אין וועמען נקמה?" — האָב איך זיך אליין געוווּנדערט. דאָ איז מיר געקומען צו הילף די אינטואיציע, זי האָט מיר אונטערגעזאָגט: "פיינטשאפט צו זיך אליין".

"פאר וואָס זאָל מען עפּעס זיך אליין פיינט האָבן?" — האָב איך נישט פארשטאנען.

"ביסט שוין א מאן אין די יאָרן, מיט א שפּאָר ביסל לעבנס־דערפארונג", האָט זי מיר געענטפערט, "און פרעגסט אזעלכע קלאָץ־קשיות. לאָמיך דיר דערקלערן: צי האָט דיר קיין מאָל נישט געטראָפן, אז דאָ ביסט באעוולט געוואָרן דורך עמיצן?"

— יאָ, זיכער האָט געטראָפן; דאָס טרעפט זיך דאָך מיט יעדן איינעם.

— און צי האָט נישט געטראָפן, אז יענער איז גראָד געווען שטארקער פון דיר, אין פיזישן כוח, צי אין זיין סטאַטוס אָדער פּאָזיציע?

איך האָב געטראכט א ווייל און ווידער געענטפערט צושטימענדיק. אָבער זי, מיין אינטואיציע האָט, ווייזט אויס, נישט געהערט מיין ענטפער און — ווי עס טרעפט אָפט, ווען איינער וויל שטארק עפּעס זאָגן אומאָפּהענגיק פון דעם צי די צוהערער ווילן דאָס הערן צי נישט — האָט זי פּאָרגעזעצט.

— דערמאן זיך ווען דו ביסט געווען א קליין יינגעלע, צי האָט טייל מאָל דיין מאמע אָדער דיין טאטע נישט געטאָן אָדער געזאָגט צו דיר זאכן, פון וועלכע דו האָסט זיך געפילט שטארק באעוולט?

— יאָ — האָב איך אומוויליק געענטפערט, אָננעמענדיק זיך מיט געדולד אויסצוהערן דאָס, וואָס איך האָב אליין אויסגעצייכנט געוווּסט.

— וואָס האָסטו דאן געטאָן? — האָט זי געפרעגט, שטעלנדיק מיך אין דער ראָל פון אן עדות אין געריכט אונטער קרייץ־פארהער.

איך האָב באשלאָסן מער איר נישט צו ענטפערן. עס איז געווען קלאָר, אז דער נסיון פון מיין אינטואיציע צו פריידיקן פאר מיר איז אזוי גרויס, אז זי וועט נישט האָבן דעם כוח זיך צו באליידיקן. זי האָט געשטעלט פראגן און אליין אויף זיי געענטפערט.

"דו האָסט גאָרנישט געקאָנט טאָן", האָט זי פּאָרגעזעצט. "דיינע עלטערן זענען פאר דיר געווען דער אלמעכטיקער אויטאָריטעט כמעט ווי א גאָט, און דו ביסט געווען קעגן זיי אוממעכטיק. ווען דו ביסט געווען גאָר קליין האָסטו פּראָטעסטירט קעגן דיין אוממעכטיקייט דורך וויינען; ווען דו ביסט געוואָרן א ביסעלע עלטער, האָט דיר שוין מער נישט געפּאסט צו וויינען, אָבער ביסט נאָך אלץ געווען מאכטלאָז קעגן די עלטערן. אפשר האָסטו טייל מאָל אין דמיון גענומען נקמה אין זיי דורך פאנטאזירן, אז דו גייסט שטארבן, אזוי ארום באשטראָפנדיק זיי פאר דיינע עוולות.

"דו האָסט זייער ליב געהאט דיינע עלטערן, אָבער פיינט געהאט דיין געפיל פון אוממעכטיקייט. יעדע געליטענע עוולה האָט צוגעגעבן סם צו דיין רעזערוואר פון פיינטשאפט. די אָנגעקליבענע פיינטשאפט האָט געזוכט אן אויסגאנג; דו האָסט געמוזט געפינען אן אויסגאנג פאר איר. דער אויסגאנג איז געווען נקמה.

"אין דיין קינדהייט האָסטו געפינען פארשידענע אופנים פון נעמען נקמה פאר דיינע עוולות. האָסט, צום ביישפּיל, געכאפּט א פליג און זי געפּייניקט דורך ארייננשטעקן א דין שטרויעלע אין איר הינטן, לאָזנדיק זי שלעפּן דאָס שטרויעלע אזוי ווי א פערד שלעפּט א וואָגן. דערביי האָסו געהאט, זיי מיר מוחל פאר דעם אויסדרוק, א סאדיסטישע הנאה. טייל מאָל האָט אפשר אויך געטראָפן, אז דו האָסט באגעגנט אן אַנדער קינד, א שוואכערס פון זיך און עס צעשלאָגן.

"אָבער ווען דו ביסט ארויס פון 'אונטער דער מאמעס פארטוך' און אריין אין לעבן (צו פרי, צוליב דער מלחמה און צוליב היטלערן), האָסטו אָנגעהויבן צו ליידן עוולות פון מענטשן, מיט וועלכע דו האָסט זיך אָנגעטראָפן. דו אליין האָסט זעלטן באעוולט אנדערע. אָבער דאָס איז נישט געווען צוליב דעם וואָס דו האָסט אזא נאָבעלע נאטור, נאָר דערפאר ווייל דו האָסט געהאט א קאָמפּלעקס, מיינענדיק אז דו ביסט דער שוואכסטער פון אלע מענטשן אויף דער וועלט.

"יעדער מענטש האָט אין זיך שוואכקייט. יעדערער, ווי שטארק ער זאָל נישט זיין, איז שוואכער פון עמיצן, וואָס איז נאָך שטארקער", האָט די אינטואיציע מיך נישט אָפּגעלאָזט "אָבער דער מענטש האָט פיינט זיין אייגענע שוואכקייט און גארט צו קאָמפּענסירן זיך פאר דעם דאָזיקן אומאָנגענעמען געפיל דורך אריבערוואַרפן די זעלבסט־פיינטשאפט אויף עמיצן אנדערש, ווייל ער האָט אין זיך עפּעס פון דעם שוואכן יידן, און ער האָט דאָס פיינט.

"זינט צוואנציק יאָרהונדערטער זענען יידן די שוואכסטע צווישן די פעלקער און זיי זענען דאָס באקוועמע ציל־ברעט פאר מענטשלעכער שנאה. דער אנטיסעמיטיזם האָט זיך פּרעזענטירט אין פארשידענע פאָרמען. ווען די קריסטלעכע קירכע איז אנטשטאנען, האָט זי נאָך אלץ מורא געהאט פאר די יידן, וועמענס רעליגיע איז געווען דער שורש פון וועלכן זי האָט זיך אָפּגעריסן. זי האָט געפּרעדיקט שנאה צו יידן, און דאָס האָט אפּעלירט צו די נידעריקע מענטשלעכע אינסטינקטן.

"שפּעטער האָט אנטיסעמיטיזם זיך געביטן. פון דער ערשטמאָליקער רעליגיעזער פאָרם האָט ער דורך די לעצטע פופצן הונדערט יאָר זיך אנטפּלעקט אין עקאָנאָמישע, געזעלשאפטלעכע, פּאָליטישע פאָרמען. אָבער אזוי ווי א שלאנג בלייבט א שלאנג, וויפיל הויטן זי זאָל נישט בייטן, אזוי איז אויך די שנאה שטענדיק געווען דער הויפּט־עלעמענט אין אנטיסעמיטיזם.

"ווי דו זעסט", האָט מיין אינטואיציע סומירט, פארענדיקנדיק איר לאנגן מאָנאָלאָג, "איז דער עצם פון אנטיסעמיטיזם — **פיינטשאפט**". נאָך דער באַלערנדיקער לעקציע, וואָס די אינטואיציע האָט מיר געגעבן, האָב איך אויסגעלאָשן די טעלעוויזיע און געגאנגען שלאָפן. אפשר א ביסעלע קליגער.

עלטערן הער. ווען מען וואָלט געקאָנט דאָס טאָן אומבאַשטראָפטערהייט, וואָלט ער צעקוועטשט דעם אנדערנס אויטאָ, אזוי ווי מען צעקוועטשט א קאָמאַר.

נאָך דעם ווען דאָס געיעג האָט זיך דערווייטערט און איך בין געווען אויסער געפאר, בין איך רואיק געפאָרן ווייטער אויפן וועג אהיים, אָבער אלץ טראכטנדיק וועגן דעם וואָס איך האָב נאָר־וואָס בייגעוווינט. ״אַן אוממענטש, אַן אכזר, א סאדיסט״, האָב איך אין געדאנק פאראורטיילט דעם יונגן בחור. לאנג האָבן מיר די דאָזיקע געדאנקען נישט באַאומרואיקט.

★

א געוויסן נאָכמיטאָג בין איך זיך געלאסן געפאָרן וווּהין כ׳האָב געדארפט, צוהערנדיק זיך בשעת־מעשה צום ראַדיאָ. אויף אַן עק גאס, ווו איך האָב באדארפט פארדרייען אויף לינקס איז פּלוצלונג פון הינטן אָנגעקומען א צווייטער אויטאָ, מיך אויסגעמיטן און פארפאָרן מיר דעם וועג. דער אויטאָ האָט אריינגעדרייט פאר מיר אויף לינקס אין דער זעלבער גאס וווּהין איך האָב טאקע געדארפט פארדרייען. אזוי ארום האָב איך זיך איצט געפונען פאָרנדיק הינטער אים. עס איז מיר געווען זייער פארדרוסלעך: וואָס פאר אַ רעכט האָט זי — דעם אויטאָ האָט געפירט א מיידל — געהאט מיר צו פארפאָרן דעם וועג?!

״אויב אפילו״, האָב איך געטראכט, ״זי איז נישט געווען אויסן מיר שלעכטס צו טאָן און זי האָט זיך נישט אָפּגעגעבן קיין דין־וחשבון, אז זי ברעכט די וועג־פאָרשריפטן, קומט איר סיי־ווי א שטראָף״. אין דעם מאָמענט בין איך געווען געשטימט ווייט פון טאָלעראנץ. מיין אמביציע און עגאָ נעמענדיק די אויבערהאנט.

עס האָט מיך אזוי פארדראָסן וואָס זי האָט מיך אריבער־געיאָגט, אז אפילו דער אָנבליק פון איר מלאכש פּנימל האָט נישט געקענט איינשטילן מיין צאָרן. (די פיגור האָב איך נישט געקאָנט זען דורכן אויטאָ־פענצטערל, אָבער עס איז געווען לייכט זיך משער צו זיין, אז צו אזא פּנימל, בלאָנדע האָר און פארחלומטע בלויע אויגן, דארפן קומען א פּאָר שלאנקע פיס, א שמאָלינקע טאליע, מיט איין האנט ארומצונעמען...)

אפשר ווען זי וואָלט געפאָרן אין אַן אנדער ריכטונג, וואָלט איך זי צורו געלאָזט און פאַרגעסן מיין עוולה. אָבער צופעליק איז זי געפאָרן גראדע דעם זעלבן וועג וואָס איך און ווילנדיק־נישט־ווילנדיק, האָב איך זי געמוזט נאָכפאָלגן.

איך מוז זיך מודע זיין, אז דאָס איז נישט געווען אין גאנצן אומווילנדיק. איך בין איר נאָכגעפאָרן מיט א שפּאָר ביסל רוגזה. פריער, בשעת דאָס מיידל האָט געהאלטן אין איבעריאָגן מיך, האָבן זיך אונדזערע אויטאָס אויף א מאָמענט געפונען פּאראלעל; איך האָב געוואָרפן א דורכדרינגלעכן בליק אין איר זייט ווענדיק באגעגענען אירע אויגן, כדי ארויסצווייזן איר מיין טיפע פאראכטונג. אָבער זי האָט אויסגעמיטן מיין בליק ווויסנדיק, מסתמא, אז זי איז שולדיק. איך האָב פארשטאנען, אז זי האָט מורא פאר מיר.

״גוט,״ האָב איך זיך געטראכט, ״זאָל זי טאקע מורא האָבן, איך וועל זי באלד נאָך מער אָנשרעקן״. און איך האָב אָנגעהויבן נאָכצופאָרן איר אזוי נאָענט, אז עס זאָל אויסזען אז אָט־אָט וועל איך זיך צוזאמענשטויסן מיט איר אויטאָ. פון איר אופן פון פירן דעם אויטאָ האָב איך דערקענט, אז זי האָט א סך ווייניקער דערפארונג פון מיר און איך האָב פארשטאנען, אז זי מוז ציטערן פאר שרעק.

אין דער ריכטונג וווּהין איך בין געפאָרן, האָט געפירט א זייער קאָמפּליצירטער וועג; דורך גאסן און געסלעך, און מען האָט געדארפט כסדר זיך דרייען: דאָ רעכטס, דאָ לינקס. דאָס מיידל אין דעם אויטאָ פאר מיר האָט אויך פּונקט פארדרייט אין די זעלבע גאסן און געסלעך, ווו איך האָב באדארפט. איך האָב פארשטאנען, אז דאָס מוז זיין א ריינער צופאל, נישט גלויבנדיק אין היפּנאָטיזם.

״קאָן זיין״, האָב איך געטענהט מיט זיך אליין, ״אז זי וויל אזוי ארום אנטלויפן פון מיר, מיינענדיק, אז איך פאָלג זי נאך״. פון דעם לעצטן געדאנק האָב איך שטארק הנאה געהאט. ״זאָל זי טאקע אזוי מיינען״, האָב איך זיך געטראכט, קוים איינהאלטנדיק זיך פון ארויסלאכן אויפן קול מיט א צופרידן, אויב נישט א ביסל סאדיסטישן געלעכטער. פון מיין שטאנדפּונקט האָט די סיטואציע אויסגעזען זייער קאָמיש.

אזוי ווי איך בין אָבער א מענטש מיט מאָראל, האָב איך געטראכט, אז דאָס איז א גוטע שטראָף פאר איר, כדי זי זאָל וויסן אויף להבא צו האלטן זיך ביי די געזעצן פון אויטאָ־פארקער.

★

דאָס זענען די צוויי פּאסירונגען. און איצט, זיצנדיק אין מיין באקוועמען פאָטעל ביי דער טעלעוויזיע, האָב איך געטראכט ״פארוואָס, דווקא איצט, ווען איך קלער וועגן אנטיסעמיטיזם — קומען מיר אויפן זכרון די דאָזיקע צוויי פּאסירונגען? צי איז דאָ פאראן עפּעס א שייכות?״

אן אינערלעכע איבערצייגונג, אין פלוג אן אומלאָגישע, האָט מיר אונטערגעזאָגט א עס איז פאראן; און נישט נאָר א שייכות צווישן די דאָזיקע צוויי פּאסירונגען און אנטיסעמיטיזם — נאָר אפילו אן ענלעכקייט צווישן דער אויפפירונג פון דעם יונגן בחור און מיין אייגענער אויפפירונג לגבי דער מיידל.

דער סאמע לעצטער געדאנק האָט מיך אויפגעבראכט. ״ניין, עס קען נישט זיין״, האָב איך געטראכט; ״יענער, דער בחור איז באשיינפערלעך געווען אַן אויסוווּרף, אפשר גאָר א ׳היפּי׳ אָדער עפּעס אן אנדער מין כוליגאן און איך בין דאָך א פיינער, געלאסענער, מיטליאָריקער, העכסט־אָנשטענדיקער מאן, וועלכן אלע שעצן און רעספּעקטירן״. דיסקוטירנדיק אזוי מיט זיך אליין, האָב איך זיך פּלוצים געכאפּט, אז איך האָב זיך אוועקגעלאָזט אויף א זייטיקן וועג, וואָס פירט אראָפּ פון דעם הויפּט־ענין — אנטיסעמיטיזם.

ערשטנס, האָב איך באשלאָסן, איז דאָס וואָרט ״אנטי־סעמיטיזם״ אומפּינקטלעך, כמעט פארפירעריש, ווייל עס באצייכנט נישט ריכטיק דעם באגריף. ״אנטיסעמיטיזם״ איז אין דער אמתן נישט קעגנערשאפט צו גלאט סעמיטן, נאָר צו סעמיטן וועלכע זענען גלייכצייטיק יידן. ריכטיק דארף עס הייסן: ״יידן־פיינטשאפט״. און דאָ פּלוצלונג אזוי נאָר

זינלאָזע לײַדיקייט. און דאַן וועט ער, לאַקי, מיט דער הילף פון זײַנע עקלדיקע מאָנסטערס, אײַנשטעלן פון ס׳נײַ זײַן אויסגעטרוימטן סיסטעם פון אַן אייביקן פאַרברעכן. (היטלערס חלום.).

אָבער נישט שטענדיק איז לאַקין געגאַנגען אַזוי ווי ער האָט זיך געוווּנטשן. זײַנע געוואַגטע אינטריגעס האָבן אים אַ סך מאָל שיער נישט דערפירט צו אייגענער פאַרניכטונג. צו הילף איז אים דאָ ווידער געקומען זײַן געטלעכע אייגנשאַפט פון זעלבסט־מעטאַמאָרפאָזע, וואָס האָט אים שנעל פאַרוואַנדלט אין אַ פליג, שפּין אָדער שלאַנג, און אַזוי האָט ער זיך געפלעגט אויסדרייען פון אַ זיכערן טויט. נאָר ווי עס דערציילט ווײַטער די גערמאַנישע לעגענדע, איז דאָך לאַקיס סוף געקומען. ער איז געפאַלן טויט פון אַ מעכטיקן שטויס, וואָס ער האָט באַקומען פון זײַן אייביקן שונא, פון גאָט העימדאַל.

דערמיט האָט זיך פאַרענדיקט דאָס לעבן פון איינעם פון די מערקווירדיקסטע געשטאַלטן אין דער גערמאַנישער מיטאָלאָגיע. אַזוי, זעט אויס, האָבן געטראַכט די גערמאַנישע געטער; אָבער ווי אונדז איז באַקאַנט האָבן זיי נישט דערלעבט דעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט און ווייסן גאָרנישט, אַז לאַקי האָט זיי אַלעמען אָנגעפּיפּן און זיך גוט אויסגעלאַכט פון זיי.

קוים מיט אַ פערציק יאָר צוריק האָט זיך לאַקי ווידער געפונען אין קלעם, און ס׳האָט טאַקע געהאַלטן מיט אים זייער שמאָל, אָבער ווי שטענדיק האָט לאַקי מיט גנבישער שנעלקייט באַגאָסן זײַן קערפּער מיט נאַפט און דורך זײַן באַליבטן פײַער זיך פאַרוואַנדלט אין אַש.

טראָץ דעם וואָס לאַקיס קונצשטיק איז נאָך אַלץ אײַנגעהילט אין אַ מיטאָלאָגישער רעטעניש, דאָך ווייסט די גאַנצע וועלט הײַנט, אַז לאַקי האָט זיך פון דער לעצטער פאַרניכטונג ווידער אַרויסגעדרייט און וועבט שוין פון ס׳נײַ זײַן גוט־באַקאַנטע נעץ פון ליגנט און אינטריגע.

דערווײַל איז נאָך פאַר אונדז אַלץ אַ סוד וויפל מעטאַמאָרפאָזעס לאַקי איז אַדורך ביז ער האָט זיך פאַרוואַנדלט אין דער געשטאַלט פון אַדאָלף היטלער. מיט זיכערקייט קען מען שוין יאָ פעסטשטעלן, אַז אין אַלע זײַנע דורות לאַנגע וואַנדערונגען און אין אַלע זײַנע פאָרמען, וואָס ער זאָל נישט האָבן אָנגענומען: פליגן, שפּין, היענע, אָדער משוגענער הונט, האָט ער שטענדיק פונדאַמענטאַל פאַרקערפּערט אין זיך לאַקיס דרײַ אָריגינעלע פּרינציפּן (ליגנט, אינטריגע, מאָרד), וואָס האָבן אים געפורעמט אין אַ ״קלאַסישע פולקאָמע גאַנצקייט״...

איז טאַקע גאָר נישט קיין וווּנדער, וואָס הײַנט, אין ליכט פון אָט די גערמאַנישע לעגענדעס, זעען מיר היטלערס גאַז־קאַמערן, זײַנע אַלע מאָרד־פאַבריקן, נישט ווי עפּעס אַ פאַרבאָרגענע רעטעניש, נישט ווי עפּעס אַ היסטאָרישע צופעליקייט — נאָר דווקא ווי אַ דירעקטן אַקט פון דורות־לאַנגע אַספּיראַציעס און אַקטיוון שטרעבן. אין זייער ליכט איז אַדאָלף לאַקי היטלער, דער מיטאָלאָגי־שער מעפיסטאָ, דער היסטאָרישער אויסדרוק פון אַן אייביקן גערמאַנישן ווילן, אַן אייביק גערמאַנישע באַגער...

לאַקין אומברענגען איז אוממעגלעך. קאָנטראָלירן קאָן מען אים אָבער יאָ. מיר ווייסן שוין הײַנט, אַז ער באַווײַזט

י. קאַפּע

מײַן אינטואיציע רעדט צו מיר...

דער קורצער ווינטער טאָג איז פאַרגאַנגען און דער לאַנגער אָוונט האָט זיך אָנגעהויבן. איך בין געזעסן אין פּלושענעם פאָטעל און נאָכגעפאָלגט די טעלעוויזיע־פּראָגראַם.

פאַרשידענע רעיונות האָבן זיך מיר געפּלאָנטערט אין קאָפּ, ביז איין געדאַנק האָט מיך גענומען פאַרפאָלגן: אַנטיסעמיטיזם.

— וואָס איז אייגנטלעך אַנטיסעמיטיזם? — האָב איך זיך געפרעגט. — צי איז עס אַ קרענק? און אויב אַ קרענק — איז זי אַן אָנשטעקנדיקע, וואָס קאָן פון צײַט צו צײַט אָננעמען מגפה־פּראָפּאָרצן?

אפשר איז עס גלאַט אַזוי מענטשלעכע שלעכטקייט. איך האָב געוואָלט אויסגעפינען אַן ענטפער, וואָס זאָל זײַן אין גאַנצן אָביעקטיוו.

— לאָמיר אָננעמען — האָב איך זיך געטראַכט — אַז איך בין געבוירן געוואָרן נישט קיין ייד. צי וואָלט מעגלעך געווען איך זאָל אויך זײַן אַן אַנטיסעמיט ווי אַנדערע גויים?

נישט ווייסנדיק פאַרוואָס, זענען מיר געקומען אויפן זכרון צוויי פּאַסירונגען, וואָס זענען נישט לאַנג צוריק פּאָרגעקומען. אין איינער בין איך געווען אַ פּאַסיווער און אַ ביסל דערשראָקענער עדות, און אין דער צווייטער — אַן אַקטיווער אָנטיילנעמער.

★

מיט אַן ערך דרײַ חדשים צוריק האָב איך, פאָרנדיק פון ערגעץ אַהיים, דערהערט אַ דורכדרינגענדיקן אויטאָ־פּײַפן. דאָס פּײַפן איז אָנגעגאַנגען אָן איבעררייס. עס האָב ממש געשניטן די אויערן, אָנוואַרפנדיק אַ פּחד ווי עס וואַרפט אָן אַ סירענע פון אַן אַמבולאַנס, אָדער פײַער־לעשער אויטאָ.

איך האָב אַרויסגעקוקט דורכן זײַטיקן פענצטער, כדי אויסצוגעפינען פון וואַנען דאָס פּײַפן קומט. אָבער, אײדער וואָס־ווען, איז נעבן מיר דורכגעלאָפן אַן אויטאָ מיט אַ דערשראָקענעם מיטל־יאָריקן מענטש בײַם רעדל. האַרט נאָך אים כמעט, ווי מען זאָגט עס, טרעטנדיק אויף זײַנע פּיאַטעס, איז אין אַ צווייטן אויטאָ ווילד נאָכגעפאָרן אַ יונגער בחור פּײַפנדיק אָן אויפהער. זײַן פּנים איז געווען פאַרביסן, די אויגן פול מיט מערדערישער שנאה אויסדריקנדיק אַ פּראַלאַנג צו זיגן, צו פאַרטיליקן. עס איז געווען באַשײַנפּערלעך, אַז דער יונגער בחור יאָגט דעם

זיך שטענדיק אין דער פאָרם פון אַ באַשעפעניש, וואָס נאַרט אָפּ מיט זײַן אויסזען. נאָר דורך דערקענען אים ריכטיק און צו דער צײַט, קען מען אים האַלטן אין אייביקן שאַך און אַזוי אַרום פּאַראַליזירן זײַנע מערדערישע אינטענצן: די טאָטאַלע וועלט־פאַרניכטונג און דאָס צוריק אײַנשטעלן לאַקיס מיטאָלאָגישן טרוים; דעם סיסטעם פון אַ זינלאָזן פאַרברעכן.

יעקב ראָזענבערג

אין ליכט פֿון גערמאַנישער מיטאָלאָגיע

עס איז דאָ אַ וויסנשאַפֿטלעכע היפּאָטעזע, וועלכע זאָגט אַז דער כאַראַקטער פֿון א מענטש פֿורעמט זיך אויס אין ערשטן יאָרצענדליק פֿון זיין לעבן. לויט דער פֿרוידיאַנישער טעאָריע שפּילן די קינדער־יאָרן די וויכטיקסטע ראָל. דעמאָלט ווען א קינד הויבט אָן טרוימען, דעמאָלט ווען דעם קינדס פֿאַרלאַנגען זענען אוממיטלבאַר, דאַן ווען ער דערציילט אויף א נאַטירלעכן אופֿן, אָן שום רעזערוואַציעס זיינע פֿאַנטאַסטישע חלומות, שוין דעמאָלט הויבט זיך אָן פֿאָרמירן דער כאַראַקטער פֿון מענטש.

כדי צו דערגיין, אַנאַליזירן דעם פּסיכאָלאָגישן צושטאַנד פֿון א דערוואַקסענעם מוז מען זיך אומבאַדינגט צוריקקערן צו זיין קינדהייט. דאָרט ווו עס ליגן באַהאַלטן זיינע נאַיווע קינדער־טרוימען, געפֿינט זיך דער שליסל צו זיינע אויפֿפּאַסונגען און האַנדלונגען אין זיין דערוואַקסענעם לעבן. דער זעלבער פֿאָרשונגס־געזעץ איז אויך חל ביים אַנאַליזירן פֿעלקער און גאַנצע ראַסן. עס איז אויך דער וויסנשאַפֿטלעכער מעטאָד, וואָס העלפֿט פֿאַרשטיין דעם געגעבענעם כאַראַקטער פֿון א פֿאָלק, און זיין אופֿן פֿון טראַכטן און האַנדלען...

מיט דער הילף פֿון דעם דאָזיקן געזעץ קען מען זיך אויך קלאָר מאַכן די פֿאַרבאָרגנסטע סודות פֿון א פֿאָלקס־באַגינען, ווי אויך זיינע ערשטע טרוימען, וועלכע זענען פֿונדאַמענטאַל אין זיין אַנטשטייאונגס־פּראָצעס, אַ פּראָצעס וואָס ווערט מיט דער צייט דער וויכטיקסטער קאָמפּאָנענט פֿון דער אַזוי־גערופֿענער פֿאָלקס־פּסיכאָלאָגיע. און טאַקע פּונקט ווי ביי מענטשן, אַזוי אויך ביי פֿעלקער, ליגן אין די אור־טרוימען דער סוד נישט נאָר פֿון א היסטאָרישן אָנהויב, נאָר א בולטער אָנדייט פֿאַר ווייטערדיקער אַנטוויקלונג, ווי אויך אָן אָנווייזונג וואָס מען קען נאָך פֿון אַזאַ פֿאָלק דערוואַרטן אין דער צוקונפֿט.

אין דעם גייסט, וויל איך נאָר א בלעטער טאָן די גערמאַנישע מיטאָלאָגיע און זאָלן טאַקע זייערע אייגענע לעגענדעס און חלומות וואַרפֿן א ליכט, וואָס זאָל באַלויכטן זייער פֿינצטערן אור־נעבכטן, וואָס האָט אַזוי שטאַרק באַווירקט דער וועלטס נאָענטע פֿאַרגאַנגענהייט.

אין אָנהויב איז געווען בלויז נאַכט און פֿראָסט. האָט נאַכט אויסגעשטרעקט אירע שוואַרצע הענט, אַרומגענו־מען מיט חושך דעם פֿראָסט, צוגעטוליעט אים צו איר פֿינצטערן בוזעם, און אָט פֿון דער אומהיימלעכער ליבע איז אַרויס דער מטראַדיקער גיגאַנט יאַמיר. האָט טאַקע יאַמיר א טונקעלן יחוס, אָבער דאָך זיך נישט אָפּגעזאָגט פֿון אים. פֿון יאַמיר איז אַרויס בורי, און בורי האָט באַלעבט באַר. באַרס קינדער האָבן זיך זייער פֿיין אַריינגעפּאַסט אין פֿינצטערן וועלטל פֿון זייער עלטער־זיידע יאַמיר. א פֿאַקט איז, אַז אַן א פֿאַרוואָס האָבן זיי זיך צוגעכאַפּט צו זייער באַשעפֿער און אים גאַנץ פּשוט קאַלט געמאַכט. און ווי די געשיכטע דערציילט, האָבן ווייזט אויס, שוין דעמאָלט די אור־גערמאַנער געהאַט א חוש פֿאַר ווירטשאַפֿט און טאַקע אויף זייער אַן עקאָנאָמישן אופֿן אויסגענוצט יאַמירס טויטן קערפּער. פֿון זיין פֿלייש האָבן זיי פֿאָרמירט די ערד, פֿון בלוט די טייכן, די ביינער — די בערג, און די ציין — דאָס שטויב. פֿון בערשטן ווייזט אויס האָט מען נאָך דעמאָלט נישט געוווּסט, אַזוי אַז יאַמירס האָר זענען נעבעך אַוועק מיטן ווינט.

דערפֿאַר האָבן זיי שוין אויסגענוצט זיינע מעכטיקע ברעמען פֿון וועלכע זיי האָבן אויפֿגעשטעלט א גראַנדיעזן פּאַלאַץ, ווו עס האָבן געלעבט און געהוליעט די גערמאַנישע געטער. פֿאַר איינער פֿון די הייליקסטע געטלעכע פֿליכטן איז באַטראַכט געוואָרן דאָס קאָלעק־טיווע שיכורן. איגנאָרירן אַזאַ געלעגנהייט איז באַטראַכט געוואָרן פֿאַר א לעסטערונג און ס׳האָט געדראָט מיט טויט. דער אָנגעזעענסטער צווישן אַלע געטער איז געווען דער גאָט אָדין, גאָט פֿון מלחמה. אָדינס קריגער זענען באַרימט געוואָרן צוליב זייער אויסערגעוויינלעכער ברוטאַלקייט און ליבע צו מאָרד. זיי האָבן א לעבן־לאַנג נאָר געטרוימט און געגרייט זיך צו מלחמה. זייער גאַנצע פּסיכיק איז אויסגעפֿילט געווען מיט פֿאַנטאַזיעס וועגן א צייט, ווען זיי וועלן קענען פֿריי לאָזן זייער משוגענע סטיכיע אין אַן אומגעשטערטער שחיטה.

אָדין האָט רעקרוטירט זיינע קריגער נאָר פֿון יונגע גיגאַנטן, וועלכע מ׳האָט גערופֿן בערסאַרקס. סאַרקס איז דער נאָרדישער נאָמען: העמד. אויף פּשוטן מאַמע־לשון מיינט עס: די טרעגער פֿון חיהשע אָדער ברוינע העמדער (נישט קיין שלעכטער אָנהויב פֿאַר אַ היטלער־יוגנט!)...

דער כאַראַקטעריסטישער אָבער פֿון אַלע געטער אין דער גערמאַנישער מיטאָלאָגיע איז געווען דער גאָט לאָקי, און דאָס נאָר צוליב דעם וואָס ער האָט אין זיך פֿאַרקערפּערט זייער אָריגינעלע אייגנשאַפֿטן. לאָקי איז געבוירן געוואָרן מיט א נאַטירלעכער ליבע צו ליגנט, אינטריגע און מאָרד. כדי צו דערגרייכן זיינע קרימינעלע צילן, האָט זיך לאָקי נישט אָפּגעשטעלט פֿאַר קיין שום שוועריקייטן. ווען נויטיק, פֿלעגט ער זיך אַפֿילו איבערשלאָפֿן מיט דעם מיטאָלאָגישן ווילדן וואָלף פֿענריר, און אַנדערע עקלדיקע מאָנסטערס, וואָס האָבן פֿאַר זיין ליבע צוריקגעצאָלט מיט אַרויסהעלפֿן אַדורכפֿירן זיינע אַוואַנטוריסטישע אינטריגעס.

איז טאַקע נישט קיין וווּנדער, וואָס אַזאַ קאָלירפֿולע „געטלעכע" פּערזענלעכקייט מיט אַזעלכע „וווּנדערבאַרע קוואַליטעטן" האָט אַזוי שטאַרק באַאיינפֿלוסט דעם גערמאַנישן אופֿן פֿון טראַכטן... לאָקיס גאַנצער וועזן איז געווען אויסגעפֿילט מיט א וויזיע פֿון א טאָטאַלער פֿאַרניכטונג. ער האָט געטרוימט וועגן אַ פֿייער, וואָס וועט אַלץ פֿאַרברענען און פֿאַרצערן, אַלץ אַרום וועט נישט ווערן. אַפֿילו די נאַכט און דער פֿראָסט; בלייבן וועט נאָר א

צוויי שטעט ווייט איינע פֿון דער אַנדערער, נאָר נאָענט אין זייער גייסטיקן יידישן מהות.

מיר ווינטשן אַדעלאַ שאָו נאָך אַ סך שעפֿערישע יאָרן, כדי זי זאָל באַרייכערן קינסטלעריש זיך און דעם יידישן כלל.

י. מ. לעווין

אַדעלאַ שאַו —

פּראָפיל פון אַ יידישער קינסטלערין

דער וועג פון אַ קינסטלער איז נישט אויסגעבעט מיט רויזן. אפילו די וועלכע זענען דערגאנגען צום שפּיץ פון דערפאָלג נאָך ביים לעבן, האָבן אָנגעטראָפן אויף דערנער און שטיינער אין זייער גאנג. נאָר קונסט, טראָץ איר עניגמאטיק, איז א כוח וואָס קען איבערוועגן אלע שטערונגען.

וואָס איז קונסט? דער ענטפער איז קלאָר. אויב דער קינסטלער איז מסוגל צו פארבינדן זיינע עקספּרעסיווע פעאיקייטן מיט דער פולקייט פון זיינע עמאָציעס, דערנאָך ארויסרופן ענלעכע עמאָציעס ביי די צוהערער פון דיכטונג, מוזיק, אָדער ביים וויזועלן איינזאפּן די ליניעס און פארב פון א געמעל — אַזאַ קינסטלער דערגרייכט צו שלימות.

קונסט איז אויך די טרעגערין און די טרייבקראפט פון אידייען. די פּרע־רענעסאנס קונסט האָב פּראָפּאגירט רעליגיעזן מיטאָס. מאָלערייען אין קירכעס און שולן. שפּעטער איז געקומען דער רענעסאַנס מיט דער לעבנס־לוסט פון יחיד און כלל. נאָך שפּעטער איז דערשינען די מאָדערנע קונסט, די זוכערין פון א נייעם תוך, וואָס איז אין תוך גאָרנישט ניי. ״ניי״ איז דער סאָוויעטישער סאָצרעאַ־ליזם, אין תוך ענלעך צו דער קונסט פון רעליגיעזן מיטאָס, נאָר מיט א שמעלערער פּערספּעקטיוו, מיט אויגן פארשטעלטע, ווי ביי פערד, כדי זיי זאָלן נישט כאפּן אַ זייטן־בליק — און אראָפּ פון אויפגעצווונגענעם שליאך...

אמתע קינסטלער זענען קינסטלער פון אמת. זיי בלייבן געטריי זיך, גייען זייער אייגענעם וועג. זיי זענען די אייביקע זוכערס.

אין ליכט פון געזאָגטן, ווי זעט אויס אַדעלאַ שאוס קינסטלערישער פּראָפיל? היות א קינסטלערס שעפערישער דרך גייט געפּאָרט, אָדער דארף זיין געפּאָרט מיט זיין גאנג אין לעבן אין אַ פולקאָמער האַרמאָניע, דארפן אָנגעמערקט ווערן עטלעכע שטריכן פון דער קינסטלערינס לעבן.

פון איר פריעסטער יוגנט האָט אדעלא שאו ארויסגעוויזן פעאיקייטן צו צייכענען און אירע ארבעטן האָבן באפּוצט די ווענט פון איר קלאס. איר ערשטער קונסט־לערער האָט איר א מאָל געגעבן אַ שווערע אויפ־גאבע — פון צוויי איינצלנע בלימעלעך צו שאפן א געמעל פון א גרויסן בוקעט. די דאָזיקע טעכניק איז ביי איר פארבליבן ביזן היינטיקן טאָג. פון א סימבאָלישער ליניע, פון אַ וואָרט אָדער אַ ביבלישן פּסוק, איז זי מסוגל צו שאַפן א קאָלירפול געמעל — אויף לייוונט — און ווי ס׳איז שוין ברייט באקאנט — אויף גלאָז. אדעלא שאוס וויטראזשן זענען חשובע תושבים אין דער ״מאָנטעפיאָרע״ היים, אין דער עלוווד־שול, אין סטראטפעלדס סינאגאָגע אין סידנעי און אחרון אחרון חביב אין חורבן־צענטער, עלסטערנוויק אין מעלבורן.

דער וועג פון די ערשטע אויסשטעלונגען אין שול, אין איר געבוירן־שטאָט טשענסטאָכאָוו ביז 42 וויטראזשן אין די אויסגערעכנטע אינסטיטוציעס, איז נישט געווען קיין

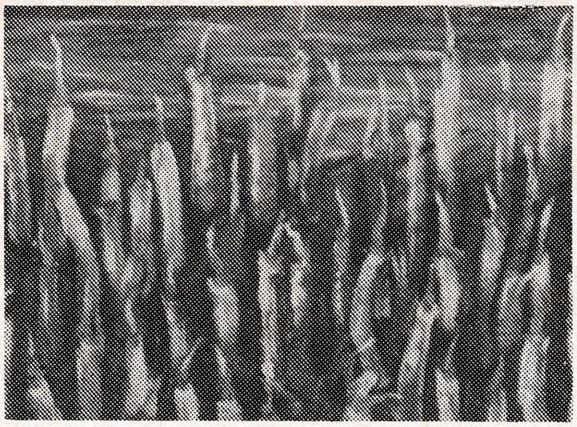

קפיצת הדרך גאָרע דערפאָלגן. די קינסטלערין פון יידישער טעמאטיק האָט געמוזט שפּרייזן איבער דערנער און שטיינער אין טשענסטאָכאָווער געטאָ און אין אוישוויץ. נאָר אומעטום איז איר בייגעשטאנען דער זכות פון איר קונסט. אין טשענסטאָכאָווער געטאָ איז זי געוואָרן צוגעטיילט צו ארבעטן פאר א דייטשן ארכיטעקט, וואָס האָט זי באשיצט פון דעפּאָרטאציע מיטן קלאסישן: ״זי ארבעט ביי מיר. איך ברויך זי...״

מער ווי דער זכות פון איר קונסט איז איר בייגעשטאנען איר דערציאונג. די אטמאָספער פון יידישער טראדיציע אין דער היים פון אירע עלטערן האָט איר פארפּאנצערט פאר איינער פון די גרעסטע געפארן — פון אנטלויפן פון אייגענעם איך. אין אירע רייפע יאָרן לייזט זיך אויף די האַרטקייט פון דער פאַרפּאַנצערטקייט מיט ווייכע ניואַנסן פון מוטערלעכער צארטקייט, פון מאמע ווייטיק איבערן גורל פון קינד — אין וויטראזש: ״רחל בוכיה על בנוה״.

אדעלא שאו האָט א סך געררייזט און א סך געלערנט פון באזוכן די גאלעריעס אין רוים, פלאָרענץ און אנדערע פּלעצער. אין מעלבורן, ווו זי לעבט זינט 1947, האָט זי געלערנט פיר יאָר אין קאָולפילד טעכנישן אינסטיטוט, און פיר און א האלבן יאָר ביים בארימטן מאָלער דזשאָרדזש בעל. לויט בעל קען מען אדעלא שאו פארגלייכן מיטן בארימטן סעזאַן.

די קינסטלערין איז פילזייטיק אין זין פון טעמאַטיק, מער אין ענין פון מעדיום. זי מאָלט גערן מיט אויל, ווייל ״אויל איז ווידערשטאנדפעאיק קעגן דעסטרוקטיוון כוח. פון צייט״. איר בליק אויף דויערהאפטיקייט פאלט זיך צונויף מיט איר איינשטעלונג וועגן ירושה, די יידישע ירושה וואָס זי פילט אזוי טייער. זי טיילט זיך גערן מיט איר ירושה מיטן כלל, א סימן די 42 וויטראזשן שוין אויסגעפּארטיקט; נאָך אכט דארפן קומען.

וואָס איז איר אייגנארטיקייט? זי איז זוכעריש. זי פּרוווט אירע כוחות אויך אין האנט־שניצעריי און אין ליים סקולפּטור. אויף דער פראגע, וועלכער קינסטלער איז איר נענטער ווי אנדערע, ענטפערט זי בתמימות — ״איך ווייס נישט״... דער זייטיקער צושויער זעט אָבער, אז זי איז פארבונדן, באוווסטזיניק צי נישט — מיטן גרויסן שאגאל. אירע וויטראזשן זענען נישט פּלאגיאטיק פון שאגאלס פענצטער, נייערט ביידע קינסטלער האָבן געטראָגן אין זיך די ווארעמקייט און תוכיקייט פון היימישער אטמאָספער — איינער פון וויטעבסק, די אנדערע פון טשענסטאָכאָוו.

מלחמה אויף דער אַרישער זייט, טייל באַהאַלטענע אין קאַטוילישע קלויסטערס, בעת זייערע עלטערן זענען אומגעקומען דורך די היטלער־באַנדיטן.

יאָסעף באַנאַס באַהאַנדלט דעם גאָמולקאַ־אַנטיסעמיטיזם אויף אַ גאַנץ ברייטן אופן. ער ציטירט, למשל, דעם יולי־מאַניפעסט פון 1944, ווען דער אימפּאָרטירטער פון מאָסקווע „פאַרבאַנד פון פּוילישע פּאַטריאָטן" האָט אין דעם באַפרייטן כעלם, דעם 22־טן יולי 1944, פּראָקלאַמירט די פּרינציפּן, אויף וועלכע דאָס צוקונפטיקע דעמאָקראַטישע פּוילן וועט זיין באַזירט:

„...עס ווערט הייליק פּראָקלאַמירט די צוריק־אויפשטעלונג פון דעמאָקראַטישע פרייהייטן; גלייכע רעכט פאַר אַלע בירגער, אומאָפּהענגיק פון ראַסן־אָפּשטאַמונג, רעליגיעזן גלויבן אָדער נאַציאָנאַליטעט; פרייהייט פאַר פּאָליטישע און פּראָפעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציעס; פרייהייט פון דער פּרעסע... די ייִדן, וועלכע זענען געווען ברוטאַל אונטערגעדריקט דורך די נאַציאָקופּאַנטן, וועט ווערן פאַרזיכערט די יורידישע גלייכקייט און עס וועט זיי געגעבן ווערן די מעגלעכקייט פון אַ פרייער עקזיסטענץ..."

וואָס דאַרף מען נאָך בעסער? אָט דעם שיינעם מאַניפעסט קענט איר היינט אין פּוילן נישט קריגן, ער איז פאַרשווּנדן פון דער עפנטלעכקייט. וואָס עס איז געשען נאָך דעם מאַניפעסט געדענקען מיר זייער גוט; די פּאָליטישע פּאַרטייען זענען אונטערדריקט געוואָרן, קיין פרייהייט פון פּרעסע און פאַרזאַמלונגען איז נישט פאַראַן, די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן (נישט נאָר די ייִדן) זענען אונטערדריקט און פאַרטריבן געוואָרן פון דער פּוילישער ערד.

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די אַנטי־ייִדישע העצע, האָבן נאָך טיילן פון דער פּוילישער געזעלשאַפט געהאַט דעם מוט אויסצודריקן זייער פרייד און דערמוטיקונג דער ייִדישער מדינה, ווי די ייִדן בכלל. קאַרדינאַל ווישינסקי האָט געהאַלטן אַ פייערלעכע רעדע דעם 6־טן יוני, שוין ביים אָנהויב פון דער זעקס־טאָגיקער מלחמה, אין דעם קלויסטער „שוו. אַננאַ" אין וואַרשע, ווּ ער האָט „אויסגעדריקט סימפּאַטיע דעם קליינעם לאַנד און די רעכט פון דעם פּאָלק וועלכער איז שוין אַזוי פיל מאָל פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט, צו אומאָפּהענגיקייט"...

די דאָזיקע רעדע האָט זיך שנעל פאַרשפּרייט איבער וואַרשע און פאַרשטאַרקט די אַזוי אויך אַלגעמיינע פרייד צוליב דער מפּלה פון רוסישן געווער.

באַנאַס ציטירט כוליגאַנישע אַרטיקלען פון קאַזשימיעזש קאָנקאָל, וועלכער האָט אין זיין זשורנאַל „רעכט און לעבן" פאַרפירט אַזאַ אַנטיסעמיטישע העצע, אַז די פאַרמלחמהדיקע „דוואַ גראָשע", אָדער די אָרגאַנען פון פּיאַסעצקיס כוליגאַנישע אַנטיסעמיטן, האָבן געמעגן זיין אַ כפּרה פאַר אים. דעם 7־טן יוני האָט פּיאַסעצקיס צייטונג פאַרגליכן דאָס פאַרנעמען ירושלים צו דער נאַצישער אָקופּאַציע פון עסטרייך.

אָבער אָט די גאַנצע העצע האָט נישט געקענט אָפּהאַלטן אַ ריי דרייסטע מענטשן, ייִדן און נישט־ייִדן, אויסצודריקן זייער סימפּאַטיע פאַר קאַרדינאַל ווישינסקיס מוטיקן אַרויסטריט. אַזוי, למשל, האָט דער ראַדיאָ־זשורנאַליסט אַרטור פישער צוגעשיקט אַ בוקעט בלומען מיט אַ דאַנק דעם קאַרדינאַל. פאַרשטייט זיך, אַז מען האָט אים גלייך אַרויסגעוואָרפן פון דער אַרבעט און זיין בוך, וואָס איז שוין געווען באַשטימט צום דרוקן, איז פאַרבאָטן געוואָרן.

די קאָנצענטרירטע אַנטיסעמיטישע העצע איז געפירט געוואָרן אויפן גאַנצן פראָנט — אין דער פּרעסע, ראַדיאָ און טעלעוויזיע; אַרויסטרעטונגען אויף פאַרזאַמלונגען פון פאַבריקן און פאַראיינען. נאָך מער — מ'האָט געצווּנגען ייִדישע קאָמוניסטן אָנצושרייבן רעזאָלוציעס קעגן דער ייִדישער מדינה, און ווען זיי האָבן זיך אָפּגעזאָגט דאָס צו טאָן, אָדער דאָס געטאָן אָן האַרץ, אַזוי ווי מען קען עס טאָן אויף אַ געצווּנגענעם אופן — האָט מען זיי אויסגעשלאָסן פון דער פּאַרטיי און אַרויסגעוואָרפן פון דער אַרבעט. אַפילו אין דעם קלענסטן שטעטל, ווּ עס זענען געווען אַ קליינע צאָל ייִדן, האָט מען אָפּגעזוכט אַן איינצלנעם ייִדישן קאָמוניסט און מ'האָט אים געצווּנגען צונויפצושטעלן אַ קאָמיטעט ער זאָל אָננעמען אַן אַנטי־ישראל רעזאָלוציע.

דעמאָלט איז אויך געקומען צו דער אויפלייזונג פון ייִדישן קולטור־געזעלשאַפטלעכן פאַרבאַנד, ווען אַזעלכע פאַרהאַרטעוועטע קאָמוניסטן, ווי דוד ספֿאַרד און הערש סמאָלאַר, האָבן זיך אויסבאַהאַלטן כדי נישט צו באַדאַרפן אונטערשרייבן די שענדלעכע רעזאָלוציעס. מ'האָט זיי טאַקע אויסגעשלאָסן פון דער פּאַרטיי און זיי האָבן פאַרלאָזט דאָס קאָמוניסטישע פּוילן, וועמען זיי האָבן געדינט צענדליקער יאָרן מיט לייב און לעבן, אַפילו דעמאָלט ווען זיי האָבן שוין אַליין נישט געגלויבט אין דעם וואָס זיי טוען.

דער מחבר באַנאַס שטעלט פעסט, אַז דער קאָנצענטרירטער אַטאַק מצד די קאָמוניסטישע פּאַרטיי־אָרגאַנען קעגן דער קליינער ייִדישער באַפעלקערונג, וואָס טייל פון זיי האָבן זיך אַליין נישט באַטראַכט פאַר ייִדן, איז געווען פון אַזאַ פאַרנעם, וואָס האָט נישט זיינס גלייכן אין דער געשיכטע פון פּוילישן אַנטיסעמיטיזם פאַר אַלע צייטן. דאָס זעלבע שטעלט פעסט דוד ספֿאַרד אין זיין לעצטן בוך, וואָס איז דערשינען נאָך זיין טויט. אינעם דאָזיקן בוך מאַכט ער אַ טרויעריקן סך־הכל פון זיין אַקטיוון געזעלשאַפטלעכן לעבן.

ווער האָט זיך געקענט אַ מאָל פאָרשטעלן, אַז מענטשן וואָס רופן זיך קאַמוניסטן וועלן דערגיין צו אַזאַ פינצטערן אַנטיסעמיטיזם, אַז זיי וועלן ממש מיט פיזישן כוח אַרויסשטופּן פון פּוילן די לעבן־געבליבענע רעשטלעך פון דעם אַ מאָל רייכן ייִדישן לעבן אויף דער פּוילישער ערד, וואָס האָט געבלויזט אַן ערך טויזנט יאָר.

דאָס בוך פון יאָסעף באַנאַס איז ווערט געלייענט צו ווערן פון יעדן ייִדישן לייענער, וועמען עס אינטערעסירט נאָך די געשיכטע פון די לעצטע ייִדן אין פּוילן. עס געפינט זיך (אין ענגליש) אינעם חורבן־צענטער אין עלסטערנוויק און יעדער קען אַריינקומען און עס לייענען אויפן אָרט, ווייל די ביכער פון דאָזיקן צענטער ווערן נישט אַרויסגעגעבן צו לייענען אין דרויסן.

הערשל באַכראַך

דער יידישער גירוש פּוילן 1968

אונטער דעם קעפּל ״דאָס כּפּרה־הינדל״ (״סקייפּעגאָאַט״) איז דערשינען אין ענגלישער איבערזעצונג דאָס בוך פון יאָסעף באַנאַס. דער מחבר איז זיכער אַ ייד, וועלכער איז געווען טעטיק אין נאָכמלחמהדיקן פּוילן אין דעם קאָמוניסטישן מלוכהשן אָדער פּארטייאישן אפּאראט. דאָס בוך איז איבערגעזעצט דורך טאַדעאוש שאַפּאַר און רעדאַגירט פון לייאָנעל קאָכאן, אָבער די איבערזעצערס גיבן נישט אָן פון וועלכער שפּראַך דאָס בוך איז איבערגעזעצט.

דאָס בוך איז אַן ערנסט היסטאָריש ווערק, גוט דאָקומענטירט, און באַשרייבט אויספירלעך גירוש פּוילן 1968, דורכגעפירט אויף א ברוטאלן אופן דורך דעם קאָמוניסטישן רעזשים פון גאָמולקא און מאָטשאר. דער מחבר האָט גוט געטאָן, וואָס ער האָט ווי אן אריינפיר געגעבן די געשיכטע פון דעם בארימטן דאָקטוירים־פּראָצעס אין מאָסקווע אין יאָר 1952, וועלכן סטאַלין און זיין געהילף בעריאַ האָבן פארטראכט, כדי אויף דעם אופן צוצוגרייטן דעם גירוש פון די רוסישע יידן קיין סיביר, פּונקט ווי ער האָט עס געטאָן פריער מיט אנדערע נאַציאָנאלע מינדערהייטן: די וואָלגא־דייטשן, די טאַטאַרן, טשעטשענצעס און אנדערע. די אוקראַינער — האָט כרושטשעוו געזאָגט בעת זיין באַרימטער רעוועלאַציע־רעדע אויפן צוואַנציקסטן פּארטיי־קאָנגרעס אין 1956 — האָט ער נישט באוויזן ״איבערצוזידלען״, ווייל זיי זענען געווען צו פיל.

דער דאָזיקער אריינפיר פון מחבר באַווייזט ריכטיק, אַז דער גירוש פּוילן איז דורכגעפירט געוואָרן לויט סטאַלינס מוסטער און טאַקטיק מיט דעם ליגנערישן דאָקטוירים־פּראָצעס אין 1952, ווען נאָר אַ דאנק זיין פריען טויט (אָדער מאָרד איבער אים) איז אויסגעמיטן געוואָרן די שרעקלעכע טראַגעדיע פאר דעם רוסישן יידנטום.

ווי אין פאל סטאַלין, איז די פּוילישע אנטי־יידישע קאמפּאַניע געווען אַ מיטל אין דעם קאמף פאר מאַכט מצד גאָמולקאַ און מאָטשאר. יעדער איינער פון זיי האָט פּרובירט איבעריאָגן אין•אנטיסעמיטישער העצע איינער דעם אנדערן. מאָטשאר, למשל, האָט געפירט אַ געהיימע עווידענץ, ווער פון די נאָכמלחמהדיקע קאָמוניסטישע הערשער זענען געווען יידן (ליידער, זענען זיי געווען צו פיל), אָדער בעסער געזאָגט, פון יידישער אָפּשטאמונג.

נאָך דער זעקס־טאָגיקער מלחמה אין ישראל, אין יאָר 1967, האָט גאָמולקא געהאלטן זיין באַרימטע כוליגאנישע רעדע, אין וועלכער ער האָט באשולדיקט די יידן (ווער זענען דעמאָלט געווען די יידן דאָרטן אויב נישט כשרע קאָמוניסטן, וועלכע האָבן געהאָלפן פארפעסטיקן די קאָמוניסטישע הערשאפט אין פּוילן), אז זיי זענען פינפטע קאָלומניקעס אין לאנד.

דער קאָמאנטיסעמיט מאָטשאר, דער העלד פון קעלצער פּאָגראָם אין יאָר 1946, איבער די קעלצער יידן, וועלכע זענען ארויס פון די באהעלטענישן אָדער געקומען פון דער סאָוויעטישער פארשיקונג, האָט נאָך גאָמולקאס רעדע אָנגעהויבן אן אנטיסעמיטישע העצע, באשולדיקנדיק די יידישע קאָמוניסטן, אז זיי זענען פאראנטוואָרטלעך פאר די פארברעכנס פון סטאַלין־ביערוט פעריאָד, ווען מען האָט ארעסטירט און פאראורטיילט צום טויט טויזנטער אומשולדיקע מענטשן, וועלכע זענען שפּעטער רעהאַביליטירט געוואָרן (די טויטע האָט שוין נישט געהאָלפן קיין רעהאביליטאַציע). ער האָט געקענט גאנץ אָפן טייטלען מיט די פינגער אויף יעקב בערמאן, רוזשאנסקי און אנדערע, וועלכע האָבן געדינט אין דעם ״זיכערקייט־אַפּאַראַט״ (או־בע).

דער גרויסער ליגן פון מאָטשארס העצע איז באַשטאַנען אין דעם, אז נישט נאָר די יידישע קאָמוניסטן, נאָר טויזנטער כשרע פּוילישע קאָמוניסטן, אונטערגעהאָלפן פון טויזנטער רוסישע ״ראטגעבער״, האָבן זיך פארנומען מיט דעם סטאלין־ביערוט טעראָר, וועלכער האָט אויך פארכאפּט דעם סאמעראָדנעם גאָמולקא. אָבער דער לעצטער, נאָכן באפרייט ווערן נאָך פינף יאָר תפיסה, און ווערנדיק צוריק עולה לגדולה, האָט געהאט צוגעזאָגט צו ליבעראליזירן דעם קאָמוניסטישן רעזשים. עס איז ליקווידירט געוואָרן די או־בע, טויזנטער ארעסטירטע זענען באפרייט געוואָרן, סיי פון די פאלש־באשולדיקטע קאָמוניסטן, און אפילו די אָפענע קעגנער פון קאָמוניסטישן רעזשים, ווי די ״ארמיא קראיאָוואַ״ און אנדערע.

אָבער דער ״ליבעראלער״ פּעריאָד האָט לאנג נישט געדויערט און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אן אנטיסעמיטישער וועט־געיעג צווישן גאָמולקא און מאָטשאר ווער ווער וועמען עס וועט איבערשטייגן אין אנטיסעמיטיזם. א גוטע געלעגנהייט פאר דעם איז געווען די זעקס־טאָגיקע מלחמה אין מדינת־ישראל, ווען אויף נאסערס מאָביליזאציע און זיין ארויסטרייבן דאָס יו־ען־מיליטער, האָט ישראל געענטפערט מיט אַן אַטאַקע, וועלכע האָט צעשמעטערט דאָס עגיפּטישע מיליטער און ספּעציעל דעם לופט־פלאָט, צוזאמען מיט דער יאָרדאנישער ארמיי. מדינת־ישראל איז ארויס א זיגער.

דער דאָזיקער נצחון האָט, ווי מיר געדענקען, ארויסגערופן גרויס באוווּנדערונג אין דער גאנצער וועלט, אָבער אין דעם קאָמוניסטישן פּוילן איז די פרייד געווען אַן אומבאשרייבלעכע. זיי האָבן דאָס אויפגענומען ווי א מפּלה פון דער סאָוויעטישער פּאָליטיק און דעם סאָוויעטישן געווער, אין וועלכן אויך פּוילן האָט געמוזט זיין באטייליקט, איבערפירנדיק אומזיסט געווער און אמוניציע פאר דער עגיפּטישער ארמיי. די פרייד אין די פּוילישע מיליטערישע קרייזן איז געווען אַן אומגעהויערע.

אלס ענטפער דערויף האָט דער ״ליבעראלער״ גאָמולקא אָנגעהויבן א רייניקונג אין דער ארמיי; מ׳האָט אָן שום ריקזיכט ארויסגעוואָרפן אָפיצירן פון יידישער אָפּשטאמונג און אפילו אזעלכע, וועלכע האָבן גאָר נישט געוווּסט, אז זיי שטאמען פון יידן... זיי האָבן געהאט איבערגעלעבט די

שלום ג.

מען זוכט ביי אַ קאָזאַק יושר...

די פּרעסע האָט אַ שוואַכקייט (אפשר איז די שוואַכקייט דער באַזיס פון איר עקזיסטענץ) אויסצוזוכן יאָרצייטן, דעקאַדן, קיילעכדיקע דאַטעס פון וויכטיקע געשעענישן און אַרום דעם באַשעפטיקן צענדליקער זשורנאַליסטן וואָס מאַכן אויספירן, סך־הכלען, זאָגן אַרויס פּראָגנאָזן, חקרענען זיך צי האָט עס יאָ אָדער נישט געלוינט?

אַצינד האָבן זיי דערטאַפּט אַן ענין, וואָס האָט נישט דאָס ווערט פון פּאַפּיר אויף וועלכן מען שרייבט וועגן דעם, און מען האַלט אין איין שאַצן און איבערשאַצן.

אַצינד — הייסט עס — איז געוואָרן 10 יאָר זינט 35 מלוכות האָבן אין דער הויפּטשטאָט פון פינלאַנד, העלסינקי אונטערגעשריבן אַן אָפּמאַך, לויט וועלכן זיי פאַרפליכטן זיך:

- רעספּעקטירן אַלע אייראָפּעאישע גרענעצן און זיך אָפּהאַלטן פון דראָען אָדער נוצן כוח קעגן איינאַנדער.
- נישט אַריינמישן זיך — דירעקט אָדער אומדירעקט — אין די אינערלעכע אָנגעלעגנהייטן פון יעדן לאַנד.
- רעספּעקטירן מענטשן־רעכט און פרייהייט פאַר אַלעמען, אַריינגערעכנט די פרייהייט פון געדאַנק און דאָס רעכט פון מינדערהייטן.
- דערמעגלעכן די פאַראייניקונג פון משפּחות, צעטיילטע דורך גרענעצן און באַהאַנדלען אויף אַ הומאַניטאַרן אופן די ביטעס פאַר פאַראייניקונג פון די משפּחה־מיטגלידער.
- דערמעגלעכן מער באַוועגונגס־פרייהייט פאַר זשורנאַליסטן.
- אינפאָרמירן באַצייטנס וועגן פאַרנעמיקע מיליטערישע מאַנעווערס און איינלאַדן אויסלענדישע אָבסערוואַטאָרן צו די דאָזיקע מאַנעווערס.
- דערמוטיקן צוזאַמענאַרבעט אויף געביטן פון האַנדל, אינדוסטריע, וויסנשאַפט און אָפּהיטן די נאַטירלעכע אייגנאַרטיקייטן.

די אַמעריקאַנער האָט זיך דאַן געדאַכט, אַז זיי האָבן געכאַפּט אַ ווילדע מציאה דורך דעם, וואָס די סאָוויעטן האָבן אונטערגעשריבן דעם דאָזיקן אָפּמאַך.

פאַר די סאָוויעטן איז דער ערשטער טייל פון אָפּמאַך געווען ווי אָנגעמאָסטן. קיין איין אייראָפּעאישע מדינה — און אפשר אין דער וועלט — האָט נישט אַזוי פיל דיספּוטירבאַרע גרענעצן ווי די סאָוויעטן מיט אירע סאַטעליטן.

קודם איז מען אין דער מערב־וועלט נישט באַגייסטערט פון דער א.ג. סאָוויעטישער איינפלוס־זאָנע, וואָס פאַקטיש מיינט עס: די סאַטעליטן פון מזרח־אייראָפּע, וועלכע די רוסן האַלטן אין אַן אייזערנער צוואַנג דורך די מיליטערישע גאַרניזאָנען, וועלכע סטאַציאָנירן דאָרט. די אומצופרידנקייט פון דער באַפעלקערונג אין די לענדער האָט זיך פאַרענדיקט מיט שאַרפע מיליטעריש־פּאָליטישע רעפּרעסיעס (מזרח־דייטשלאַנד, אונגאַרן, טשעכאָסלאָוואַקיע, פּוילן).

אויך הערט מען פון צייט צו צייט שטימען פון אומצופרידנקייט מיט דער סאָוויעטישער אַנעקסיע פון די באַלטישע לענדער; הגם די אָפיציעלע דייטשע פּאָליטיקער רעדן נישט דערפון, האָבן די דייטשן נאָך נישט אויפגעגעבן זייער האָפענונג פון פאַראייניקן ביידע דייטשלאַנדס. זיי זענען אויך נישט באַגייסטערט פון דער פּויליש־דייטשער גרענעץ, צוליב די געביטן וועלכע פּוילן האָט אָפּגעשניטן פון דייטשלאַנד.

מיט איין פּאַראַגראַף האָט מען די סאָוויעטן צוגעטראָגן אַ לעקעכל: אָנערקענונג פון דער אומבאַרירלעכקייט פון די עקזיסטירנדיקע גרענעצן.

דאָס נישט אַריינמישן זיך אין די אינערלעכע אָנגעלעגנהייטן פון יעדער מדינה — ווי עס שטייט אין אָפּמאַך — גיט די סאָוויעטן ביי זיך אין לאַנד און אין די סאַטעליטן־לענדער די אָפיציעלע הסכמה פון מערב צו אונטערדריקן יעדן מין קולטורעלן אָדער געזעלשאַפטלעכן פאַרלאַנג פון אַ געוויסער מאָס זעלבסטשטענדיקייט — ווי דאָס איז געשען מיט דער פּראָפעסיאָנעלער באַוועגונג "סאָלידאַרנאָשטש" אין פּוילן.

וואָס שייך די איבעריקע פּונקטן — לאַכן זיך די סאָוויעטן אויס, מחמת זיי האָבן פון לכתחילה נישט געהאַט בדעה זיי צו אויספאָלגן.

אויב זיי האָבן נאָך דערלויבט אַ געוויסע צאָל יידן אויסצוואַנדערן, איז עס געווען מיט דער אויסרעכענונג צו קריגן האַנדלס־קאָנצעסיעס פון אַמעריקע און גרויסע קרעדיטן. ווען דאָס האָט זיך נישט מאַטעריאַליזירט — האָט מען צוגעמאַכט די גרענעץ און די רדיפות האָבן זיך אָנגעהויבן מיט דער באַקאַנטער סאָוויעטישער אכזריות.

פיר הונדערט טויזנט יידן וואַרטן די סאָוויעטן זאָלן האָנאָרירן זייער אונטערשריפט פון 1־טן אויגוסט 1975, און לאָזן זיי אַרויסצופאָרן פון לאַנד.

די סאָוויעטן האָבן געהאַט אַ גוטן לערער — אַדאָלף היטלער — וועלכער האָט געוויזן דעם וועג, אַז אינטערנאַציאָנאַלע אָפּמאַכן, ספּעציעל מיט מערב קאָן מען אומבאַשטראָפט איגנאָרירן.

עס איז קלאָר, אַז די סאָוויעטן, ביי וועלכע אַנטיסעמיטיזם איז אָפיציעלע מלוכה־פּאָליטיק — האַלטן די יידן ווי אַ משכן, ווי שקלאַפן, וועלכע מען וויל פאַרהאַנדלען פאַר אַ גוטן פּרייז.

די סאָוויעטן האָבן געצאָרנט, ווען דער אַמעריקאַנער סענאַט האָט אָנגענומען דעם דזשאָנסאָן־וואַניג צוגאָב צום געזעץ וועגן פּריווילעגירטן האַנדלס־סטאַטוס פאַר פרייַנטלעכע פעלקער, וואָס מאַכט אָפּהענגיק די סאָוויעטישע מעגלעכקייט פון באַקומען אַזאַ סטאַטוס — און זיי האָבן זיך גאָר שטאַרק באַמיט — פון דער באַציאונג צו דער עמיגראַציע פון די יידן.

דער צוזאַמענקונפט אין העלסינקי אָפּצוצייכענען די דאַטע, און די רעדע פון אַמעריקאַנער סעקרעטאַר פאַר אויסערן־ענינים שולץ, וועגן ברעכן אָדער בכלל איגנאָרירן דעם אָפּמאַך פון די סאָוויעטן — די דאָזיקע רעדע האָט אָפּגעקלונגען אין די יידישע אויערן מיט אַ גוט־באַקאַנטן זאָג:

"גיי זוך ביי אַ קאָזאַק יושר..."

מקרב־זיין דעם אָרעמאַן און דעם עם־הארץ, דאָס איבערצייגן אים, אַז מיט אמונה קאָן ער דערגרייכן די נאָענטקייט צו גאָט ווי דער גרעסטער למדן, דאָס האָט געשאַפן די מאסן־באַוועגונג און דאָס איז געווען דער אַבסאָלוטער פּאָזיטיווער בייטראָג פון חסידיזם אין דעם גאַנג פון דער יידישער געשיכטע אין מזרח און דרום־מזרח אייראָפּע. אַ קוואַליפיצירטער בייטראָג איז געווען דאָס אַריינפירן דעם צדיק אין דעם יידישן לעבנסשטייגער אין יענעם טייל פון אייראָפּע. אַ פענאָמען, וואָס האָט געהאַט געוויסע פּאָזיטיווע עלעמענטן, ווייל די מאַסן דאָרטן האָבן זיך גענויטיקט אין אַזאַ פּערזענלעכקייט. אָבער פון סעקולערן ראַציאָנאַליסטישן שטאַנדפּונקט איז דער צדיק, דער בעל־מופת, אָדער דער פאַרמיטלער צווישן מענטש און גאָט, געווען אַ רעגרעסיווער שריט צו די פינצטערע צייטן פון מאַגישע כוחות.

ווי אַלע היסטאָרישע באַוועגונגען איז די חסידישע באַוועגונג דורכגעגאַנגען די געשיכטלעכע ציקלען פון אויפבלי ביז דעקאַדענץ. שוין אין 19־טן יאָרהונדערט, ווערט בולט די דעקאַדענץ פון דער חסידישער באַוועגונג. דאָס פייער פון פראַנקיזם שוין לאַנג אויסגעלאָשן, ס׳הויבט זיך אָן די קאָנקורענץ צווישן די חסידישע דינאַסטיעס. די פאַרשידענע דינאַסטיעס זענען זיך כמעט שונאים. די חסידישע רביים ווערן אויך לומדים, זייערע אָנהענגער — די חסידים — באַהערן די קהילות. זיי ווערן די ״עסטאַבלישמענט״.

דאָס הומאַניסטישע אין דער חסידישער פילאָסאָפיע ווערט נישט מער פּראַקטיצירט. דער אָרעמאַן ווערט גאַנץ שנעל אַוועקגעשטעלט ביי דער טיר פון קלייזל. די בעל־מלאכות שטייען אָדער זיצן נישט ווייט פון דער טיר. זיי ווערן באַטראַכט ווי ארחי־פרחי. ביי דער מזרח־וואַנט זיצן די ״שיינע יידן״.

אין דער יידישער־חסידישער געזעלשאַפט צעבליט זיך ווי קיין מאָל פריער, דער באַגריף ייחוס און דער ייחוס־בריוו דאַרף זיך ציען צו לומדים, רביים אָדער ווען דאָס איז פאַרבונדן מיט מאַטעריעלע עשירות. מאַטעריעלע עשירות שטייט אויפן ערשטן אָרט. בלויז דער אָפּשטאַם פון די צדיקים איז נישט גענוג די אַזוי־גערופענע ״אייניקלעך״, וואָס האָבן געשטאַמט פון די צדיקים, אָבער זענען נישט געווען בכוח אויפצושטעלן אַן אייגן ״הויף״, ווערן דערני־דעריקט צו דער קאַטעגאָריע, וואָס מענדעלע באַצייכנט מיטן נאָמען ״טאָרבע־יידן״, בעטלער, וואָס גייען איבער די הייזער.

מאַרטין בובערס פילאָסאָפישע ווערק וועגן חסידיזם אין דער קלאַסישער דייטשער שפּראַך, איבערגעזעצט אויף אַנדערע אייראָפּעאישע שפּראַכן, האָבן נישט געשאַפן ״נעאָ־חסידישע״ באַוועגונג, ווייל אַ מאַסן־באַוועגונג איז נישט אַ רעזולטאַט פון אַ פילאָסאָפישן ווערק, אויב די היסטאָרישע באַדינגונגען, די רעאַליסטישע ווירקלעכקייטן נויטיקן זיך נישט אין אַזאַ באַוועגונג. בובערס ווערק זענען פאַרבליבן אין דער ספערע פון אַבסטראַקטער פילאָסאָפיע.

* * *

מיטן חורבן פון אייראָפּעאישן יידנטום זענען אויך חרוב געוואָרן די חסידישע באַוועגונגען אין אייראָפּע. פון אַן איבערוועגנדיקער מערהייט פון יידישן פאָלק זענען די היינטצייטיקע חסידים קוים אַ 5־6 פּראָצענט פונעם פאָלק און אפשר נאָך ווייניקער.

וואָס שייך די היינטצייטיקע חסידישע באַוועגונגען, שטייען פאַר אונדז אַ גאַנצע ריי פראַגן, למשל: ווי ווייט שפּיגלען זיי אָפּ דעם דעקאַדענטישן חסידיזם פון פאַר דער מלחמה? צי איז איינגעטראָטן אַ ווייטערע און טיפערע דעגענעראַציע?

נעמענדיק אין באַטראַכט די סאָציאַל־עקאָנאָמישע און פּאָליטישע באַדינגונגען אין וועלכע יידן לעבן היינט צו טאָג, צי איז אַלץ דאָ אַ וועלכער עס איז אָרט פאַר אַ דינאַסטישן צדיק?

צי איז היינט צו טאָג פאַראַן אַ היסטאָרישע נויטווענדיקייט און אַן עקזיסטענץ־באַרעכטיקונג פאַר די חסידישע באַוועגונגען? וואָס איז דאָס פּאָזיטיווע און וואָס איז דאָס נעגאַטיווע אין די דאָזיקע באַוועגונגען?

דאָס אַלץ איז אָבער אַ קאַפּיטל פאַר זיך, וואָס איז אויסערהאַלב די ראַמען פון אַן אָביעקטיווער היסטאָרישער אָפּשאַצונג, ווייל דאָס זענען אַקטועלע ענינים, אַקטועלע פּראָבלעמען, וואָס האָבן מער צו טאָן [illegible]

Goldy's

COFFEE LOUNGE
AND RESTAURANT

CONTINENTAL MEALS SERVED

☆

212 LITTLE COLLINS STREET
MELBOURNE 3000
(Opposite Victoria Hotel)

Props: Mr. & Mrs. A. GOLDBERG

„שער און אייזן"־יידן האָבן מיט התלהבות אין א צושטאנד פון עקסטאז געטאנצט און געזונגען „וטהר לבנו לעבדך באמת" האָבן זיי זיך געפילט באהאפטן מיט גאָט.

ווי ווייט חסידיזם האָט מקרב געווען דעם אָרעמען און דעם עם־הארץ ווערט אויסגעדריקט אין דער באקאנטער מעשה וועגן ר' לוי־יצחק בארדיטשעווער, וואָס איז געשטאַנען אויפן באַלעמער מיטן שופר אין האַנט און געווארט און געווארט מיט די תקיעות. נאָך א לאנגן שווייגן, וואָס האָט באַאומרואיקט די מתפללים האָט ר' לוי־יצחק אויפגעקלערט, אז צווישן די מתפללים געפינט זיך א דאָרפסגייער וואָס האָט זיך שטארק צעוויינט פאר תקיעת־השופר, ער קאָן נעבעך נישט דאווענען. האָט ער זיך געוואָנדן צו גאָט: דו גאָטעניו ווייסט דאָך די כוונות פון אלע תפילות, אָבער איך דער דאָרפסגייער קאָן נישט מער ווי דעם אלף־הית, וועל איך זאָגן אלף, בית, גימל און דו גאָטעניו מאך פון זיי תפילות... מיר האָבן געמוזט שווייגן, האָט ר' לוי־יצחק אויסגעלאָזן, ווייל גאָט אַליין זיצט אויף זיין שטול און פלעכט אויס תפילות פאר אונדזער אָרעמען דאָרפסגייער.

מיט אזא צוגאנג האָט די חסידישע באוועגונג צעשטערט די הערשאפט פון די תקיפים, די פרנסים פון דער קהילה און פון די אראָגאנטע רבנים.

פון היסטאָרישן שטאנדפּונקט, רעטראָספּעקטיוו, **דארף מען אָנערקענען, אַז אַ דאַנק דעם וואָס די חסידישע באַוועגונג האָט באַהערשט די קהילות דורך די מאַסן זענען פּאַקטיש פאַרלאָשן געוואָרן די לעצטע פייער־שפּורן פון פראַנקיזם.**

איינס פון די וויכטיקסטע כאראקטער־שטריכן פון חסידיזם איז געווען דאָס אוועקשטעלן אין צענטער פון דעם חסידישן לעבנסשטייגער דעם צדיק. אַ קאָמפּליצירטע פּערזענלעכקייט, א קאָנטראָווערסאלע פיגור.

דער בעל־שם־טוב האָט זיך קונה־שם געווען אלס א בעל־מופת. ער האָט געהאָלפן די נויטבאדערפטיקע, וואָס האָבן זיך צו אים געוואָנדן מיט קמיעות־קוויטלעך אָנגעשריבן אויף פארמעט מיט נעמען פון גוטע מלאכים און אָפּשפּרעכערצער קעגן בייזע מלאכים. די קמיעות זענען געווען געפּאקט ווי מזוזות אין בלעכענע פּושקעלעך. מען פלעגט זיי אויפהענגען אויפן בעט פון א קימפּעטאָרן; פון א ניי־געבוירן קינד. ווייזט אויס, אז אין מזרח־אייראָפּע האָבן יידן געגלעכצט נאָך א בעל־מופת.

די פּערזענלעכקייט פון דעם צדיק האָט זיך שפּעטער אַנטוויקלט אַלס אַ „קאָנפעסאָר" אין רעליגיעזע ענינים; אלס דער פּסיכאָלאָג, אָדער פּסיכיאטאָר אין העלפן גייסטיק קראנקע. דער צדיק האָט אויך געקענט גוזר זיין אַ דיבוק צו פארלאָזן דעם גוף אין וועלכן ער איז אריינגעדרונגען.

מיט דער צייט איז דער צדיק אויך געוואָרן דער בעל־יועץ פון סוחרים, אינדוסטריעלער. זיי פלעגן קומען צום רבין איידער זיי האָבן געמאכט א דעציזיע וועגן א געוויסן געשעפט. זיי באראטן זיך מיטן רבין. דער רבי ווערט א מומחה אין געשעפטס ענינים. ער גיט עצות און דאָס וויכטיקסטע, ער גיט ברכות און אָפט מאָל פארזיכערט זיך דער יידישער קאפּיטאליסט די השגחה פון רבונו של עולם ווען ער טיילט צו דעם רבין אַ פּראָצענט פון רווח. די חסידישע וועלט באטראכט דעם צדיק אלס א הייליקע פערזענלעכקייט, וואָס שטייט נאָענט צו גאָט. צו אים קומען זיי אין פרייד און לייד.

אָביעקטיוו, אָן שום פאראורטיילן זעען מיר אין דעם צדיק געוויסע פּאָזיטיווע שטריכן אָבער די רעגרעסיווע עלעמענטן, די נעגאטיווע קאָן מען נישט פארלייקענען.

די פאָרשער פון חסידיזם ווידמען אַ גאָר גרויסן פּלאַץ דעם פּאנטעיזם פון דער חסידישער פילאָסאָפיע. אַ פילאָסאָפישע דאָקטרין וואָס אידענטיפיצירט גאָט מיט דער וועלט, אזוי צו זאָגן — גאָט איז אלץ און אלץ איז גאָט. די פאָרשער אנאליזירן די ענלעכקייטן און אונטערשידן צווישן חסידישן פּאנטעיזם און שפּינאָזאס פּאנטעיזם, און היות דער חסידישער פּאנטעיזם שטיצט זיך אויף דער קבלה, ווייזן זיי אויף ווי אזוי חסידיזם האָט פאראיינפאכט די לערע פון דעם אר"י הקדוש.

די אלע קאָמענטארן און אנאליזן זענען א באווייז, אז די פאָרשער זענען גרויסע געלערנטע. אָבער פאַר דער אָפּשאצונג פון חסידיזם, אלס א כוח וואָס האָט פארבאפּט די יידישע מאסן אין מזרח־אייראָפּע און באַאיינפלוסט דעם גאַנג פון דער יידישער געשיכטע אין דעם טייל פון דער וועלט, האָט די גאַנצע פילאָסאָפיע פון פּאַנטעאיזם נישט געהאט קיין שום פּראקטישע באדייטונג. דער גאנצער עסק שטאמט פון דעם, וואָס דער בעל־שם־טוב פלעגט זיך אָפט צוריקציען צו די פעלדער, וועלדער און בערג, ווו ער האָט מעדיטירט און באטראכט די שיינקייט פון דער נאטור. דערציילן זיינע תלמידים, אז ער פלעגט פריידיקן „מלא כל הארץ כבודו" — די גאנצע ערד איז פול מיט פּראכט. „כבודו מלא עולם", די פּראכט פון גאָט פילט אָן די גאנצע וועלט. דער בעל־שם־טוב איז נישט געווען קיין גרויסער למדן. געווען א נאטור־פילאָסאָף און צו באוווּנדערן די סודות פון דער נאטור, דארף מען זיך נישט גריבלען אין פילאָסאָפישע ספרים.

דער פּאנטעאיסטישער טייל פון דער חסידישער פילאָסאָפיע איז א שפּעטערע אנטוויקלונג פון חסידישע אויטאָריטעטן, ווי ר' שניאור־זלמן פון ליאדי, דער בעל־התניא און אנדערע, וואָס זענען שוין געווען לומדים, גדולי־התורה. אָבער עס איז היסטאָריש פאלש צוצושרייבן דעם מינימאלסטן איינפלוס פון דער דאָזיקער פילאָסאָפיע אין דער אנטוויקלונג פון דער חסידישער באוועגונג. די דאָזיקע פילאָסאָפיע איז געווען אינטעלעקטועלער שפּייז פון א גאָר ענגן קרייז פון חסידישע לומדים, וואָס האָבן זיך געגריבלט אין קבלה, בכדי צו באגרייפן די סודות פון באשאף און זיי האָבן באטראכט און באטראכטן נאָך עד היום די קבלה אלס דעם העכסטן אויסדרוק פון וויסנשאפט.

די מאסן פון דער חסידישער באוועגונג, פון דער צייט פון בעל־שם־טוב ביז צום חורבן פון אייראָפּעאישן יידנטום זענען נישט געווען פאראינטערעסירט אין פילאָסאָפישע טראקטאטן וועגן די סודות פון באשאף. די מאסן האָבן זיך געשאָקלט מיט דביקות ביים דאווענען און נישט פארשטאנען דעם לשון קודש פון די תפילות.

דאָס הומאַניסטישע פון חסידיזם, די ברידערשאַפט, דאָס

מענדעלסאָן, וואָלט די השכלה־באַוועגונג טראָץ דעם געשאַפן געוואָרן, אפשר געציילטע יאָר שפּעטער.

אין מזרח־אייראָפּע האָט געהערשט א גאָר אַנדערע וועלט. דאָס מיינט די גוייִשע וועלט און די יידישע וועלט, און די היסטאָרישע ווירקלעכקייט האָט דאָרט געפאָדערט א גאַנץ אַנדערן יידישן אָפּרוף.

וואָס שייך די גוייִש־יידישע באַציאונגען: אומגעפער אַ 50 יאָר פריער געבוירט פון ר׳ ישראל בן־אליעזר זענען פאָרגעקומען די כמיעלניצקי־פּאָגראָמען אין 1648־1649. די שרעקלעכע יאָרן פון שנת ת״ח ות״ט. אַ ביסל שפּעטער — פּאָגראָמען אין מאָגילעוו און לובלין. אין די צייטן פון בעל־שם־טוב קומען פאָר די הײַדאַמאַקיע־פּאָגראָמען אין אוקראַינע. אזוי ווייט די גוייִש־יידישע באַציאונגען.

אין די יאָרן באַלד נאָך די כמיעלניצקי־פּאָגראָמען קומט די שבתי־צבי באַוועגונג. נישט אַרײַנגייענדיק אין דער קאָנטראָווערסיע אויב און אויף ווי ווייט די כמיעלניצקי־פּאָגראָמען האָבן באַאײַנפלוסט די שבתי־צבי באַוועגונג, מוז מען אָבער אין צוזאַמענהאַנג מיט אונדזער טעמע אונטערשטרייכן דאָס אויסערגעוויינלעכע, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין די יידישע קהילות. יידן האָבן זיך געפּייניקט מיט תעניתים, זיך געוואַלגערט אין שניי, בכדי זיך מטהר צו זיין; געלאָפן זיך טובל זיין אין מקוואות עטלעכע מאָל אין טאָג, ווייל אָט־אָט וועט זיי דער משיח אויסלייזן. גאַנצע עדהס פון אַזעלכע יידן האָבן נאָכגעפאָלגט שבתי־צבי צום שמד, צום איסלאַם. ווען דער שכל הישר האָט באַדאַרפט אָנווייזן יעדן יידן, אַז אויב אַפילו שבתי־צבי האָט ערלעך געגלויבט, אַז ער איז משיח און קאָן אַראָפּזעצן דעם סולטאַן, האָט ער זיך אָבער אַנטפּלעקט אַלס אַ מענטש באַהערשט פון א גייסטיק קראַנקער פאַנטאַזיע מיט דעם מאָמענט, ווען ער איז אַרעסטירט געוואָרן אין טערקיי און אָנגענומען דעם איסלאַמישן גלויבן בכדי צו ראַטעווען זיין לעבן.

ליידער האָט דער שכל־הישר נישט געוועלטיקט. און ווו זענען געווען די רבנים, די לומדים? דער טרויעריקער ענטפער איז, אַז א טייל זענען געווען שבתי־צביאַניקעס און אַנדערע, ווייזט אויס, האָבן נישט געהאַט קיין אײַנפלוס אויף די מאַסן.

אין דער זעלבער צייט ווען דער בעל־שם־טוב פאַרשפּרייט זיין חסידות, פאַרשפּרייט זיך אויך די מגפה פון פראַנקיזם. עס איז ממש אומגלויבלעך. יידן אונטערהאַנדלען מיט די קריסטלעכע בישאָפן, אַז זיי זענען גרייט אָנצונעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, נאָר זיי ווילן א פּאָר קאָנצעסיעס. למשל: מען זאָל זיי נאָך דעם ווען זיי וועלן ווערן קריסטן, דערלויבן ווייטער צו טראָגן בערד און פּאות... נישט צו עסן קיין חזיר, חתונה צו האָבן נאָר צווישן זיך. צו האַלט שבת פאַר ״גאָט דעם פאָטער״ און זונטיק — פאַר יעזוסן...

ווו זענען געווען די רבנים?

אמת, זיי האָבן צוזאַמען מיט די פּרנסים אינטערווענירט ביי די העכערע קריסטלעכע אינסטאַנצן, וואָס זענען אין יענע צייטן נישט מער געווען פאַראינטערעסירט אין פונאַנדערבלאָזן א ״תלמודישן״ בלוט־בלבול. דער פּוילישער קעניג איז אויך נישט געווען פאַראינטערעסירט, אָבער אינערלעך זענען זיי געווען מאַכטלאָז קעגן די פראַנקיסטן, וואָס זענען שוין געוואָרן אָפענע שונאים פון כלל ישראל און זייער מאַכטלאָזיקייט איז געוואָרן נאָך מער בולטער אין דער מלחמה קעגן דער חסידישער באַוועגונג, וואָס זיי האָבן באַטראַכט פאַר א נאָך גרעסערער סכנה פאַר דעם כלל ישראל.

די חסידישע באַוועגונג האָט געזיגט, ווייל זי האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט א רעליגיעז־סאָציאַלע רעוואָלוציע קעגן די פּרנסים, די דיקטאַטאָרישע קליקעס וואָס האָבן געוועלטיקט אין די קהילות און קעגן די רבנים, וואָס זענען געווען א טייל פון דעם ״עסטאַבלישמענט״.

די גרינדער פון דער חסידישער באַוועגונג האָבן פאַרשטאַנען און אויסגעדריקט די געפילן און די שטימונג פון דעם פּראָסט־פּשוטן יידן אין דער קהילה. זיי זענען געווען פאַריאָושט, זייער לאַגע איז געווען האָפענונגסלאָז. פּאָגראָמען, שבתי־צבי משיחיזם, פראַנקיזם. די דאָזיקע יידן זענען מיט גאָר קליינע אויסנאַמען געווען אָרעם. די פּרנסים און די רבנים, די אַזוי־גערופענע ״שיינע יידן״, האָבן זיך באַצויגן צו זיי מיט ביטול און פאַראַכטונג, כעפרא דארעא, ווי שטויב.

צוערשט האָבן די גרינדער פון דער חסידישער באַוועגונג געשאַפן קלייזלעך, ״שטיבלעך״ צום דאַווענען (א יעדער ייד אין יענע צייטן איז געגאַנגען דאַווענען בציבור, אויב ער איז נישט געווען אונטערוועגנס). מיט דעם שאַפן די קלייזלעך האָבן זיי פאַקטיש פאַרלאָזט די אָפיציעלע בתי־תפילות, די בתי־מדרשים, וואָס זענען געווען אונטער דער אויפזיכט פון די פּרנסים און רבנים. אין די קלייזלעך זענען די חסידים געווען בעלי־בתים פאַר זיך. דאָרטן האָבן זיי מקרב געווען די אָרעמע לייט און די עמי־הארצים, געשאַפן א שטימונג פון ברידערשאַפט. די פּראָסט־פּשוטע יידן, די האָלץ־העקערס, די וואַסער־טרעגערס, די בעל־עגלות, די דאָרפסגייער, בעל־מלאכות, די מאַרק־שטייער, וואָס האָבן זיך געוואַלגערט פון איין יאַריד צו דעם אַנדערן — זיי אַלע זענען געווען פרומע יידן, אָבער זיי האָבן קוים געקאָנט דאַווענען און צומאָל נישט פאַרשטאַנען דעם אינהאַלט פון די תפילות. און דאָס האָט אויך בייגעשטייערט צו זייער יאוש.

צו אָט די דאָזיקע יידן, וואָס זענען געווען רוב מנין ורוב בנין פון דער קהילה, האָבן זיך די גרינדער פון חסידות געווענדט און געלערנט מיט זיי, אַז מען קאָן דערגיין גאָטס גענאָד דורך דביקות, דורך רעליגיעזער עקסטאַז. מען דאַרף נאָר האָבן אמונה, די כוונה, דביקות און התלהבות ברענגען דעם מענטשן נענטער צו גאָט, ווי די לומדות פון די רבנים און תלמידי־חכמים. דאָס האָבן די חסידישע פירער באַצייכנט מיט דעם נאָמען: תורה־שבלב. און נאָך א גאָר וויכטיקע זאַך האָבן זיי געפּרעדיקט צווישן די אונטערפּריווילעגירטע אָרעמע יידן: אַז גאָט איז קעגן פאַרפּייניקן זיך מיט תעניתים, מען קאָן נישט דינען גאָט מיט עציבות, מיט טרויער.

גאָט פאָדערט נישט פון דעם ייד ער זאָל פאַר אים מורא האָבן, במקום שיש יראה אין גילה (ווו עס איז פאַראַן שרעק איז נישטאָ קיין פרייד). מיט פרייד קאָן זיך דער ייד דערנענטערן צו גאָט אַליין. ווען די חסידים, די אָרעמע

צוליב וואָס אזא האס? אזא ביטערע שנאה צווישן צוויי אָרטאָדאָקסישע, טיף רעליגיעזע גרופּן אין דער יידישער קהילה?

דער אָנגענומענער ענטפער איז, אז די חסידישע באוועגונג האָט אריינגעפירט א נייע אויסטייטשונג פאר דעם רעליגיעזן לעבן; ווי אזוי דער ייד קאָן און דארף דינען דעם בורא העולם און א נייעם לעבנס־שטייגער — דאָס אלץ, וואָס מען האָט שפּעטער באצייכנט אלס די פילאָסאָפיע פון חסידיזם.

צו באגרינדן דעם דאָזיקן ענטפער, האָבן די פאָרשער פון חסידיזם צעלייגט די חסידישע פילאָסאָפיע אויף קליינע פיצעלעך, פון פאנטעיזם ביז צום עקסטאטישן טאנץ פון "וישמחו".

אָביעקטיוו און אליין פאר זיך, וואָלט דאָס אלץ נישט באדארפט ארויסרופן אזא ביטערע שנאה, א מלחמה־אחים, א בירגער־קריג. א ראיה: אין פארגלייך מיט דער קאָמפּראָמיסלאָזער מלחמה קעגן די חסידים האָבן די אָרטאָדאָקסישע מתנגדים כמעט ווי טאָלערירט די משכילים, טראָץ דעם וואָס די משכילים האָבן אויך געפּרעדיקט א נייעם לעבנסשטייגער און טראָץ דעם, וואָס די משכילים האָבן נישט אזוי מדקדק געווען אויף די תרי"ג מצוות, בעת די חסידים זענען דאָך געווען מהדרין־מן־המהדרין...

עס אונטערליגט נישט קיין צווייפל, אז דער ביטערער קאמף פון די אָרטאָדאָקסישע רבנים קעגן די חסידים איז נישט געווען אזוי ווייט צוליב דעם, וואָס די חסידישע באוועגונג האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט, נאָר צוליב דער גרויסער סכנה פארן כלל ישראל, וואָס אזא באוועגונג קאָן מיט זיך ברענגען (לויט זייער מיינונג). די סכנה האָט זיך באזירט אויף דער ביטערער דערפאַרונג פון דער נאָענטער פארגאנגענהייט, ווען טיף רעליגיעזע יידן זענען מאסנווייז אוועקגעפירט געוואָרן צום שמד. נאָכפאָלגנדיק שבתי־צבי האָבן זיי אָנגענומען דעם איסלאמישן גלויבן. געשען איז דאָס קוים מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק. אין די יידישע קהילות, אין די בתי־מדרשים האָבן זיך נאָך ווייטער געפונען געהיימע שבתי־צביאיניקעס, וואָס האָבן געגראָבן אונטער די פונדאמענטן פון דער קהילה.

אַ חוץ דער אַלטער סכנה פון די שבתי־צביאיניקעס איז, דווקא דעמאָלט, ווען די חסידישע באַוועגונג האָט זיך אָנגעהויבן, אַ נייער מכה באפאלן דעם פּויליש־רוסישן יידנטום. די באוועגונג פון די פראנקיסטן, געשאפן און אָנגעפירט פון יעקב פראנק — אַ נעאָ־שבתי־צבי באוועגונג, וואָס האָט גורם געווען שרעקלעכע צרות דעם כלל ישראל. נישט נאָר האָבן די פראַנקיסטן געפירט אָרטאָדאָקסישע יידן צום שמד, צו דער קאטוילישער קירכע, נאָר זיי האָבן צוזאמענגעארבעט מיט די פינצטערע עלעמענטן פון דער קירכע און זיי געהעצט קעגן די יידן און ספּעציעל קעגן דעם תלמוד. זיי, געוועזענע אָרטאָדאָקסישע יידן, האָבן מיט דער הילף פון די ביסקופּן אויפגעצווונגען אויף די רבנים עפנטלעכע דיספּוטן, כדי צו באווייזן אַז לויטן תלמוד, באנוצן יידן קריסטלעך בלוט אויף מצות און די פּוסקים אין אזא דיספּוט זענען געווען די בישאָפן, וואָס האָבן פאראָרדנט צו פארברענען דעם תלמוד.

דאָס אלץ איז פאָרגעקומען אין דער צייט ווען א נייע אָרטאָדאָקסישע באוועגונג האָט זיך אָנגעהויבן פארשפּרייטן אין די יידישע קהילות. איז טאקע נישט קיין ווונדער, וואָס די רבנים האָבן איינגעלייגט וועלטן צו פארלעשן א נייע פייער אפילו מיט א חרם, איידער דער פייער פארשלינגט דעם רעשט פון כלל ישראל.

די מלחמה האָט זיך פארענדיקט מיט דעם נצחון פון די חסידים. אומזיסט זענען די מתנגדים באהערשט געווען פון א מורא, אז די חסידישע באוועגונג איז א געפאר פאר דעם כלל ישראל.

צי דאָס איז געווען א זיג פון אַבערגלויבענישן און עם־הארצות קעגן דעם אינטעלעקט פון די שארפזיניקע לומדים?

בכדי צו פארענטפערן די דאָזיקע פראגע, דארפן מיר זיך אויף א ווײַלע אָפּשטעלן אויף דעם פענאָמען פון אַ מאסן־באוועגונג ביי א פאָלק און פון דעם גרינדער פון אזא מאסן־באוועגונג. דאָס מיינט נישט צו פארענטפערן די היסטאָריאָזאָפישע פלוגתא, צי דאָס איז די פּערזענלעכקייט וואָס שאפט א מאסן־באוועגונג און באַאיינפלוסט דעם גאנג פון דער געשיכטע, אָדער דאָס זענען היסטאָרישע ווירקלעכקייטן (לויטן מארקסיסטישן נוסח), מאטעריעלע צי סאָציאלע, קולורעלע, רעליגיעזע (אָדער אלע צוזאמען), וואָס שטופּן ארויס א צופעליקע פּערזענלעכקייט, וועלכע ווערט באצייכנט אלס דער גרינדער פון דער מאסן־באוועגונג.

ווער עס איז נישט איינגעפּרעסט אין א "קלעם־זשאקעט" פון געוויסע סאָציאל־פּאָליטישע טעאָריעס, זעט א קעגנזייטיקע באציאונג אין דער פארהעלטעניש צווישן דער מאסן־באוועגונג און די פּערזענלעכקייט וואָס ווערט באטראכט אַלס איר גרינדער.

כמעט אין דער זעלבער צייט זענען אנטשטאנען אין דער יידישער געשיכטע צוויי גרויסע מאסן־באוועגונגען: די השכלה אין מערב־אייראָפּע און די חסידישע באוועגונג אין מזרח־אייראָפּע. משה מענדעלסאָן אין בערלין און ר׳ ישראל בן־אליאזר אין מעדזיבאָזש, פּאָדאָליע.

מערב־אייראָפּע האָט זיך געפונען אין ברען פון א קולטורעלער באוועגונג, "די אויפקלערונג". פון דער דאָזיקער באוועגונג האָבן געבלאָזן נייע ווינטן פון טאָלעראנץ. צענדליקער יאָרן פריער האָט דער סאָציאַל־פילאָסאָף דזשאָן לאַק אין ענגלאנד פארעפנטלעכט זיין "בריוו וואָס באטרעפט טאָלעראנץ" (1689). ער פאָדערט גלייכע ציווילע רעכט פאר אלע מענטשן. אין 1714 פארעפנטלעכט דזשאָן טאָלאַנד אין ענגלאנד א טראקטאט אונטער דעם טיטל "די גרונטן פאר נאטוראליזאציע פון יידן אין ענגלאנד און אירלאַנד — א פאַרטיידיקונג פון די יידן קעגן די ווולגארע פאראורטיילן קעגן יידן".

אין דייטש־רעדנדיקע לענדער פאָדערן רעכט פאר יידן ווילהעלם פאָן דאהם און גאָטהאלד לעססינג.

אין אָט אזא אטמאָספער באוויזט זיך משה מענדעלסאָן. די השכלה ווערט געשאפן. עס אונטערליגט נישט קיין צווייפל, אז ווען עס וואָלט נישט געווען א משה

ד״ר מ. פערשטענדיק

250 יאָר חסידיזם

(פון אויפבלי ביז דעקאַדענץ)

עס ווערט אָנגענומען, אַז ר׳ ישראל בן אליאזר, באַקאַנט אלס דער בעל־שם־טוב איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1699 (מער ווייניקער). עס ווערט ווייטער אָנגענומען, אז ווען ער איז אלט געוואָרן 36 יאָר, האָט ער זיך אנטפּלעקט (ווי די חסידים זאָגן: נתגלה געוואָרן) אלס בעל־שם־טוב. לויט דער אָנגענומענער אויסרעכענונג, איז דאָס געווען אין יאָר 1735.אזוי ארום אַ דאטע — 250 יאָר אָפּצומערקן די אנטשטייאונג פון דער חסידישער באוועגונג, וואָס דער בעל־שם־טוב ווערט באטראכט אלס איר גרינדער.

פאראַן אַ אויסערגעוויינלעך רייכע ליטעראַטור געווידמעט דער פאָרשונג און אָפּשאצונג פון דער חסידישער באוועגונג. די איינשטעלונג פון די פאָרשער, היסטאָריקער און סתם שרייבער זענען אָדער אבסאָלוט נעגאטיוו, ווי למשל, פּראָפעסאָר היינריך גרעץ, וואָס האָט באטראכט די חסידישע באוועגונג אלס א פינצטערן המון באהערשט פון גלייבעכצן און אַבערגלייבערישקייטן אין מופתים, ממש א שאנדע. פון דער אנדערער זייט זעען מיר אזעלכע פאָרשער, ווי ד״ר ש. א. האָראָדעצקי, בן־ציון דינור און צענדליקער אנדערע ערנסטע פאָרשער, וואָס זינגען בלויז שבחים; זיי גלאָריפיצירן דעם חסידיזם אָן שום רעזערוואַציעס.

דובנאָוו וויל זיין נייטראל. ער האָט נישט פאראורטיילט די חסידישע באוועגונג, אָבער ער האָט איר נישט גלאָריפּי־צירט. עס איז נישט די אויפגאבע פון א היסטאָריקער, וואָס דארף זיין אָביעקטיוו צו פאראורטיילן א גרויסע באוועגונג, וואָס האָט געווירקט אין דער יידישער געשיכטע זייט דעם אכצענטן יאָרהונדערט. געוויסע פּאָזיטיווע שטריכן אין דער באוועגונג קאָנען נישט פארלייקנט ווערן. ווען דובנאָוו פארגלייכט די חסידישע באוועגונג מיט די אסיים, א רעליגיעזע סעקטע ביים סוף פון בית שני, איז דער פארגלייך נישט געווען טרעפלעך. אוודאי, ווען דובנאָוו וואָלט געווען געוווּסט וועגן די אסיים דאָס וואָס מיר ווייסן היינט פון די ים־המלח מגילות, וואָס זענען שפּעטער אנטדעקט געוואָרן — וואָלט ער אזא פארגלייך נישט געמאכט. און ווען דובנאָוו שטרייכט אונטער די אַבערגלויבענישקייטן פון די חסידים איז דאָס נישט א נעגאטיווע אָפּשאצונג, נאָר אַן אָביעקטיווע אָבסערוואציע פון אַן ערלעכן היסטאָריקער, אַן אָבסערוואציע, וואָס א ראציאָנאלער מענטש קאָן נישט אָפּלייקענען.

די אָפּאָזיציע קעגן דער חסידישער באוועגונג איז געקומען פון די מתנגדים, פון דעם ווילנער גאון און די לומדים, אזוי ווייט אז אין יאָר 1772 האָבן די רבנים פּראָקלאמירט א חרם קעגן די חסידים און פאראָרדנט צו פארברענען די חסידישע ספרים. די חסידים זענען נישט געבליבן שולדיק און האָבן אויך פּראָקלאמירט א חרם קעגן די מתנגדים. מנחם מענדל פון וויטעבסק און שניאור זלמן פון ליאדי האָבן געפּרוּווט זיך צו ווענדן צום ווילנער גאון, אָבער דער גאון האָט זיי נישט אויפגענומען.

אין 1781 איז פּראָקלאמירט געוואָרן נאָך א שארפערער חרם קעגן די חסידים: ״זיי מוזן פארלאָזן די קהילות צוזאמען מיט זייערע ווייבער און קינדער. עס איז פארבאָטן זיי צו איבערנעכטיקן. זייער שחיטה איז טרייף־פּסול. עס איז פארבאָטן צו מאכן געשעפטן מיט זיי. פארבאָטן חתונות מיט זיי. נישט ברענגען זיי צו קבר ישראל אויף א יידישן בית־עלמין״.

צו דעם קאמף קעגן דער חסידישער באוועגונג זענען שפּעטער צוגעשטאנען די משכילים.

צו דעם אלעם איז אויך נויטיק צוצוגעבן, אז די מתנגדים האָבן זיך אויך באנוצט מיט מסירות צו דער קעניגלעכער אדמיניסטראציע קעגן די חסידים און די חסידים האָבן זיי אָפּגעצאָלט מיט דער זעלבער מטבע.

אָבער שוין אין 19־טן יאָרהונדערט איז געוואָרן קלאָר, אַז די חסידישע באוועגונג האָט געזיגט אין דער מלחמה, וואָס די מתנגדים האָבן געפירט קעגן איר. חסידיזם האָט זיך עטאבלירט און געוועלטיקט אין מזרח און דרום־מזרח פון אייראָפּע.

ב. פורמאַנסקי

צום אָנדענק פון וולאַדימיר וויסאָצקי

שוין דערעסן, שוין גענוג!
שוין דערווידער איז מיר אלץ,
פולע וואַסער איז די קרוג
און דאָס ביטערניש צום האלדז.

ס׳איז דאָס פאָלק מיר ליב און טייער,
אלע זענען מיינע פריינד,
ס׳זאָל דאָס לעבן ווערן פרייער,
כ׳האָב די אויגן אויסגעוויינט.

ווּ מען גיט זיך נאָר א קער,
חוצפּהדיק איז אלץ פארשייט,
דער וואָס דראָט מיט שארף געווער —
איז אין שעפּסן פעל פארקליידט.

זינג איך לידער און ראָמאנסן,
פול מיט צער און פול מיט טרויער,
לוויות אָן די קראנצן —
קבורה גריבער — לעבן מויער.

ווי אזוי איך וועל אוועק,
קיינער וועט אייך גאָרנישט זאָגן,
אין די ווינקלען קעניגט שרעק —
שווער פון דאָרט זי צו פאריאָגן.

פאריותמט די גיטארע הענגט,
אויף אַ פוסטער גראָער וואַנט —
נאָך מיר זי הארציק בענקט,
קיינער נעמט זי נישט אין האנט.

וולאַדימיר וויסאָצקי — פּאָעט, טרובאַדור און קאָמ־פּאָזיטאָר — געשטאָרבן אין סאָוויעטן־פארבאנד אין 1979.

מ. אייזענבוד

12־טער אויגוסט 1952

דער צוואַנציקסטער יאָרהונדערט וועט אָן שום ספק באַצייכנט ווערן אין דער יידישער געשיכטע ווי דער טראַגישסטער י״ה.

די צוויי דאַטעס וועלכע סימבאָליזירן די תקופה זענען דער 19־טער אַפּריל 1943 און דער 12־טער אויגוסט 1952. כאָטש מיט דער דאַטע פון 19־טן אַפּריל איז פאַרבונדן דאָס אומקום פון זעקס מיליאָן יידן, און דער 12־טער אויגוסט — דירעקט מיט 24 שרייבער און קולטור־טוער, דאָך איז דערלאָזבאַר דער פאַרבינדונגס־שטריך.

די טראַגישקייט פון דעם פאַרבינדונגס־שטריך ליגט אויף אַן אַנדער פלאַך, ווי בלויז ציפערן. היטלעריזם איז אויפגעקומען אין דייטשלאַנד אין די דרייסיקער יאָרן און זיך צעגאָסן איבער אייראָפּע. ספּעציעל שטאַרק איז באַווירקט געוואָרן פּוילן, וווּ עס האָבן געלעבט דריי מיליאָן יידן.

מיטן זיג פון היטלעריזם, זענען די יידן פּסיכאָלאָגיש צוגעגרייט געוואָרן אויף אַנטיסעמיטישע רדיפות, פאַרפאָלגונגען, שווערע צייטן. קיינער האָט זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלן דעם טאָטאַלן פאַרנעם פון חורבן, נאָכן זיג פון די נאַצישע אַרמייען.

סאָוויעט־רוסלאַנד — ביי אַלע יידישע קוואַנקלענישן וואָס שייך סימפּאַטיע לגבי דעם אַלטן יידישן לעבנס־שטייגער, וועלכן די סאָוויעטן האָבן אָפּגעווישט פון דער אויבערפלאַך (מיט דער הילף פון יידישע קאָמוניסטן), אָבער — אַפילו די גרעסטע קעגנער פון באָלשעוויזם זענען נישט דרייסט געווען צו באַשולדיקן די סאָוויעטן אין אַנטיסעמיטיזם.

די גלייכבאַרעכטיקונג פון יידן אין רוסלאַנד, מיט קערענסקיס דעקרעט פון 1917, וואָס האָט אָפּגעשאַפן אַלע באַגרענעצונגען, האָט אָנגעהאַלטן ביז די יאָרן 48־1949, ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן די מאַסן־אַרעסטן פון יידישע שרייבער, אַרטיסטן און קולטור־טוער.

די אַרעסטן פון איזי כאַריקן (מיטגליד פון ווייסרוסישן צ.ק. און יידישער דיכטער), קולבאַקן, מאַקס עריק, וואַקאָוון, אסתר פרומקין און אַנדערע יידישע טוער פון דער ביראָבידזשאַנער איבערוואַנדערונגס־באַוועגונג — האָט מען פאַררעכנט אין דער אַלגעמיינער קאַטעגאָריע פון פּאָליטישע ״ריין־יקונגען״. פון די זעלבע ״ריין־יקונגען״ האָבן אין יענער צייט אויך געליטן אַנדערע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן.

מיטן מאָרד פון די יידישע שרייבער און דאָס גרייטן דעם פּראָצעס פון די יידישע דאָקטוירים (די מערדער אין ווייסע כאַלאַטן...) איז אויך דערמאָרדעט געוואָרן די לעצטע יידישע האָפענונג פון מענטשן־רעכט, וועלכע די סאָוויעטן האָבן אַזוי פייערלעך פּראָקלאַמירט אין דער סאָוויעטישער קאָנסטיטוציע.

עס איז נישט שווער פאָרויסצוזאָגן די קאָנסעקווענצן פון סטאַלינס פּלענער לגבי יידן, ווען דער טויט וואָלט נישט אָפּגעשלאָסן אַ דראַמאַטישע תקופה אין דער געשיכטע פון סאָוויעטן־פאַרבאַנד.

נעמענדיק אין אַכט דעם גורל פון אַנדערע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, וואָס זענען אויסגעוואָרצלט געוואָרן פון זייערע היים־ערטער און פאַרשיקט אין די וויסטענישן, מיט מינימאַלע מעגלעכקייטן איבערצולעבן — קאָן מען זיך פאָרשטעלן וואָס וואָלט געוואָרן פון די יידן, וואָס זענען דאָס רוב אַ שטאָטישער עלעמענט.

די האָפענונגען וואָס יידן האָבן פאַרבונדן מיט ״לינקע״ באַוועגונגען (קאָמוניזם, סאָציאַליזם, ראַדיקאַלן), פאַר דער פאַרזיכערונג פון דער נאַקעטער עקזיסטענץ, מיט אַ באַגרענעצטער מעגלעכקייט אָנצוגיין מיט אַ קולטורעלן לעבן (סאָציאַליסטיש אין אינהאַלט — נאַציאָנאַל אין פאָרם), איז אויסגעלאָשן געוואָרן מיטן לעצטן אָטעם פון מאַרקיש, בערגעלסאָן, פעפער, האָפשטיין...

אַרום די זעכציקער יאָרן האָט מען די שרייבער ״רעהאַביליטירט״ ווי יחידים — אָבער דאָס יידישע פאָלק איז ווייטער געבליבן פאַרמשפּט.

פּונקט ווי די איינשטעלונגען פון דער קאַטוילישער קירכע לגבי יידן, האָט זיך געטראָגן פון לאַנד צו לאַנד, אַזוי איז די סאָוויעטישע איינשטעלונג אַריבערגעטראָגן געוואָרן אין אַלע קאָמוניסטישע פּאַרטייען אין דער וועלט, און דער עיקר — אין די סאַטעליטן־לענדער.

יידן, לויט דער טראַדיציע, דערציאונג און רעליגיע — זענען אַ פאָלק מיט הומאַניטאַרע נייגונגען. דערפאַר האָבן יידן פאַרנומען אַן אָנגעזעען אָרט אין ראַדיקאַלע באַוועגונגען. אין אַמעריקע, למשל, האָבן יידישע סטודענטן געקעמפט פאַר נעגער־רעכט.

ווען אַלאַנדע איז געקומען צו דער מאַכט אין טשילי, האָבן אַ באַדייטנדיקע צאָל יידן פאַרלאָזט דאָס לאַנד. דאָס זעלבע האָט פּאַסירט אין קאַסטראָס קובאַ.

דער אָפּקלאַנג פון שאָס אין ליוביאַנקער תפיסה, האָט ווי אַן עכאָ זיך צעטראָגן אומעטום, וווּ אַ קאָמוניסטישע רעגירונג איז ביי דער מאַכט.

מיטן אומקום פון די סאָוויעטיש־יידישע שרייבער איז נישט נאָר אָפּגעריסן געוואָרן אַ לעבעדיקער אבר פון אונדזער פאָלק — נאָר אויך אַ חלום, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ ווירקלעכקייט האָט זיך אויסגעלאָשן.

אין דער געשיכטע וועט עס דערשיינען אונטער דער דאַטע: 12־טער אויגוסט 1952.

אויך דאָ אַרבעט די מענטשלעכע נאַטור: פּראָפיטן — אָן זאָרג וועגן די מעגלעכע קאָנסעקווענצן.

נישט די דעמאָנסטראַציעס און נישט די רעזאָלוציעס, און די לעבערלעכע אויפשריפטן אין פאַרשידענע טיילן פון שטאָט: נוקלעאַר־פרייע זאָנע, אויפגעשטעלט דורך לינקע שטאָט־פאַרוואַלטונגען — וועלן נישט ענדערן די סיטואַציע.

מיר לעבן אין שאָטן פון היראָשימאַ. די איינציקע טרייסט איז, אַז די פּאָליטיקער וועלכע האָבן קריגערישע אַמביציעס, וועלן דאָס מאָל פאַרשטיין, אַז נישט זעלנער אויף די פראָנטן וועלן אומקומען — נאָר אויך זיי און זייערע פאַמיליעס.

— מ. א.

מעלבורנער בלעטער

ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכע אויסגאַבע

אַדרעס פון רעדאַקציע: "KADIMAH", 7 Selwyn Street, Elsternwick, Victoria 3185, Australia

אויגוסט־סעפטעמבער 1985 | נומער 4 (48) | מעלבורן, אויסטראַליע

אין שאָטן פון היראָשימאַ

די אַנטוויקלונג פון דער טעכנאָלאָגיע איז אַ כסדרדיקער דראַנג פאָרויס צו נייע אַנטדעקונגען און דערפינדונגען. דעם דאָזיקן פּראָצעס איז קיינער נישט בכוח אָפּצושטעלן, אָדער לכל־הפּחות צו קאָנטראָלירן.

"וואָלט נישט געווען פּערל־האַרבאָר" — זאָגן טייל אַמעריקאַנער — "וואָלט נישט געווען היראָשימאַ". דער דאָזיקער פאַרגלייך לייגט זיך אויפן שכל. אָפּצושטעלן אָבער די עקספּערימענטן פון די פיזיקער צו צוימען און אָנווענדן די נוקלעאַרע קראַפט לויט זייער איינזען — די דאָזיקע שעפערישע אָנשטרענגונג פון די וויסנשאַפטלער וואָלט סוף כל־סוף דערגרייכט דעם ציל — אפילו אָן אַ מלחמה.

די באַדערפעניש פאַר אַזאַ דראַסטיש געווער האָט בלויז די דאָזיקע אַנטוויקלונג צוגעאײַלט — פאַרן פּרייז פון 2 ביליאָן דאָלאַר.

סוף דרייסיקער יאָרן האָבן דײַטשע וויסנשאַפטלער און פאָרשער עקספּערימענטירט מיט דער דאָזיקער — דערווײַל טעאָרעטישער קראַפט — וועלכע מען קאָן אַרויסבאַקומען פון אוראַניום.

צוליב די נאַציסטע נירענבערגער געזעצן, האָבן אַ גרויסער טייל פון די פיזיקער, וועלכע זענען געווען ייִדן, געמוזט פאַרלאָזן דײַטשלאַנד און זענען אָנגעקומען קיין אַמעריקע (צווישן זיי איינשטיין און אָפּענהיימער). די פאַרבליבענע וויסנשאַפטלער זענען ווײַטער אָנגעגאַנגען מיט זייער אַרבעט.

דאָס שאַפן אַן אַטאָם־באָמבע איז אויך געווען אַ פאַרמעסט צווישן די ייִדישע און "אַרישע" וויסנשאַפטלער — ווער פריער?

צום גליק פון דער וועלט האָבן די וויסנשאַפטלער אין אַמעריקע די ערשטע דערגרייכט דעם ציל.

זינט דעם געבורט פון דער אַטאָם־באָמבע איז די וועלט נישט מער די זעלבע — ווי זי איז געווען.

ס'איז דאָ אַ מיינונג: ס'איז נישט קיין אונטערשייד וויפיל באָמבעס מען שאַפט, אַזוי לאַנג ווי זיי ליגן אין אַרסענאַל, זענען זיי אומשעדלעך.

מען קאָן דערבײַ באַנוצן די לאָזונג מיט וועלכער עס באַנוצט זיך די "לאָבי" פון די, וועלכע קעמפן קעגן באַגרענעצן די פּערזענלעכע פרייהייט פון באַזיצן געווער אין אַמעריקע: "דאָס געווער מאָרדעט נישט — דער מענטש מאָרדעט".

וואָס ווײַטער מען דערווײַטערט זיך פון היראָשימאַ — אַלץ שטאַרקער (מען קאָן אפילו ריזיקירן און זאָגן: היסטערישער) ווערט די אַנטי־נוקלעאַרע באַוועגונג.

אין אָנבליק פון אָט דער באַוועגונג שווימט אַרויס אַ נאַאיווע פראַגע: אַלע זענען מסכים, אַז די דאָזיקע באַוועגונגען ווערט אינספּירירט און אָנגעפירט פון לינקע עלעמענטן. פרעגט זיך: פאַרוואָס דעמאָנסטרירן נישט די רעכטע עלעמענטן? איז זייער לעבן און דאָס לעבן פון זייערע קינדער טאַקע גאָרנישט ווערט? פאַרקערט: מיר נעמען דאָך אָן, אַז רעכטע זענען דער פאַרמעגלעכער קלאַס, האָט ער דאָך דעריבער מער צו פאַרלירן, און דאָך דעמאָנסטרירט ער נישט.

זענען די רעכטע אימון פון דער אַטאָם־באָמבע? פאַרשטייט זיך, אַז אויך דער ענטפער וועט זײַן אַ נאַאיווער, ווײַל בלויז נאַאיווע זעען נישט דעם תוך פון דער אַלוועלטלעכער אַנטי־נוקלעאַרער באַוועגונג: דער באַזיס פון איר איז **אַנטי־אַמעריקאַניזם.**

עס ליגט שוין אין דער מענטשלעכער נאַטור: מען קאָן אַרויסרופן דעמאָנסטראַציעס אינספּירירט דורך האַס — קעגן עפּעס. וואָלטן די זעלבע אָרגאַניזאַטאָרן געקאָנט אַרויספירן כאָטש אַ העלפט פון דער צאָל דעמאָנסטראַנטן לטובת די אידייען פון קאָמוניזם?

מיט אַ צענדליק יאָר צוריק איז די באַזע פאַר אַנטי־אַמעריקאַניזם געווען די באַוועגונג קעגן דער וויעטנאַמער מלחמה. (אפילו אין מעלבורן, ווען אויסטראַליע איז געווען אַ שותף צו דער מלחמה — האָט מען נאָך אַלץ דעמאָנסטרירט קעגן אַמעריקע...)

מען גיט זיך נישט אָפּ קיין חשבון, אַז אויב בלויז רוסלאַנד און אַמעריקע וואָלטן געווען די איינציקע צו באַזיצן אַטאָמיש וואָפן — וואָלט אפשר די לאַגע נישט געווען אַזוי ערנסט.

מיר זעען אָבער, אַז אַראַבישע לענדער אָנגעשטאָפּטע מיט דאָלאַרן, זוכן צו באַפרידיקן זייער טרוים פון וועלט־הערשאַפט דורך אויפשטעלן אַטאָם־רעאַקטאָרן אין זייערע לענדער.

דער ערשטער צווישן זיי איז קאַדאַפי, דער דיקטאַטאָר פון ליביע. די רעאַקטאָרן שטעלט אויף פראַנקרײַך. אָן רעאַקטאָרן קאָן מען קיין באָמבעס נישט מאַכן. אויף וואָס קאַדאַפי איז פעאיק — דאָס דאַרף מען קיינעם נישט אויפקלערן.

דעמאָנסרירט עמיצער קעגן פראַנקרײַך? — אַ נעכטיקער טאָג. וואָרים וואָס פאַר אַ טעם קאָן שוין האָבן אַזאַ דעמאָנסטראַציע?

$1.15 MILLION

וועלפער־רעליף אַפּיל

פֿאַרגרעסערטע אויפֿזיכט אין 86־1985 וועט קאָסטן 1.86 מיליאָן דאָלאר

זאָרג פאר די עלטערע	$345,000
אויסגאבן פאר הינטערשטעליקע קינדער און דערוואַקסענע	$514,000
זאָרג פאר גייסטיקע און פיזיש־הינטערשטעליקע	$400,000
זאָרג פאַר נויט־באַדערפטיקע, פאמיליעס און אימיגראנטן	$367,000
קרובים זוכן, דאָקומענטאַציע און אַדמיניסטראציע	$234,000

די וואַקנדיקע זאָרג וועט דערגרייכן 1.86 מיליאָן דאַלאַר

1985 וועלפער־רעליף אַפּיל	$1.150,000
אָפּצאָלן און באַלאַסטן	$283,000
ירושות און ספּעציעלע באַשטייערונגען	$270,000
רעגירונגס־סובסידיעס	$157,000

וואַקסנדיקער זאָרג און פאַרגרעסערטע אויפֿזיכט...

דער הילפס־פאָנד איז שטאָלץ מיט זיינע פריערדיקע דערגרייכונגען, אָבער אונדזער גרעסטע זאָרג איז די צוקונפט.

• זאָרג פאַר די פּראָבלעמען פון די עלטערע • זאָרג פאַר די הינטערשטעליקע און גייסטיק־קראַנקע • זאָרג וועגן פאַמיליע־צוזאַמענברוכן און זייער ווירקונג אויף די קינדער • די הילפס־טעטיקייט איז געשטיגן פאַר די פאַרגאַנגענע 18 מאָנאַטן מיט 30 פּראָצענט • זאָרג פאַר די עלטערע • זאָרג פאַר קינדער • זאָרג פאַר יונגע הינטערשטעליקע.

אָט די אַלע נייע טעטיקייטן זענען אַ צוגאָב פאַר די נאָרמאַלע זאָרגן פאַר יונגע און אַלטע. דאָס איז אונדזער **זאָרג** — דער וועג צו ווייזן **דיין זאָרג** איז צו באַשטייערן זיך מיט אַ ברייטער האַנט.

AUSTRALIAN
JEWISH WELFARE
& RELIEF SOCIETY
466 Punt Road, South Yarra, 3141.
(P.O. Box 438, South Yarra)
Tel: 266 3727

העלפט דעם הילפס־פאָנד צו העלפן אַנדערע!

DONATIONS ARE TAX DEDUCTIBLE

1985 WELFARE RELIEF APPEAL

ISSN 0155-0128

48

מעלבורנער בלעטער

אינהאַלט:

מ.א. — אין שאָטן פון היראָשימאַ 1

מ. אייזענבוד — 12־טער אויגוסט 1952 2

ב. פורמאַנסקי — צום אָנדענק פון וולאַדימיר וויסאָצקי — ליד 3

ד״ר מ. פערשטענדיק — 250 יאָר חסידיזם 3

שלום ג. — מען זוכט ביי אַ קאָזאַק יושר... 8

הערשל באַכראַך — דער יידישער גירוש פוילן 1968 9

י. מ. לעווין — אַדעלע שאַו — פּראָפיל פון אַ קינסטלערין 11

יעקב ראָזענבערג — אין ליכט פון גערמאַנישער מיטאָלאָגיע 12

י. קאַפּע — מיין אינטואיציע רעדט צו מיר 13

ב. ווינער — צי האָט מען אין די געטאָס געוווּסט וועגן אומקום? 16

מיכאַל גאָלדמאַן — וואָס וואָלט געווען, ווען... 17
(23 יאָר נאָכן טויט־אורטייל אויף אדאָלף אייכמאַן)

א. קאַרפּינאָוויטש — אַ יידישער קאָנצערט איז געבוירן 18

מעם — פאַרבייגייענדיק 20

. . . — פון אונדזער סביבה 20

פרייז: 2 דאָלאַר

אַרויסגעגעבן דורך דער ״קדימה״ אין מעלבורן, אויסטראַליע

מעלבורן נ״ר 4 (48) אויגוסט־סעפּטעמבער 1985